

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Võrdleva õigusteaduse õppetool

Kalmer Puusepp

**LAPSENDAMISE SOTSIAALSED NING PSÜHHOLOOGILISED ASPEKTID
EESTI JA SOOME VÕRDLUSES**

Magistritöö

Juhendaja
lektor Silvia Kaugia

Tartu

2013

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Lapsendamise mõiste ajalooline areng Eesti ja Soome õiguskorras.....	7
1.1. Lapsendamise mõiste Eesti õiguskorras.....	7
1.2. Lapsendamise mõiste Soome õiguskorras.....	9
2. Abikaasade õiguslik regulatsioon lapsendamisel Eestis ja Soomes.....	12
2.1. Abikaasa mõiste Eesti ja Soome õiguskorras.....	12
2.1.1. Abikaasa mõiste Eesti õiguskorras.....	12
2.1.2. Abikaasa mõiste Soome õiguskorras.....	13
2.2. Abikaasa õigused ja kohustused lapsendamisel.....	16
2.3. Abikaasade võrdõiguslikkus lapsendamisel.....	21
2.4. Lapsendaja isiklikud õigused.....	24
2.4.1. Samasooliste „abikaasade“ lapsendamisvõimalused Eestis ja Soomes.....	26
2.5. Lapsendamise kehtetus.....	28
2.6. Lapsendamise sätete leitavus	30
3. Lapsendamise peamised sotsiaalsed aspektid Eestis ja Soomes.....	32
3.1. Lapsendaja ja lapsendatava sotsiaalõiguslik seisund Eestis ja Soomes läbi aegade.....	32
3.2. Lapsendaja õiguste ja kohustuste sotsiaalsed realiseerimisvõimalused Eestis ja Soomes.....	39
3.3. Lapsendaja ja lapsendatava sotsiaalsed tagatised.....	48
4. Lapsendamise psühholoogilistest aspektidest	56
4.1. Probleemsituatsioonid enne ja pärast lapsendamist.....	57
4.2. Lapsendaja ja lapsendatu üleelamised ja psüühilised tagajärjed.....	60
4.3. Ühiskonna roll ja mõju lapsendamisel	66
4.4. Avatud lapsendamine Soomes.....	66
5. Tartu Maavalitsuse ja Helsingi linna sotsiaal- ja terviseameti arvamused laste lapsendamise kohta.....	69
5.1. Uuringu eesmärk, meetod ja valim.....	69
5.2. Uuringu tulemuste analüüs.....	70
Kokkuvõte.....	81
Adoption sotsiaalsed ja psühholoogilised näkökohdat Viron ja Suomen vertailussa.....	88
Yhteenveto.....	88
Kasutatud kirjandus.....	92
Kasutatud normatiivmaterjal.....	94
Lisa 1. Küsimused Tartu Maavalitsusele.....	96
Lisa 2. Ankeet Helsingi linna sotsiaal- ja terviseametile	104

Sissejuhatus

Lapsendamine ja sellega seonduv protsess on olnud läbi aegade üks osa ühiskonna tsiviilõiguslikust elust. Inimene on loodud elama koos teise sugupoolega, saama temaga lapsi, kelle eest hoolitseda ning tulevikus saada vastuhoolitsust. Kahjuks ei ole kõikidel inimestel võimalik järglasi saada, mistõttu tuleb oma inimloomuse rahuldamiseks võimalusel laps lapsendada.

Lapsendamise protsess õiguslikus mõttes, on eri maades erinev, kuid oma sisult ühte eesmärki teeniv. Lapsendamine teenib lapsendaja ja lapsendatava huve. Lapsendamisega saab lapsendaja ja lapsendatu rahuldatud inimloomusele iseäraliku perekonnatunde, unistused, lootused, ootused, hoolitsuse, oma oskuste ja teadmiste edasiandmise ja armastuse.

Lapsendaja ja lapsendatava staatus ühiskonnas ja peresiseselt on aegade jooksul läbi teinud mitmeid murranguid. Esimesed perekonnad, kes lapsendasid, said selleks loa pereisalt või sugulastelt. Tänapäeval otsustavad lapsendamise üle abikaasad võrdselt saades selleks teineteiselt nõusoleku.

Uueks kooselu vormiks on samasooliste kooselud. See on uus peremudel, millele niisuguse kooseluvormi esindajad soovivad ühiskonna heakskiitu ja õigust lapsendada. Siin tekib rida küsimusi: kas ühiskond peaks andma kooselavatele samasoolistele isikutele õiguse lapsendada?; kas samasooliste kooselu puhul on tegu lapsendajatega formaalses või sotsiaalõiguslikus mõttes?

Inimesed, kellel on ise võimalus lapsi saada, ei pea mõtlema lapsendamisele, sest nad võivad lapsi muretseda ise. Inimestele, kes lapsi ei saa, kuid soovivad last, on lapsendamine möödapääsmatu. Kehtiv Eesti õiguskord seab lapsendamisele mitmed piirangud. Siinkohal tekib küsimus, kas lapsendamisel lapsendajale ja lapsendatavale seadusest tulenevad kitsendused on oluliseks takistuseks?

Kõik alustatud lapsendamisprotsessid ei jõua lapsendamiseni. Lapsendaja ja lapsendatava puhul on tegemist isiksustega kelle isikuomadused ei pruugi ühel või teisel juhul olla need,

mida teineteiselt loodeti. Samale järeldusele võidakse jõuda ka peale lapsendamist. Võimalik, et oma valikutes tehti viga või oli selle põhjuseks kehtiv Eesti õigussüsteem. Siingi tekib rida küsimusi: kas lapsendamise nurjumine võib olla kellelegi ja mingis mõttes kasulik?, kas lapsendamise protsessis saaks teha midagi teisiti, et vältida negatiivseid psühholoogilisi tagajärgi?, kas lapsendajal, kellel on lapsendamine nurjunud, on jätkuvalt lapsendamise soov?

Oma roll lapsendamisel on ka sotsiaalsetel tagatistel. Lapsendaja lapsendab lapsendatava, kuid sotsiaalsed tagatised ei vasta ootustele. Ka sellisel juhul on omad tagajärjed, mis vajavad täiendavat reguleerimist.

Ühiskonnas tekkinud lapsendamise sotsiaalsed ja psühholoogilised aspektid vajavad varem või hiljem õigusliku regulatsiooni täiendamist. On riike, kus niisuguste regulatsioonide osas ollakse jõutud märksa kaugemale kui Eestis. Siit tõusetubki käesoleva töö eesmärk: selgitada välja, millised on lapsendamise sotsiaalsete ja psühholoogiliste aspektide kitsaskohad ja miks oleks Eestis vaja riiklikul tasandil (õigusnormide abil) neid reguleerida. Autori hinnangul aitab püstitatud eesmärgi realiseerimisele kaasa erinevate õigussüsteemide võrdlev analüüs antud küsimuses.

Käesolevas töös kõrvutatavateks õigussüsteemideks on valitud Eesti ja Soome, sest autori arvates on Soome puhul mitmeid huvipakkuvaid aspekte, millest lapsendajate sotsiaalõiguslikku seisundit uurides ja analüüsides lähtuda. Oluline on siin küsimus: kuna Eesti riik ei ole samal arengutasemel kui Soome, siis kas on võimalik, et meil oleks neilt midagi üle võtta?

Hüpoteetiliselt on vastus esitatud küsimusele jaatav, sest Soome on meist oma majandusliku arenguga ees. Maailmas on üldtuntud teadmine, et Soomes on sotsiaalsed tagatised ühiskonnaelus eriti tähtsal kohal, Soome omab järjepidevat ajalugu käesoleva teema uurimiseks, Eesti ja Soome on sugulasrahvad. Sellest lähtuvalt saab (ja on huvi) Soome ja Eesti ühiskonna uurimisel kasutada võrdleva õigusteaduse funktsionaalset uurimismeetodit. Nimetatud uurimismeetodi kasutamine võimaldab Eestil vältida vigu, mis tehti Soome vastavate regulatsioonide väljatöötamisel.

Töö koosneb viiest peatükist.

Esimeses peatükis käsitletakse lapsendamise ja abikaasade mõistet, vaadeldakse Rooma õiguse mõju lapsendamise ja abikaasa kujunemisloole, käsitletakse ajaloo murrangulisi perioode, mis on muutnud oluliselt lapsendamise ja abikaasade sotsiaalõiguslikke põhimõtteid eelkõige võrdõiguslikkuse, isiklike õiguste, pärimise ja omandisuhete osas.

Teises peatükis võrreldakse abikaasade õiguslikku regulatsiooni lapsendamisel Eestis ja Soomes. Esmalt käsitletakse abikaasade mõistet Eesti ja Soome ühiskonnas. Vaadeldakse, millised kohustused ja õigused on sätestatud Perekonnaõiguses. Võrdõiguslikkuse aspektist vaadeldakse just abikaasade „nõrgema poole“ esindaja staatust ja selle kujunemist. Keskendutakse nt niisugustele näitajatele nagu erinevused teenimisvõimalustes ja tasu suurus tehtud töö eest. Lisaks eelpooltoodule käsitletakse kõnealuses peatükis lapsendaja isiklike õigusi, sh samasooliste „abikaasade“ lapsendamisvõimalusi Eestis ja Soomes. Peatüki eelviimases punktis käsitletakse lapsendamise kehtetust ja peatüki viimases punktis käsitletakse lapsendamise sätete leitavust.

Kolmanda peatüki esimeses osas analüüsitakse lastekaitse ja hoolekande vajalikkust. Selgitatakse, milliseid sotsiaalseid tagatise on saanud lapsed läbi aegade. Peatüki teises osas on analüüsitud Soome kehtivast lapsendamise seadusest lapsendajale tulenevaid õigusi ja kohustusi, mida on võrreldud Eestis kehtiva Perekonnaõigusega. Võrreldud on ka Soome lapsendamisseaduse ja Eesti perekonnaseaduse sisulist ülesehitust. Peatüki kolmandas osas võrreldakse lapsendajate sotsiaalseid tagatise.

Neljandas peatükis analüüsitakse lapsendatava ja lapsendaja psühholoogilisi aspekte enne ja pärast lapsendamist ning seda mõjutavaid tegureid. Vaadeldakse, kui oluline on lapsendamist läbiviiva personali professionaalsuse tase lapsendamise protsessi juures ja kas seda on vaja ühiskonnas parandada. Neljanda peatüki teises osas käsitletakse lapsendaja ja lapsendatu üleelamisi ja psüühilisi tagajärgi. Neljanda peatüki kolmandas osas vaadeldakse, milline roll on ühiskonnal ja millist mõju see võib avaldada lapsendamisele. Viimases osas selgitame avatud lapsendamise olemust Soomes.

Viiendas peatükis analüüsitakse käesoleva magistritöö raames läbiviidud sotsioloogilise uuringu tulemusi. Empiirilise uuringu sotsioloogilise meetodina kasutati ankeetküsitlust, mille valim leiti otsevaliku meetodil. Tegemist oli piiratud valimiga, respondentide arvuks on 2 inimest.

Käesoleva magistritöö koostamisel on kasutatud teemakohaseid teoreetilisi allikaid, mille seast soovib autor eriti esile tõsta A. Lünderitz`i perekonnaõiguse õpikut Perekonnaõigus, E. Ilusa raamatut Rooma eraõiguse alused, P. Letto-Vanamo raamatut Soome õigusajaloo põhijooned ja T. Kivirüüt`i lapsendamise käsiraamatut. Kehtivate sotsiaalõiguslike regulatsioonide võrdlusena kasutati arvutivõrgus kättesaadavat ja kehtivat normatiivmaterjali.

Autor avaldab tänu käesoleva magistritöö juhendajale lektor Silvia Kaugia`le, Tartu Maavalituse haridus- ja sotsiaalosakonna lastekaitse spetsialistile Tiina Kivirüüt`ile ja Helsingi linna sotsiaal- ja terviseameti juhtivale sotsiaaltöötajale Vanessa Holmström`ile ja sotsiaaltöötajale Aulikki Haimi-Kaikkonen`ile.

1. Lapsendamise mõiste ajalooline areng Eesti ja Soome õiguskorras

1.1. Lapsendamise mõiste Eesti õiguskorras

Lapsendamise mõiste tekkelool on pikem ajalugu kui Eesti perekonnaõiguse alustaladel, mis pärinevad saksa tsiviilseadustikust. Saksa tsiviilseadustiku (BGB) kohaselt saab lapsendamisega lapsendatu õigusseisundi, mis vastab lapsendaja lihase lapse seisundile: lapsendatu läheb perekonnast, millest ta pärineb veresuguluse alusel, üle teise perekonda, millega luuakse sugulussuhe õigusakti alusel. Lapsendamisega luuakse sugulussuhe.¹ Seega ei teki sugulussuhe veresuguluse alusel vaid tekib kunstlik sugulussuhe, mida kinnitab õigusakt.

Lapsendamise mõistet määratledes tuleb eelkõige vaadata kes olid need isikud ning milline pidi olema nende isikute õiguslik seisund, et saada lapsendada. Sellele küsimusele vastuse saamiseks tuleb suunduda vana Rooma õigusesse, sest sealt pärinevad Eesti õiguse alustalade Saksa tsiviilseadustiku juured.

Vanas Roomas määras laste ja vanemate vahekordi *patria potestas* e printsiip ehk kogu võim kuulus isale. See võim kestis pikka aega veel peale seda, kui leevendusid abikaasade vahelised võimusuhted. Laste ja vanemate vaheliste õiguste aluseks oli üldreeglina seaduslik abielu ja seaduslik perekond.² Isavõimu olemust ja kehtivust selgitab Gaiuse I.97., mille kohaselt kehtib isavõim lihastele lastele ja ka lastele kes on lapsendatud.³

Vana aja Rooma perekond oli rajatud võimusugulusele, siis näiteks vallaslastel polnud sidemeid ei loomuliku isa ega emaga. Vanimal ajal oli isavõim absoluutne. See käis nii lapse isiku kui ka tema vara kohta. Näiteks võis isa oma ebardist järeltulija tappa või karistada täiskasvanud järeltulijat surmaga.⁴ Isa võim tekkis kõigepealt loomulikul teel lapse sünniga seaduslikus abielus. Teine võimalus isavõimu tekkeks oli vallaslapse seadustamine – *legitimatio*. Legitimatio on võimalik kolmel teel: 1) lapse vanemate hilisema abiellumisega; 2) kui perepoeg paigutati dekurioonide⁵ nimestikku ja 3) kui Justinianusest alates vallaslapse seadustamine toimus imperaatori spetsiaalse käskkirjaga. Kolmandaks tekkis isavõim siis, kui

¹ A. Lünderitz. Perekonnaõigus. Tallinn: Juura 2005, lk 357 äärenumber 1002 §32 Lapsendamine.

² E. Ilus. Rooma eraõiguse alused. Ilo: 2000, lk 92.

³ G.I.97. „97. *Non solum tamen naturales liberi secundum ea, quae diximus, in potestate nostra sunt, verum et hi, quos adoptamus.*“ (Me kehtestame just reeglid, mille kohaselt meile lihased lapsed meie võimusesse kuuluvad. See kehtib ka nende kohta, kelle me lapsendame.)

⁴ H. Hattenshauer. Euroopa õiguse ajalugu. I raamat. Fontes Iuris, Tartu 1995, lk. 87.

⁵ *Dekurio* (kuriaal), Rooma omavalitsusega linnade nõukogu eluaegne liige. ENE, 2. kd., Tallinn: Valgus 1978, lk 78.

perekonda võeti võõraid mittelihaseid lapsi, mida võime nimetada lapsendamiseks laiemas mõttes.⁶

Gaiuse I.98. järgi sai lapsendamine toimuda kahel viisil: rahva tahtel või magistraalide kaudu.⁷ Rahva tahtel lapsendamist nimetati arrogatsiooniks.⁸ *Arrocatio* tähendas võõra *persona sui iuris*⁹ perekonda võtmist, mis toimus esialgselt rahvakoosolekul ülempreestri – *pontifex maximus*⁹ e osavõtul. Toimingu juures viibisid ka lapsendaja ja lapsendatav. Märkida tuleb ka seda, et *arrocatio* oli võimalik vaid isikute juures, kel oli õigus osa võtta rahvakoosolekutest. Naisel ja alaealisel polnud see võimalik. Hiljem toimus *arracatio* avaliku tahteavalduse teel.¹⁰

Magistraalide kaudu lapsendati isikuid kes olid isa võimuses.¹¹ *Adoptio* ehk lapsendamine kitsamas mõttes tähendas võõra *persona alieni iuris*⁹ e s.o. teise perekonnapea võimu all oleva isiku perekonda võtmist. Vanemal ajal toimus *adoptio* erilisel keerukal viisil. Toimus lapse kolmkordne näiline müük isa poolt. Justinianus määras, et lapsendamine peab toimuma ilma lihtsa teadaandega kohtu ees ja ilma eriliste formaalsusteta.¹²

Eesti ühed esmased kirjalikud kanded abielude kohta on tehtud kirikuraamatutesse. Kirjapanemise kohustus kehtis ka lapsendamise kohta, sest abielu ja lapsendamine olid tihedalt omavahel seotud ning sellel olid õiguslikud tagajärjed. Lapsendatud lastest räägiti kui väärlastest. Kirikuraamatusse väärlaste kohta kande tegemisel oli kaks peamist õiguslikku eesmärki: laps saab kõik õigused ja võimu, mis ühel abielulapsel on ning vältida segadust ja arusaamatusi pärimisel. Lisaks pidi olema kohtu poolt sellekohane üleskirjutus, mis pidi lapsendaja poolt olema ette näidata. Viimase regulatsiooni sätestas 1860. aasta Liivimaa

⁶ E. Ilus, lk 93.

⁷ G.I.98. „98. *Adoptio autem duobus modis fit, aut populi auctoritate aut imperio magistratus velut praetoris.*“ („Adopteerimisi võib teha kahel viisil, kas rahva tahtel või magistraalide kaudu-preetorite kaudu.“)

⁸ G.I.99. „99. *Populi auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt: Quae species adoptionis dicitur arrogatio, quia et is, qui adoptat, rogatur, id est interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse; et is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur; et populus rogatur, an id fieri iubeat.[...]*“ (Rahva võimu kasutatakse siis, kui me lapsendame kellegi, kes on sõltumatu isik. Sellist lapsendamist nimetatakse arrogatsiooniks, sest lapsendajalt küsitakse, see tähendab, uuritakse, kas ta soovib, kelle ta lapsendab, saaks tema seaduslik poeg; ja lapsendatavalt küsitakse, kas ta on sellega nõus; ja rahvalt küsitakse, kas nad lubavad sellel toimuda. [...].)

⁹ *Sui iuris* – isikud kes polnud ühegi paterfamilias võimu all.

¹⁰ E. Ilus, lk 93.

¹¹ G.I.99. „99 [...] *Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentium sunt, sive primum gradum liberorum optineant, qualis est filius et filia, sive inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis.*“ (Lapsendamist kohtuniku poolt kasutatakse nende puhul, kes on ikka veel isa võimuses. See puudutab esimese tasandi järeltulijaid, s.t. poegi ja tütreid, ja neile järgnevaid lapselapsi ja lapselapselapsi.)

¹² E. Ilus, lk 94.

talurahvaseaduse paragrahv 952. Sama paragrahvi järgi said talumees ja talunaine lapsendada lapse siis, kui neil endil lapsi ei ole. Lapsendamiseks tuli luba küsida sugulastelt.¹³

Liivimaa talurahvaseadusest on näha, et lapsendamine tuleb kirja panna, sellega kaasnevad lapsele samad õigused ja võim, mis on abielulapsel ning lapsendamise menetlusse on kaasatud ka kohus. Need on ühed olulisemad tunnused lapsendamisel ka tänapäeva mõistes.

1.2. Lapsendamise mõiste Soome õiguskorras

Lapsendamise mõistel „*adopteerima*“ on Eestis ja Soomes läbi aegade olnud sarnane arusaam. *Adoptio* termin tuleb ladina keele sõnadest *ad opto*, kus tüvisõna on *optare* ehk vali sobiv. *Opto* tähendab valimist ja liitega *ad* saadakse tähendus „võta endale“. Seega võib *adopto* soome keeles tõlkida „valita luokseen, avukseen paras lapsi joukosta“. Soome varasematel aegadel kasutati lapsendamisel sama terminit, kuid selle eesmärgiks ei olnud lapse kaitsmine ja turvalise keskkonna loomine.¹⁴

Lapsi tuli Soome keskaegses ühiskonnas kasvatada vastavalt nende positsioonile. Aadliseisuse puhul tähendas see näiteks õpinguid välismaal. Teine kasvatusjuhend lähtus religioonist ning see puudutas peamiselt madalamaid ühiskonnakihte. Lapsi kasvatati evangeelse õpetuse kohaselt kartuses Issanda ees. Alates 1781. aastast võis muu-usulisi lapsi kasvatada ka isa usus.¹⁵

Lapsed olid vanaduspõlve elatise ja suguvõsa kestvuse tagatiseks. Vähe on teada, millised olid laste ja vanemate suhted üldse. Eeldati, et vanemad hoiavad oma lapsi vaos. Lapsi ei peetud hoolitsust vajavaks ning neid peeti allutatud rühmaks. Lapsed pidid alluma vastuvaidlematult vanemate korraldustele ning viimaste solvamist Moosese seaduse järgi karistati surmanuhtlusega.¹⁶

Ka 1800. aastatel ei käsitletud Soomes lasteõigust. Rootsi õiguses oli reguleeritud laste ja vanemate vahelised suhted, mida järgiti ka Soomes. Vanemate õigused olid jaotatud kolme ossa: isaduse määramine, vanemate ja laste vahelised õigussuhted ning vanemate õiguste

¹³ Liivimaa talurahvaseadus. § 952. - Arvutivõrgus: http://kreutzwald.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materja_lid?item_id=66&table=Books&book_id=66&action=flash_gallery&html=1&hide_template=1 (28.09.2012).

¹⁴ E. Varilo. Ottolapsisijoitus arviointi- ja toimenpideprosessina. Psykiatrian tutkimussäätiö. Helsinki: 1993, lk 9.

¹⁵ A. Pylkkänen. Eestkoste ajalugu. Esindamisest hoolekandeni. – Soome õigusajaloo põhijooned. Koost. P. Letto-Vanamo. Tartu: Fontes Iuris, 1993, lk 105.

¹⁶ Pylkkänen (viide 15), lk 106.

lõppemine. Laste õiguslikus seisundis nähti juriidilis-tehnilist probleemi. Selle kohta kirjutati Soomes ka kritiseerivaid artikleid. Eriti pälvis kriitikat Soome vallaslaste nõrk õiguslik seisund. Laste seisundit puudutav seadusandlus käivitus iseseisva Soome rasketes tingimustes. 1918. aasta sõjast tingituna olid tuhanded lapsed jäänud orbudeks. Peale sõjaaastat puhkes Soomes ulatuslik epideemia. Lapsed jäid orvuks ja nendele ei leidunud vanemaid. Selle situatsiooni seadustamiseks anti 1925. aastal välja kasulaste seadus (*Laki ottolapsista*¹⁷).¹⁸

Antud seadusest loodeti leida lahendust vallaslaste probleemidele. Kasulaste seadust oli küll hakatud ette valmistama juba varem, ent kiriku mõjul selle andmine viibis. Kirik ei pooldanud kasulaste seaduse välja andmist põhjusel, et see seadus tähendaks abieluväliste suhete heakskiitmist.¹⁹

Soome regulatsioon, mis puudutas lapsi seostus kuni XX sajandini valdavalt eestkostega, omandi hoidmise ja madalamatest ühiskonnarühmadest pärinevate laste seisundi sotsiaalsete probleemide leevendamisega. 1970. aastal seadusandja seisukoht muutus vastupidiseks: lapse õigus küllaldasele hoolitsusele. See tähendas seda, et lapsel pidi olema õigus hoolitsusele sõltumata tema päritolust ja sotsiaalsest seisundist. Samuti peab otsuse aluseks olema lapse huvi. Oluliseks muutus hoolekanne ja ülalpidamise kindlustamine. Tähtsust ei omanud enam asjaolu, kas vanemad on abielus või mitte, sest vabaabielud olid muutunud tavaliseks. Enne, kui ilmus Soome lapsendamisseadus, ilmus 1975. aastal isadusseadus (*Isyyislaki*²⁰).²¹

Soome lapsendamisseadus (*Laki lapseksiottamisesta*²²) võeti vastu 1979. aastal Helsingis.

Nii kehtis lihastele lastele ja lapsendatud lastele võrdne isavõim. Isavõimu all olevat lapsendatud last võis kohelda samade reeglite järgi kui lihast last. Vanas Roomas oli laste ja vanemate vaheliste õiguste aluseks üldreeglina ainult seaduslik abielu ja seaduslik perekond. Naised ja alaealised lapsendada ei saanud. Esialgu oli lapsendamise ja ka lapse saatuse üle otsustamise õigus vaid isavõimul. Abielus *cum manu* oli ema oma lastele õiguslikust

¹⁷ Laki ottolapsista. 5. juuni 1925/208. - Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1925/19250208 (06.10.2012).

¹⁸ U. Kangas. Oikeustiede Suomessa 1900-2000. U. Kangas (toim). Werner Söderström Lakitiedo OY. Helsinki 1998, Wsoy kirjapainoyksikkö, lk 313.

¹⁹ Pyllkkänen (viide 15), lk 111.

²⁰ Isyyislaki. 5. september 1975/700. - Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1975/19750700?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=isyyislaki (06.10.2012).

²¹ Pyllkkänen (viide 15), lk 111.

²² Laki lapseksiottamisesta. 08. veebruar 1985/153. - Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1985/19850153?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20lapseksiottamisesta (06.10.2012).

seisukohast nagu õde. Seega tundis Rooma õigus vaid isavõimu. Hiljem, kui hakati tunnustama veresugulust, tekkisid teatud õigused ema ja lapse vahel.

Eeltoodust võib järeldada, et vanas Roomas oli abielu kõrgelt hinnatud ja isegi kohustuslik. Abikaasade õigused ei olnud võrdselt jagatud, sest kehtis patriarhaalne ja ühekülgne isavõim. Aegade jooksul hakkasid naiste õigused küll tekkima, kuid isavõim jäi määravaks.

Rooma tsiviilõiguse vanemast ajast on Eesti ja Soome tänapäeva õigusesse üle kandunud üks lapsendamise olulisemaid eeldusi, mille kohaselt lapsendatav ei saa põlvneda lapsendajast. Rooma uuemal ajal ilmnis Eesti ja Soome õigusele enam sarnaseid jooni, nagu lapsendaja avalik tahteavaldus või lihtne teadaanne kohtule. Kui vanas Roomas ei olnud naisel mingeid õigusi (mis hilisemal ajal küll tekkisid), siis juba Liivimaa talurahvaseaduse kohaselt on mehel ja naisel lapsendamisel võrdsed õigused, kuid eelduseks on, et mees ja naine peavad olema abielus. Oluline aspekt läbi aegade on lapsendatud lapse õiguslik staatus. Lapsendatud laps saab samad õigused ja võimu kui laps, kes põlvneb vanematelt. Seega olid tagatud ka pärimisjärglus.

2. Abikaasade õiguslik regulatsioon lapsendamisel Eestis ja Soomes

2.1. Abikaasa mõiste Eesti ja Soome õiguskorras

2.1.1. Abikaasa mõiste Eesti õiguskorras

Ka abikaasade mõiste tekkelool on pikem ajalugu kui Eesti perekonnaõiguse alustaladel, mis pärinevad saksa tsiviilseadustikust. Saksa tsiviilseadustiku (BGB) mõttes ei ole abikaasad omavahel ei sugulased ega ka hõimlased. Nende omavahelise suhte jaoks on olemas eraldi regulatsioon.²³

Eesti perekonnaõiguse juured pärinevad vanast Roomast. Juba vanas Roomas oli abikaasade vahel kehtiv eri regulatsioon, mis väljendus abikaasade erinevates sotsiaalsetes õigustes. Vanas Roomas patriarhaalses perekonnas oli perekonna isa – *paterfamilias*, kes omas absoluutset võimu oma naise üle.²⁴ Justinianus märgib, et abikaasa staatus puudus orjadel, sest kehtinud seaduse järgi ei olnud neil abielulisi õigusi – sääraseid liite ei moodustatud.²⁵

Rooma tsiviilõiguses eksisteeris kaks abielu tüüpi: 1) abielu *cum manu* ja 2) *sine manu*. Abielu *cum manu* on varasem abieluvorm ja alates vabariigi ajastust muutub valdavaks abielu *sine manu*. Nimetatud abielu tüüpide puhul on abikaasade õigustel suured sotsiaalõiguslikud erinevused. *Cum manu* abielu puhul omandas mees kõik õigused naise üle. Mees omas naise üle võimu nagu oleks ta tema tütar. Naine ei saanud teha iseseisvalt tehinguid ja tema abieluelne vara arvestati mehe omandiks. Ta vahetas ühe perekonna võimu teise vastu. Kuid olid mõned erinevused isavõimu ja mehevõimu vahel: abikaasa ei omanud võimu otsustada naise elu ja surma üle, samuti ei saanud ta teda müüa orjusesse, vabaks lasta ega anda ära adopteerimiseks.²⁶

Sine manu puhul naine ei vahetanud perekonda. Ta jäi endiselt oma isa sugulaseks ja tema võimu alla, kui ta oli *sui iuris*, jätkas ta oma hooldaja all, aga muidu oli ta sõltumatu isik, tema varandused kuulusid talle ja ta võis nendega teha, mida tahtis. Valitses varalahususe põhimõte. Faktiliselt valitses varanduse üle ikkagi tema abikaasa. Et aga varalahususest kinni peetaks, keelas Rooma valitsus abikaasade vahelised kingid.²⁷ Kõik, mis oli naisel enne abielu ja kõik

²³ A. Lünderitz, lk 24 äärenumber 62 § 3 IV Abikaasad.

²⁴ E. Ilus, lk 86-87.

²⁵ The elements of Roman Law by R.W. Lee, Sweet & Maxwell Limited, London: Impresum, 1956, p 82.

²⁶ A. Borkowski. Textbook on Roman law. 2nd Edition, Blackstone Press Limited, London, 1997, p 5.2.3.1.

²⁷ A. Borkowski, p 161.

mis omandati abielu ajal, kuulus täielikult mehe kontrolli alla. Vastutasuks selle eest oli aga naisel võrdselt lastega pärimisõigus mehe surma, aga ka viimase sugulaste surma korral.²⁸

Abielu *sine manu* puhul kehtis varalahususe printsiip. Naise ja mehe varad moodustasid kaks eraldi vara massi. Kõik, mis naine omandas abielu ajal kuulus talle endale ja ta võis talitada sellega vabalt. Abikaasad kinke teha ei võinud, kuid müüa, laenata, osta ja volitusi anda oli lubatud.²⁹ Hilisemal vabariigiajal sai lahutus väga tavaliseks. Abielu lahutus *sine manu* oli sama kerge ja vormivaba kui abielu sõlmimine. Abielu lõppes abielulepingu tingimuste lõppemisega. See tähendas, et abieluleping võidi lõpetada vastastikusel kokkuleppel (*divortium bona gratia*) või siis ühe poole tahteavaldusel (*repudium*).³⁰

Cum manu puhul jäi abielu lõpetamise õigus ainuisikuliselt mehele. Tingimuseks oli see, et lahutamisel peeti silmas nn *contrarius actu's* põhimõtet: *confarreatio* teel sõlmitud abielu võidi lahutada vastava sakraalse toiminguga – tagasimüümise tehingu teel.³¹

Tänapäeva abielu erineb paljuski Rooma abielust, seda eeskätt naiste võrdõiguslikkuse poolest. Kuid samas saab tõmmata ka palju paralleele tänapäevaga. Näiteks lõpeb abielu abikaasa surmaga või abielu lahutusega³² ning kehtima on jäänud vabaabielu vorm, mida nimetati konkubinaadiks.

Nagu Roomas nii ka Eestis on abielude sõlmimisel printsiibina eelduseks³³ abiellumisealisus (EV alates 18. eluaastast. Vanemate või eeskostjate loal on lubatud ka erandlikult alates 15. eluaastast) ja puuduvad abielu sõlmimise takistused (v.a. monogaamia nõue ning lähisuguluse puudumine).

2.1.2. Abikaasa mõiste Soome õiguskorras

Vanimad regulatsioonid Soome mehe ja naise abiellumise asjus võib leida Soome maakonnaseadustest, kus nõu tuli küsida sugulastelt – kehtis sugukondade vaheline kokkulepe

²⁸ E. Ilus, lk 89.

²⁹ E. Ilus, lk 89.

³⁰ R.W. Lee. The elements of Roman Law, pt 101, p 67- 68.

³¹ E. Ilus, lk 90.

³² Perekonnaseadus. 18. november 2009. – RT I 2009, 60, 395. § 63.

³³ Perekonnaseadus. 18. november 2009. – RT I 2009, 60, 395. § 1 lõige 2.

või tugevama õigus.³⁴ Abielu sugukonnaõiguslik loomus säilis tugevana ka hoolimata sellest, et alates XIV sajandist hakati Soomes vähehaaval rakendama Helsinglandi maakonnaseaduse norme. Siin saab mingil määral näha, kuidas Rootsi valitsusvõim ja eriti veel katoliku kirik sekkusid sugukondade otsustamisõigusse.³⁵

Keskaegses Soome ühiskonnas oli tavapäraseks alustada mehe ja naise vahelist võimalikku kooselu kihlumisega.³⁶ Kihlus (*sponsalia*) oli rooma ajaloolistel aegadel poolte-vaheline heatahte kokkuleppe kunagi tulevikus abielluda, mis on üle kandunud ka Soome ühiskonda ja kehtib tänapäevani.³⁷

Abiellumine algas naitmistalitusega, kus naitja andis oma tütre naiseks, ühendades naise ja mehe käed ja pidades piduliku naitmiskõne. Selles määrati kindlaks naise õigused abikaasa ja perenaisena.³⁸

Nii nagu paljudes muudes maades, on ka Soomes, tuginedes põhi- ja inimõigustele, õigus sõlmida kahe erineva sugupoole vahel abielu. Kui vanadel aegadel oli mehe ja naise abielu eelduseks ka klassikuuluvus, siis seda praegu ei järgita. Järele on jäänud kindel looduslik faktor – sugu.³⁹

Nagu eespool märgitud, järgnes keskajal kihlusele abielu tseremoonia ehk naitmine. Selles määrati kindlaks naise õigused abikaasa ja perenaisena. Seejärel viis peigmees naise koju, kus peeti saabumispidu.⁴⁰

Abiellumisega kaasnesid abikaasadele kohustuslikud sotsiaalsed käitumisnormid. Sotsiaalsed normid võib jagada kahte gruppi: 1) õigusnormid ja 2) õigusvälised normid. Sotsiaalsete normide ülesandeks on reguleerida inimeste omavahelisi ja ühiskondlikke suhteid, seda ka abielus olevate abikaasade puhul.⁴¹

³⁴ A. Pylkkänen. Abielu ajaloost. Sugukondade lepingust kahe inimese tehinguni. – Soome õigusajaloo põhijooned. Koost. P. Letto-Vanamo. Tartu: Fontes Iuris, 1993, lk 79.

³⁵ Pylkkänen (viide 34), lk 80.

³⁶ Pylkkänen (viide 34), lk 81.

³⁷ M. Kaser. Roomalainen Ykstysoikeus. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiön kirjapaino, 1968, lk 238.

³⁸ Pylkkänen (viide 34), lk 79-81.

³⁹ S. Pohjonen. Parisuhde yksityisoikeudellisessa ajattelussa. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 1998, lk 24

⁴⁰ Pylkkänen (viide 34), lk 81.

⁴¹ Pylkkänen (viide 34), lk 81-82.

Abieluga omandas naine perenaise õigused, voli lukkude ja võtmete üle, mis tähendas käsutamissoigust majapidamise piires. Mehe peremehe võim oli siiski esikohal ja vajaduse korral võis ta oma otsuse maksma panna kodukari⁴² abil. Mehel oli õigus eeldada oma naiselt abielutruudust ja õigus truudusetut naist kodust välja ajada ning teatud olukordades teda isegi tappa. Igal juhul kaotas naine oma õiguse pruudikingile ja teistele abielust tulenevatele õigustele.⁴³

Oluline tähtsus abikaasade õiguste ja kohustuste mõistes oli ka kirikutel. Kiriku eesmärgiks oli saada abielud oma kontrolli alla ja sellega nõrgendada sugukondade võimalusi luua omavahelisi tihedaid sidemeid. Oma eesmärgi püüdis kirik täide viia, rõhutades mehe ja naise isikliku suhte tähtsust ja naise nõusolekut ning lisades tõkkeid abiellumiseks. Kiriku mõjuvõimust kõneleb see, et abielu õigusemõju hakkas kehtima peale seda, kui paar oli veetnud koos öö. Selle taustaks oli arusaam, et abielu on osapoolte suhe, mitte sugukondade leping. Et abielu kuulutati maha kirikus, kuhu inimesed tavaliselt kogunesid, oli igapäev võimalik esitada temale teadaolevaid tõkkeid abieluks (sugulussuhe, vaimulik sugulus, juba abielus olemine). Kihlus ei olnud tingimata abielutakistuseks. Kihlus oli ka kanoonilise õiguse järgi abielu sõlmimise oluline osa, sest see tekitas õiguse abielu lõplikuks sõlmimiseks laulatusega.⁴⁴

Märgatavaid muudatusi abieluõiguses põhjustas Gustav Vaasa poolt teostatud usupuhastus XVI sajandil. Selle tulemusena läksid kiriku varad suurelt osalt riigile, mõningal määral ka aadli valdusse tasuta kuninga toetamise eest. Kiriku ja vaimulikkonna positsioon nõrgenes. Otsustamisõigus abielu asjade üle läks kiriku käest ilmalikele ametnikele.⁴⁵

1917. aastal seadustati kodanlik abielu, mille taustaks olid teiste kirikute ja usuühingute – peale evangeelse luterliku kiriku – ning ideeliselt usunditest väljapoole orienteeritud kõrgemate ühiskonnakihtide nõuded, et abielu võiks sõlmida ka ilma kirikliku laulatusega. Abielu reguleerimine 1980. aastate lõpul lähtus põhimõttest, et tegemist on isikliku tundevahekorraga, mille sõlmimise või lahutamise ühiskond ei peaks sekkuma.⁴⁶

⁴² Kodukari – mõisniku õigus karistada tema maal elavaid talupoegi kergemate süütegude eest ihunuhtluse või lühiajalise arestiga. Karistumäärad olid Eestimaal piiramata 1804. a-ni, mil peksu ülempiiriks seati 30 hoopit, aresti puhul 2 päeva. Kodukari kaotati 1865. a. Arvutivõrgus: http://opetaja.edu.ee/harjumaa_moisad/misc/seletus_ajal.html#ko (15.10.2012).

⁴³ Pylkkänen (viide 34), lk 81-82.

⁴⁴ Pylkkänen (viide 34), lk 86-87.

⁴⁵ Pylkkänen (viide 34), lk 87.

⁴⁶ Pylkkänen (viide 34), lk 97.

2.2. Abikaasa õigused ja kohustused lapsendamisel

Abikaasade õigused ja kohustused lapsendamisel on läbi aegade teinud palju muutusi. Kui vanas Roomas otsustas lapsendamise üle ainuisikuliselt paterfamilias, siis tänapäeval peab selleks nõusoleku saama ka abikaasalt.⁴⁷ Lapsendajate õiguste ja kohustuste erinevuste selgitamiseks on sobilik teostada erinevate seadusandluste võrdlev analüüs. Selleks on valitud Eestis ja Soomes hetkel kehtivad seadused. Paralleele on tõmmatud ka varasemast ajast pärit lapsendamist puudutavate seadustega.

Käesolevas alapeatükis võrreldakse Eestis 1. juulil 2010 kehtima hakanud perekonnaseadust⁴⁸ ja Soomes 1. juulil 2012 aastal kehtima hakanud uut adopteerimisseadust (*Adoptiolaki*⁴⁹). Olgu siinkohal nimetatud üks suuremaid erinevusi Eesti ja Soome seaduste struktuurilises ülesehituses: nimelt on Soomes olnud läbi aegade lapsendamise⁵⁰ kohta eraldi seadus (1925 – *Laki ottolapsista*, 1985 – *Laki lapseksiottamisesta*, 2012 – *Adoptiolaki*). Eestis on lapsendamist käsitletud läbi aegade Perekonnaseaduse (edaspidi PKS) ühe peatükina. Kehtivas Eesti PKS-is käsitlevad lapsendamist erisätted – paragrahvid 147-170. Kokku 24 paragrahvi. Seevastu Soome adopteerimisseaduses on kokku koos rakendussätetega 103 paragrahvi. Siinkohal tekivad järgmised küsimused: kas Soome seadused on põhjalikumad ja arusaadavamad?; kas Soome lapsendajale on lapsendamisega seotud seadusandlus paremini kättesaadav?; kas Eesti seadustes on lapsendamise kohta midagi puudu või arusaamatut? Autori arvates annab nimetatud küsimustele vastuse alltoodud võrdlev analüüs.

Eestis kehtiva PKS-is sätestatud abikaasade õigused ja kohustused on kehtivad kõikidele abikaasadele ja nende ülalpeetavatele lastele. Kuna Eestis pole eraldi lapsendamise seadust ning üldisi abikaasa kohustusi ja õigusi ei ole sätestatud ka lapsendamise erisätetes, siis võib neid käsitleda lapsendamise kohta käivate üldsätetena.

Eesti abikaasade kohustused, mis kaasnevad lapse ülalpidamisega on valdavalt võrdselt jaotatud. Abielulise kooselu puhul eeldatakse ka laste olemasolu. Seetõttu on ka laste heaolu ja nende ülalpidamise kohustus sätestatud abikaasade õigustes ja kohustustes.

⁴⁷ Perekonnaseadus. § 154.

⁴⁸ Perekonnaseadus. – RT I, 27.06.2012, 4.

⁴⁹ Adoptiolaki. 20. jaanuar 2012/22. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120022?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=adoptiolaki> (16.03.2013).

⁵⁰ Autori märkus: sõna lapsendamine ja adoptio on käesolevas töös Eesti ja Soome kehtiva seadusandluse mõttes sünonüümid.

Täpse õigusliku regulatsiooni abikaasade kohustustest ja õigustest toob välja PKS 3. peatüki 1. jagu. PKS § 15 lg 1 kirjeldab vastastikuseid kohustusi, mis kaasnevad mehe ja naise abiellumisel. Abikaasa kohustuseks on abieluga seotud kohustuste täitmine, sh ka laste ülalpidamine. Seega on mõlemad pooled kohustatud korraldama oma abielulise kooselu ja vajaduste rahuldamisel arvestama teineteisega ning ülalpeetavate lastega. Ka Soome abieluseaduse kohaselt tuleb abikaasadel tegutseda pere heaks.⁵¹ Eesti PKS § 15 lg 2 selgitab abikaasade kohustusi majapidamise korraldamises ja sissetuleku hankimises. Järeldada võib poolte võrdset suhtumist ja vastavalt võimetele panustamist oma perekonda. Abikaasad peavad tegutsema oma parimal viisil.

Lisaks abikaasade vastastikustele õigustele ja kohustustele on PKS sätestanud abikaasadele ka perekonna ülalpidamise kohustuse. Perekonna all tuleb mõista lisaks abikaasadele ka ülalpeetavaid lapsi. Seega on abikaasad lisaks vastastikusele ülalpidamise kohustusele kohustatud võrdselt panustama ka ülalpeetavate laste tarbeks.

PKS § 16 sätestab täpsemalt perekonna ülalpidamise kohustuse. PKS § 16 lg 4 sätestab regulatsiooni juhuks, kui üks abikaasadest ei täida ülalpidamiskohustust. Hagi esitanud abikaasal on õigus nõuda üks aasta tagasiulatuvalt hüvitist saamata jäänud elatusraha eest.

PKS-i § 17 sätestab: *Kui üks abikaasa teeb perekonnale suuremaid rahalisi kulutusi kui teine abikaasa, eeldatakse, et tal ei ole õigust nõuda teiselt abikaasalt rohkem panustatud vahendite hüvitamist.*⁵² Autori arvates on eeltoodud säte abiks Eesti ühiskonnas ja ka mujal maailmas välja kujunenud tõsiasjale, et mehed teenivad rohkem kui naised ja seetõttu ka panustavad rohkem perekonda kui naised. Seega on mõeldav, et mehed ja naised saaksid perekonna ülalpidamisse võrdselt panustada, kuid tegelikkuses seda ei toimu.

PKS-i 10. peatükk sätestab vanema õigused ja kohustused. Vanemlikud õigused ja kohustused rakenduvad ka lapsendatud lapsele, mistõttu vajavad ka alltoodud PKS-i sätted esiletoomist. PKS sätestab abikaasade ühise hooldusõiguse ja esindusõigus. PKS § 117 lg 1 sätestab: *„Omavahel abielus olevatel vanematel on oma lapse suhtes ühine hooldusõigus.“* PKS § 120 lg 1 teine lause sätestab: *„Ühist hooldusõigust omavatel*

⁵¹ Avioliitlaki. 13.6.1929/234. § 2, *„Heidän tulee avioliitossa osoittaa keskinäistä luottamusta sekä yhteisesti toimia perheen hyväksi.“* Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=avioliitlaki> (09.03.2013).

⁵² Perekonnaseadus. 18. november 2009. – RT I 2009, 60, 395.

vanematel on ühine esindusõigus.“⁵³ Abikaasade hooldusõiguse sätestab PKS § 161 lg 3: „Lapse hooldamisõigus kuulub lõikes 1 nimetatud juhtudel abikaasadele [...]“. Lõige 1 sätestab abikaasade ühise lapse staatuse: „Kui abikaasad lapsendavad lapse ühiselt või kui üks abikaasa lapsendab teise abikaasa lapse, omandab laps abikaasade ühise lapse õigusliku staatuse“.⁵⁴ Soomes on lapse hooldamise ja lapsega kohtumise kohta eraldi seadus (*Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta*⁵⁵), mille § 6 kohaselt on kumbki lapse vanem lapse hooldaja, kui nad on lapse sündides abielus.⁵⁶

Erisätted lapsendamise kohta on Eesti õiguses sätestatud PKS-i 11. peatükis. Esmalt käsitletakse seaduses lapsendamise lubatavust, siis vallalise ja abielus oleva isiku õigust lapsendada ja lapsendaja kohustusi. Soomes reguleerib lapsendamist eraldi seadus – adopteerimisseadus.

Eesti PKS kohaselt on lapsendamise lubatud juhul, kui lapse ja lapsendatava vahel tekib vanema ja lapse suhe.⁵⁷ Ka Soome adopteerimisseaduse kohaselt on adopteerimise eesmärgiks luua lapsendaja ja lapsendatu vahele lapse ja vanema suhe.⁵⁸ Lapsendamise juures on Soome adopteerimisseadus kõige olulisemaks pidanud just lapse edu. „*Kaikissa alaikäisen lapsen adoptiota koskevissa päätöksissä ja muissa toimenpiteissä on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.*“⁵⁹ („*Kõigis alaealiste laste adopteerimist puudutavates otsustes ja muudes toimingutes on esmatähtis võtta arvesse lapse edu*“). Eesti PKS sätestab lapse edu silmas pidades imperatiivse sätte, mille kohaselt ei ole lapsendamine lubatud juhul kui selle vastu räägivad lapsendatava kaalukad huvid.⁶⁰ Seega on Eestis ja Soomes esmatähtsaks peetud lapse edu lapsendamise tulemusena. Erinevus seisneb selles, et Eesti PKS on keelanud lapsendamise edu puudumise korral ja Soome adopteerimisseaduse kohaselt peab edu lapsendamisprotsessis silmas pidama.

Lapsendada saab Eesti PKS kohaselt vaid alaealist last. PKS § 147 lõige 4 sätestab: „*Lapsendada võib ainult alaealist last*“. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 8 lg 2 kohaselt on

⁵³ Perekonnaseadus. 18. november 2009. – RT I 2009, 60, 395.

⁵⁴ Perekonnaseadus. – RT I, 27.06.2012, 4.

⁵⁵ Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. – 8.4.1983/361. Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361 (08.10.2012).

⁵⁶ Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. § 6, „*Lapsen vanhemmat, jotka lapsen syntyessä ovat avioliitossa keskenään, ovat kumpikin lapsensa huoltajia.*“ Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361 (08.10.2012).

⁵⁷ Perekonnaseadus. § 147 lõige 1.

⁵⁸ Adoptiolaki. § 1.

⁵⁹ Adoptiolaki. § 2, esimene lause.

⁶⁰ Perekonnaseadus. § 147, lõige 2.

isik täisealine alates 18. eluaastast.⁶¹ Alla 18-aastane isik on alaealine. Seega saab Eesti PKS-i järgi lapsendada alla 18-aastast isikut. Soome adopteerimisseaduse § 3 sätestab alaealise (alaealiseks lapseks Soomes on alla 18-aastane isik)⁶² lapsendamise. Lisaks lubab Soome adopteerimisseaduse § 4 lapsendada ka täisealist isikut tingimusel, et isik on alaealisena kasvanud koos lapsendada soovivate isikutega või lapsendatava ja lapsendaja vahel on tekkinud lapse ja vanema suhe.⁶³ Eesti PKS sellist võimalust ei sätesta. Autori arvates on Soome adopteerimisseaduses sätestatud säte täisealiste isikute lapsendamise kohta igati õigustatud, sest kui laps on kasvanud koos kasuvanematega kuni täisealiseks saamiseni ja kasuvanemad sooviksid täisealiseks saanud kasulast lapsendada, siis on see igati mõistlik.

Abielus olevate isikute lapsendamisõiguse sätestab PKS § 148 lg 2 järgmiselt: „*Abielus olevad isikud võivad lapsendada ühiselt*“. Sisuliselt sama õiguse abielus olevatele lapsendajatele annab ka Soome adopteerimisseadus: „*Aviopuolisot voivat avioliiton aikana adoptoida alaikäisen lapsen vain yhdessä.*“⁶⁴ Lisaks eelnevale sätestab adopteerimisseaduse § 9 ühisadopteerimise kohta järgmist: „*Muut kuin aviopuolisot eivät voi adoptoida yhdessä.*“ („*Muud kui abikaasad ei või adopteerida koos*“). Seega saavad Soomes ühiselt adopteerida ainult abikaasad. Erinevus Eesti ja Soome abikaasade lapsendamise juures seisneb erandites. Kui Eesti PKS-i järgi võib abikaasa erandina üksinda lapsendada teise abikaasa lapse või kui teine abikaasa ei saa lapsendada põhjusel, et ta on piiratud teovõimega⁶⁵, siis Soome adopteerimisseadus annab lisaks PKS-is sätestatud õiguse abikaasal üksinda lapsendada ka lapse, kes on varem antud lapsendada.⁶⁶ Seega on Soome adopteerimisseadus erinevalt Eesti PKS-ist andnud abikaasale üksinda lapsendamise puhul ühe lisaõiguse.

Juhul kui abikaasa soovib last üksinda lapsendada, siis Eesti PKS⁶⁷ ja Soome adopteerimisseaduse⁶⁸ kohaselt peab ta selleks saama teiselt abikaasalt nõusoleku. Eesti PKS kohaselt ei ole abikaasa nõusolekut vaja, kui ta on kestva võimetu avaldust esitama või kui ta on teadmata kadunud.⁶⁹ Sama sätestab ka Soome adopteerimisseaduse § 8 kolmas lause: „*Aviopuoliso voi lisäksi adoptoida yksin, jos toinen aviopuoliso ei voi sairautensa tai*

⁶¹ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. - RT I, 06.12.2010, 1.

⁶² Laki holhoustoimesta. 1.4.1999/442, § 2. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990442?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=holhouslaki> (17.03.2013).

⁶³ Adoptiolaki. § 4.

⁶⁴ Adoptiolaki. § 8, esimene lause.

⁶⁵ Perekonnaseadus. § 148, lg 2 p 1, 2.

⁶⁶ Adoptiolaki. § 8, teine lause.

⁶⁷ Perekonnaseadus. § 154, lg 1.

⁶⁸ Adoptiolaki. § 13, teine lause.

⁶⁹ Perekonnaseadus. § 154, lg 2.

vammansa vuoksi pätevästi ilmaista tahtoaan taikka jos toisen aviopuolison olinpaikka on tuntematon.“⁷⁰ („Abikaasa võib adopteerida üksinda kui teine abikaasa ei saa haiguse või puude tõttu õiguspäraselt väljendada oma tahtmist või kui teise abikaasa asukoht on teadmata“).

Abikaasade üheks kohustuseks on lapsendatud lapse ülalpidamiskohustus. Eesti PKS § 157 sätestab järgmist: „Lapsendaja on kohustatud last ülal pidama alates ajast, mil lapse vanemad on andnud lapsendamiseks vajaliku nõusoleku ja lapsendaja on võtnud lapse enda hooldada. Kui abikaasa soovib lapsendada oma abikaasa last, siis on abikaasad kohustatud lapsele ülalpidamist andma alates ajast, millal lapse vanem on andnud lapsendamiseks nõusoleku ja abikaasad on võtnud lapse enda hooldada. Lapsendamiseks vajaliku nõusoleku saamisest ja lapse enda hooldada võtmisest alates on eelnimetatud isikud ülalpidamiskohustuslaste järjestuses esimesed.“ Kui varem kehtinud PKS-i järgi sai lapsendaja ülalpidamiskohustuse kohtumääruse üle andmisel, siis uue seaduse järgi tekib ülalpidamiskohustus hetkest, mil lapse vanem annab nõusoleku adopteerimiseks ja laps asub elama lapsendaja juurde.⁷¹ Soome adopteerimisseadus lapse ülalpidamiskohustust peale lapsendamist otseselt ei sätesta. Soome adopteerimisseaduse § 18 esimese lause kohaselt on lapsendatu peale lapsendamise jõustumist lapsendajate laps mitte varasemate vanemate laps. Viimasest järeldab autor, et peale lapsendamist tekivad lapsendajatel ka vanemlikud õigused ja kohustused.

Autori arvates on Eesti PKS-i sätted kompaktsemad ja sisutihedamad kuid raskemini järgitavad. Näiteks sätestab PKS § 147 lg 2 kolme põhimõtet: lapse isiklike huve, lapsendaja varalisi huve ja hüvitiste keeldu. Soome adopteerimisseadus seevastu sätestab hüvitise keelu⁷² eraldi paragrahvis, mis teeb lugejale sätte ühemõttelisemaks.

Autori arvates on Soome adopteerimisseadus koostatud põhjalikumalt kui Eesti PKS. Näiteks PKS § 150 lg 2 sätestab, et „kohus võib erandina lubada lapsendada ka vähemalt 18-aastaselt isikul, kui ta lapsendab oma abikaasa lapse või kui lapsendamiseks on muu mõjuv põhjus“. PKS-i järgi saab lapsendaja olla 18-aastane, kui ta lapsendab oma abikaasa lapse või on selleks muu mõjuv põhjus. Soome adopteerimisseaduse § 6 toob välja kolm konkreetset alust, millal saab lapsendaja olla 18-aastane: adopteeritav on abikaasa laps või laps on adopteerija

⁷⁰ Adoptiolaki. § 8, kolmas lause.

⁷¹ S. Riisalu. Uus perekonnaseadus täpsustab lapsendamise korda. Meie lapsed. Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaanne, 2/2009, lk 5.

⁷² Adoptiolaki. § 5.

oma laps, kes on varasemalt antud adopteerimiseks; adopteerija ja adopteeritava vahel on tekkinud lapse ja vanema suhtega sarnane suhe; adopteerimise tugevdamiseks on muidu lapse huve silmas pidades põhjust. Viimasest nähtub, et Soome adopteerimisseaduses toob välja rohkem võimalusi 18-aastaselt lapsendada, kuid sarnaselt PKS-iga jätab loetelu lahtiseks.

Lähtudes eeltoodud võrdlusest on autori arvates Soome adopteerimisseadus põhjalikum ja arusaadavam kui Eesti PKS. Soome adopteerimisseaduses sätestatud laused on paremini liigendatud, mis annab lugejale seadusest täpsema ja arusaadavama ülevaate. Kui PKS-is on ühe paragrahvi ühte lõikesse sõnastatud mitu lauset, siis Soome adopteerimisseaduses on seda välditud. Lisaks on Soome adopteerimisseaduses detailsemalt lahti kirjutatud erinevaid lapsendamisel ette tulevaid situatsioone, mis PKS-is puuduvad või on sõnastatud napisõnaliselt. Soome adopteerimisseadus koosneb 12 jaost järgmiselt: üldist, adopteerimise eeldused, adopteerimise õiguslik mõju, nõustamine adopteerimisel, rahvusvaheline adopteerimine, loamenetlus adopteerimisel, adopteerimise jõustumine, adopteeritud lapse õigus olla ühenduses oma varasema vanemaga, rahvusvahelise eraõiguse alasse kuuluvad seadused, adopteerimisasjade valitsemine, eriseadused, jõustumine ja rakendussätted. Autor soovib esile tõsta Soome adopteerimisseaduse 4. jaos sätestatud adopteerimisnõustamist, 6. jaos sätestatud loamenetlust adopteerimisel, 8. jaos sätestatud adopteeritud lapse õigust pidada ühendust varasemate vanematega, 10. jaos sätestatud adopteerimisasjade valitsemist ja 11. jaos sätestatud erilisi seadusi. PKS sätestab eelnimetatud teemasid osaliselt või liiga abstraktselt.

Võrrelnud lapsendaja õigusi ja kohustusi Eesti PKS-is ja Soome adopteerimisseaduses on autor jõudnud järeldusele, et Soome adopteerimisseaduses sätestatud lapsendaja õigused ja kohustused on sarnased Eesti PKS-is sätestatud lapsendaja õiguste ja kohustustega. Soome adopteerimisseadus sätestab täisealise lapse adopteerimise, lapsendada sooviva isiku ea ülempiiri ning lapsendatava ja lapse vanusevahe. PKS eeltoodut ei reguleeri.

2.3. Abikaasade võrdõiguslikkus lapsendamisel

Abikaasade võrdsuse temaatika saab alguse ajast, mil inimkond eksisteerima hakkas. Iidsetest aegadest kehtinud isavõim ei olnud kerge taanduma. Oluline oli naise isiksuse seisus – olla iseseisev isik, mitte kui perepea ehk meespoole „kasutatav asi“. Poolte võrdsuse poleemika on inimühiskonda vaevanud aastatuhandeid, kus naispoole roll ühiskonnas on olnud ebamäärane

selles mõttes, et kas naine on ühiskonnas ikkagi see õige olend, kes võiks mingilgi määral eksisteerida meespoole kõrval võrdselt.

Juba Sumeri ja Babüloonia linnriikide ajaks 3000. aastat e.m.a. olid sotsiaalsed süsteemid muutunud jäigalt hierarhiliseks, autoritaarseteks ja patriarhaalseteks. Naised hakkasid kaotama kontrolli nii oma keha kui ka mõtte- ja sõnavabaduse üle. Sõltumata sellest, kui kõrgele naine patriarhaalses ühiskonnas tõusis, jäi ta ikka seksuaalselt ja reproduktiivselt meeste kontrolli alla. Igal klassil oli kaks alajaotust, üks meestele ja teine, madalam, sama klassi naistele. Seda hierarhilist võimujaoitust aitas mingil määral kompenseerida naiste võim endast madalamasse klassi kuuluvate naiste ja meeste üle. Sellise vägivaldse süsteemi sees oli naiste huvides leida endale meessoost kaitsja ja majanduslik tugi, kuid selle hinnaks oli alistumine meestele kõigis küsimustes ja eriti seksuaalne allumine.⁷³

Tänapäeval on abikaasad võrdsed. Kui vaadata juba Eesti 9. juulil 1920.a Riigi Teatajas nr 113/114 avaldatud Eesti Vabariigi esimest põhiseadust, siis võrdõiguslikkuse kohta võib märkida järgmist. Põhiseaduse § 6 ütleb: „*Kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühetaolised. Ei või olla avalik-õiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest või rahvusest. Seisusi ja seisuslikke tiitleid Eestis ei ole.*“⁷⁴ Seega on 1920. aasta põhiseadusega selgelt öeldud, et olenemata soost on Eesti kodanikud seaduse ees võrdsed. Kuid abikaasadest ja lapsendamisest juttu pole.

Ka Soome kehtiv põhiseadus sätestab, et inimesed on seaduse ees ühetaolised. Samas seaduses on sätestatud ka laste võrdne kohtlemine.⁷⁵

Hetkel kehtiv Eesti Põhiseadus sõnastab abikaasade õigused järgmiselt: „§ 27. *Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud.*“⁷⁶ Ka kehtiva regulatsiooniga ei ole muudetud abikaasade võrdõiguslikkuse põhimõtet. Täpsema soolise võrdõiguslikkuse regulatsiooni kehtestab Eestis soolise võrdõiguslikkuse seadus⁷⁷, kus § 3 lg 1 punktis 1 on selgelt välja toodud võrdõiguslikkuse mõiste ehk kelle vahel ja mis ulatuses tuleb võrdõiguslikkust silmas pidada. Soolise

⁷³ A. Kull. *Ariadne Lõng*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 100.

⁷⁴ E.-J. Truuväli. *Põhiseaduse teel*. Tallinn: AS Kirjastus Ilo, 2008, lk 113.

⁷⁵ Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731 (15.10.2012).

⁷⁶ EV põhiseadus. 28. juuni 1992. – RT 1992, 26, 349.

⁷⁷ Soolise võrdõiguslikkuse seadus. 07. aprill 2004. – RT I 2004, 27, 181.

võrdõiguslikkuse seaduse § 3 lg 1 sätestab, et „*sooline võrdõiguslikkus on naiste ja meeste võrdsed õigused, kohustused, võimalused ja vastutus tööelus, hariduse omandamisel ning teistes ühiskonnaelu valdkondades osalemisel*“. Samas pole otseselt sõnastatud võrdõiguslikkust abikaasade ja lapsendamise suhtes. Soome põhiseadus abikaasade kohta ei sätesta midagi.

Täpsema regulatsiooni vanemate võrdõiguslikkusest lapse suhtes sätestab perekonnaseadus. PKS § 15 lg 1: „[...] *Abikaasadel on teineteise ja perekonna suhtes võrdsed õigused ja kohustused.* [...]“ Ka Soome abieluseaduse kohaselt on abikaasad võrdsed.⁷⁸ Perekonnaseaduse § 116 lg 1 kohaselt on vanematel oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused: „*Vanematel on oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti.*“⁷⁹ Seega, kui vanemad on abielus ja nad on lapsendanud lapse, siis on neil võrdsed õigused ja kohustused lapsendatud lapse suhtes. Soomes väljendab abikaasade võrdõiguslikkust laste hooldus ja kohtumisõigus, mille § 1 kohaselt tuleb hooldusega kaitsta positiivsed ja tihedad suhted on eelkõige lapse ja tema vanemate vahel.⁸⁰ Abikaasade võrdõiguslikkust lapsendatud lapse suhtes iseloomustavad ka abikaasadele antud ühised õigused ja kohustused. See tähendab, et mõlemad abikaasad saavad lapse heaks panustada võrdselt. Näiteks annab PKS-i § 117 lg 1 omavahel abielus olevatele vanematele oma lapse suhtes ühise hooldusõiguse⁸¹ või PKS-i § 120 lg 1 teine lause annab ühist hooldusõigust omavatele vanematele ühise esindusõiguse⁸².

Autori arvates väljendab abikaasade võrdõiguslikkust lapsendamisel ka PKS-i § 148 lg 2 esimene lause mis sätestab: „*Abielus olevad isikud võivad lapse lapsendada ühiselt.*“. See tähendab seda, et lapsendamisel tuleb arvestada mõlema abikaasa soovi. Juhul, kui abikaasa soovib lapse lapsendada üksinda, siis PKS § 154 lg 1 kohaselt peab ta selleks saama teise abikaasa nõusoleku.

⁷⁸ Avioliitolaki. § 2, „*Puolisot ovat keskenään yhdenvertaiset.*“

⁷⁹ Perekonnaseadus. § 116.

⁸⁰ Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. § 1, „*Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä.*“ Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361 (08.10.2012).

⁸¹ Perekonnaseadus. § 117, lg 1.

⁸² Perekonnaseadus. § 120, lg 1.

2.4. Lapsendaja isiklikud õigused

Lapsendaja isiklikud õigused võib eelkõige jagada kaheks: 1) lapsendaja isiklikud õigused enne lapsendamist ja 2) lapsendaja isiklikud õigused (staatus) pärast lapsendamist.

Lapsendaja isiklikud õigused enne lapsendamist saab omakorda liigitada kaheks: 1) abikaasa isiklikud õigused lapsendamisel ja 2) vallalise isiku isiklikud õigused lapsendamisel. PKS § 148 lg 1 sätestab, et vallaline isik võib lapse lapsendada ainult üksinda. Sisult sama sätestab ka Soome adopteerimisseadus.⁸³ Soome adopteerimisseadus ei ütle, et vallaline isik võib lapse lapsendada ainult üksinda vaid sätestab ühise lapsendamise võimaluse abikaasadel. Sellest võib järeldada, et üksikud isikud saavad lapse lapsendada vaid üksinda mitte ühiselt.

Lapsendamise õiguse eelduseks on lapsendaja vanus. PKS-i kohaselt peab lapsendaja olema vähemalt 25-aastane piiramata teovõimega isik.⁸⁴ Erandkorras on võimalik lapsendada ka 18-aastasel isikul, kui ta lapsendab oma abikaasa lapse või kui lapsendamiseks on muu mõjuv põhjus.⁸⁵ Seega on Eesti kehtiva seadusandluse järgi õigus lapsendada igal vallalisel piiramata teovõimega 25-aastasel isikul. Soome adopteerimisseadus lubab lapsendada isikul, kel on täitunud 25 eluaastat ja erandjuhul 18-aastasel isikul.⁸⁶ Erinevalt Eesti PKS-is sätestatust on Soome adopteerimisseaduses sätestatud alaealise lapse lapsendaja vanuseline ülempiir, milleks on 50 eluaastat.⁸⁷ Eesti seadusandlus lapsendamisel lapsendaja vanuselist ülempiiri ei sätesta.

Soome adopteerimisseaduses on sätestatud lapsendaja ja alaealise lapsendatava vanusevahe alam- ja ülemmäär. Vanusevahe alammäär saab olla 18 eluaastat ja ülemmäär 45 eluaastat.⁸⁸ Sama paragrahv sätestab ka reservatsiooni, millal võib lapse lapsendada vanusevahet arvestamata. Selleks võib olla olukord kus: lapsendaja soovib lapsendada oma abikaasa lapse või kui lapsendaja oma laps on varem antud lapsendamiseks; kui lapse ja lapsendatava vahel on varem välja kujunenud lapse ja lapsevanema suhe või on muidu lapse huve silmas pidades

⁸³ Adoptiolaki. § 9.

⁸⁴ Perekonnaseadus. § 150 lg 1.

⁸⁵ Perekonnaseadus. § 150 lg 2.

⁸⁶ Adoptiolaki. § 6.

⁸⁷ Adoptiolaki. § 6.

⁸⁸ Adoptiolaki. § 7 lg 1.

selleks põhjust.⁸⁹ PKS konkreetset lapsendaja ja lapsendatu vanusevahet ei sätesta, kuid erialakirjanduses on selleks 15-40 eluaastat.⁹⁰ Mõlemas seaduses on lapsendajat valides arvestatud tema isikuomadusi, suhteid lapsendatavaga, varalist seisundit ja võimet täita lapsendamissuhtest tulenevaid kohustusi. T. Kivirüüt'i arvates ei tohi lapse ja lapsendatava vanusevahe olla segavaks asjaoluks lapse kasvatamisel, talle vajaliku hoole ja turvalisuse tagamisel kuni täisealiseks saamiseni või õppimise korral kuni 21. eluaastani.⁹¹

Abikaasa võib lapse lapsendada ka üksinda. Lapse saab lapsendada üks abikaasadest juhul, kui ta lapsendab teise abikaasa lapse või kui teine abikaasa ei saa lapsendada põhjusel, et ta on piiratud teovõimega.⁹² Juhul, kui abikaasa soovib lapsendada üksinda, peab ta PKS-i § 154 kohaselt saama abikaasalt nõusoleku. Sama sätte kohaselt ei ole abikaasa nõusolekut vaja juhul, kui abikaasa on kestvalt võimetu avaldust esitama või kui ta on teadmata kadunud. Soome kehtiva adopteerimisseaduse järgi saab üks abikaasa lapsendada abikaasa lapse ja oma lapse, kes on varem antud lapsendamiseks.⁹³ Sama paragrahvi kolmanda lõike kohaselt saab Soome abikaasa üksinda lapsendada ka juhul, kui teine abikaasa ei ole selleks võimeline haiguse või puude tõttu või kui teise abikaasa asukoht on teadmata. Muul juhul abikaasa üksinda lapsendada ei saa.

Lapsendamine lapsendada sooviva isiku poolt algab lapsendamise sooviavalduse esitamisega maavalitsusele.⁹⁴ Laps on lapsendatud peale kohtumääruse jõustumist.⁹⁵ PKS § 162 sätestab: „Lapsendamisega lõpeb lapse ja tema alanejate sugulaste sugulussuhe endiste sugulastega ning lõpevad ka sugulusest tulenevad õigused ja kohustused.“ Eeltoodud säte omab olulist tähendust vanema õiguste ja kohustuste lõppemisel ja lapsendaja õiguste kohustuste algamisel. Lapsendatud lapse ülalpidamiskohustus tekib alates ajast, mil lapsendaja on andnud lapsendamiseks vajaliku nõusoleku ja lapsendaja on võtnud lapse enda hooldada.⁹⁶ Seega võib järeldada, et lapsendaja staatus on lapsendajal Eestis alates lapsendamisavalduse esitamisest, lapse ülalpidamiskohustus algab alates lapse vanema lapsendamiseks vajaliku nõusoleku

⁸⁹ Adoptiolaki. § 7 lg 2 p 1, 2 ja 3.

⁹⁰ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus:<http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=169> (10.03.2013).

⁹¹ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus:<http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=169> (24.02.2013).

⁹² Perekonnaseadus. § 148 lg 2 p 1 ja 2.

⁹³ Adoptiolaki. § 8.

⁹⁴ Perekonnaseadus. § 158 lg 1.

⁹⁵ Perekonnaseadus. § 159 lg 3.

⁹⁶ Perekonnaseadus. § 158.

andmisest ja lapse hooldada võtmisest. Vanemlikud õigused ja kohustused lähevad lapse vanemalt üle lapsendajale lapsendamisega see tähendab kohtumääruse jõustumisest alates.

Ka Soome adopteerimisseaduse § 18 kohaselt on peale adopteerimist lapse vanemateks lapse adopteerijad. Sama seaduse § 19 kohaselt on lapse vanemad peale lapsendamist vabastatud lapse ülalpidamisest. Lapsendamine toimub kohtuotsuse alusel.⁹⁷ Sarnaselt Eesti PKS-le lähevad ka Soome adopteerimisseaduse kohaselt lapse vanemate õigused üle lapsendajale kohtuotsuse alusel.

2.4.1. Samasooliste „abikaasade“ lapsendamisvõimalused Eestis ja Soomes

Aktuaalsed ja palju poleemikat tekitavad on samasooliste isikute abielud. Siinkohal tuleb käsitleda samasooliste isikute sotsiaalseid õigusi, ühiskonna hinnangut ja sulandumist ühiskonda. Nimetatud teema käsitlemist põhjendavad Eestis mitmeid kordi toimunud samasooliste paaride paraadid, mis on pakkunud huvi ja tekitanud poleemikat Eesti avalikkuse hulgas. Praegu on Eesti õigussüsteemis samasooliste isikute abielu välistatud. PKS-i kohaselt sõlmitakse Eestis abielu mehe ja naise vahel,⁹⁸ mis tugineb sajanditepikkustele arusaamadele.

Vaadates põhjanaabrite samasooliste isikute abielu õiguslikku regulatsiooni, näeme, et Soome seadusandlus ei sõnasta samasooliste isikute kooselu abieluna, kuid on kehtestanud õigusliku regulatsiooni samasooliste kooselule. Viimasest tulenevalt on seadust nimetatud registreeritud paarisuhte seaduseks ehk kooselu seaduseks.⁹⁹

Soome kooselu seadus kiideti heaks 28. septembril 2001 ja jõustus 1. märtsil 2002. Sisuliselt on Soome abieluseadus ja kooseluseadus suhteliselt sarnased, luues enne kooselu alustamist sarnased tingimused ka Eesti abielu seadusele. Näiteks võib tuua ealisuse piirangud ja verepilasuse. Soome kooselu seaduse erinevuseks Soome abielu seadusest on näiteks ühise perekonnanime mittelubamine, pooled ei saa võtta ühislast, ühe poole laps ei saa mõlema

⁹⁷ Adoptiolaki. § 51.

⁹⁸ Perekonnaseadus. § 1.

⁹⁹ Laki rekisteröidystä parisuhteesta 9.11.2001/950. Parisuhtelaki. Helsinki, 2002. – Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010950?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=parisuhde%20laki (15.09.2012).

poole ühislapseks.¹⁰⁰ Kuid kui oma olemuselt on Soome abieluseadus ja kooseluseadus sisuliselt sarnased, siis on sellega Soomes rikutud aastasade jooksul maailmas välja kujunenud traditsiooni (autori kommentaar). Traditsiooni all mõtlen abielu, mis on sõlmitud mehe ja naise vahel. Samal seisukohal on ka Eesti Kristlikud Demokraadid – Eestile pole vaja eraldi mitteabielulise kooselu või partnerlusseadust.¹⁰¹ Piiblist leiame selle kohta järgmised read: „*Sellepärast on Jumal nad andnud häbematuise ihadesse: sest nende naised on vahetanud loomuliku sugulise käitlemise loomuvastasega ja samuti on ka mehed loobunud loomulikust naisega sugulisest käitlemisest ja on oma himus süttinud üksteisest ja teinud rõvedust mees mehega ja kätte saanud iseenestes oma eksimuse palga, mille pidid saama.*“¹⁰² „*Või kas te ei tea, et ülekohtused ei päri Jumala riiki? Ärge eksige: hoorajad ja ebajumalateenijad ja abielurikkujad ja salajased ropud ja poisipilastajad ja vargad ja ahned, joodikud, pilkajad ja anastajad ei päri Jumala riiki!*“¹⁰³ „*ja pea meeles, et käsku pole seatud õigele, vaid ülekohtustele ja kangekaelseile, jumalakartmatuile ja patustele, õelatele ja roojastele, isatapjaile ja ematapjaile, mõrtsukaile, hoorajaile, poisipilastajaile, inimesemüüjaile, valelikele, vlevandujaile ja kõigile muule, mis käib terve õpetuse vastu*“.¹⁰⁴

Need kolm viidet näitavad, et homoseksuaalsed kired ja teod on loomuvastased, häbiväärsed, vastuolus Jumala tahtele. Kuna religioon on olnud läbi aegade üheks suuremaks ja olulisemaks teejuhiks positiivse õiguse loomisel, siis ei tohiks ka tänapäeva õigusloomes jätta seda tähelepanuta ja minna hoogsalt kaasa kõige maailmaruumis sündivaga.

Riigisiselt on seadusandlikul võimul õigus anda samasoolistele samalaadseid õigusi abielus olevate vastassoost isikutega või vastassoost püsisuhtes olevate isikutega, kuid sellist kohustust rahvusvahelise ja Euroopa Liidu õiguse alusel ei eksisteeri. Vähemalt selles osas saab Eesti talitada mõistlikult, millega järgitaks ka rahva enamuse soove. Keegi ei sunni inimesi mitte-abielulist kooselu elama ja seetõttu pole ka õigust eri seadusi nõuda. Oleks vastutustundetu rääkida siinjuures diskrimineerimisest või inimõiguste puudumisest, kui Eestis nende abielu ei seadustata. Iga hälbe jaoks ei saa seadusi kirjutada. Neid paare ei keela keegi koos elamast ega notariaadis oma varasid ühiseks tunnistamast. Kuigi homopaaridel ei ole ühtegi reaalselt vajadust oma suhte seadustamiseks, on just see olnud nende taotluseks läbi

¹⁰⁰ Ranneliike.net toimetuse artikkel. Suomen parisuhdenlaki pätkinankuressa. - Arvutivõrgus: http://ranneliike.net/teema/suomen_parisuhdelaki_pahkinankuressa?srt=0&cid=15&aid=369 (15.10.2012).

¹⁰¹ P. Võsu, Eesti Kristlikud Demokraadid. Arvutivõrgus: www.syndikaat.ee/news.php?uID=3454&lang=est (01.09.2012).

¹⁰² Piibel. Vana ja Uus Testament. Soome Piibliselts, 1989. Ro. 1, 26-27.

¹⁰³ Piibel, 1 Ko. 6, 9-10.

¹⁰⁴ Piibel, 1 Ti. 1, 9-10.

aastate. Sellest paistab läbi selge strateegia oma ideoloogia levitamiseks. Niikaua, kui homosuhted on eraviisilised, jäävad need marginaalseteks. Kui need saavutavad mingi staatuse, saavad homod tunnustatud grupeeringuks, kellele saab hakata igasuguseid eriõigusi juurde muretsema. Pärast suhte seadustamist on järgmiseks sammuks sageli koolides pereõpetusainete ümbertegemine, kus on juba kohustus võrdselt normaalse perega õpetada ka elu homoperedes. Nii on realselt juhtunud ühiskondades, kus neid on ametlikult tunnustatud. Eesti ei tohiks seda viga teha. Väikese rahvana saame jääda püsima mehe ja naise vahelist abielu ja perekonda väärtustades.¹⁰⁵

Soome adopteerimisseaduse § 9 sätestab, et ühiselt ei või adopteerida muud isikud kui abikaasad. Kooseluseaduse alusel kooselavad isikud ei ole Soome seaduse mõistes abikaasad. Seega ei saa samast soost koos elavad isikud lapsendada last ühiselt. Kooseluseaduse alusel kooselav samast soost isik võib siiski lapsendada teise poole lapse. Kui registreeritud kooselus elav isik kavatab lapsendada alaealise lapse, siis lapsendamist ei saa kinnitada ilma kooselu teise poole nõusolekuta.¹⁰⁶ Sellisel lapsendamisel kohaldatakse lapsendamise menetluse seaduses sätestatud lapsendamise kohta käivaid tingimusi ja õiguslikke tagajärgi juhul, kui lapsendatav on lapsendajaga kooselava teise poole laps.¹⁰⁷

2.5. Lapsendamise kehtetus

Eesti kehtiv õiguslik regulatsioon annab võimaluse tunnistada lapsendamine kehtetuks. Siinkohal on eristatud lapsendamist ilma lapsendaja avalduseta või lapse või ühe vanema nõusolekuta. Avaldus või nõusolek loetakse kehtetuks, kui: avaldaja on avalduse esitamise ajal otsusevõimetu; avaldaja teovõime oli piiratud ja puudus eestkostja asjakohane nõusolek või kui nõusoleku on andnud alla 10-aastane laps isiklikult; avaldaja ei teadnud, et tegemist on lapsendamisega, või teadis, kuid ei soovinud esitada lapsendamisavaldust või anda lapsendamiseks nõusolekut, või kui lapsendaja on eksinud lapsendatava isikus või lapsendatav on eksinud lapsendaja isikus; avaldajat on kallutatud tahteavaldust tegema pettusega oluliste asjaolude suhtes; avaldajat on kallutatud tahteavaldust tegema ähvarduse või vägivalda mõjul või lapsendamisavaldus on kohtule esitatud enne kaheksa nädala

¹⁰⁵ P. Võsu kiri Eesti Kristlikud Demokraadid. Arvutivõrgus: www.syndikaat.ee/news.php?uID=3454&lang=est (01.09.2012).

¹⁰⁶ Adoptiolaki. § 13 teine lause.

¹⁰⁷ Laki rekisteröidystä parisuhteesta. 9. november 2001/950. § 9.

möödumist lapse sünnist. Seega on Eesti kehtiv seadusandlus kehtestanud rea sätteid mis annavad aluse tunnistada lapsendamise kehtetuks.¹⁰⁸

Olgu siinkohal mainitud ka subjektid, kes on õigustatud lapsendamise kehtetuks tunnistamist algatama. Lapsendamise kehtetuks tunnistamise avalduse võib esitada üksnes isik, kelle avalduseta või nõusolekuta on laps lapsendatud või kohtu algatusel. Alla 14-aastase lapse eest esitab avalduse tema seaduslik esindaja.¹⁰⁹

Adopteerimisseaduse § 75 on sätestatud, et välismaal lapsendamise lõppemine tunnistatakse Soomes kehtivaks siis, kui seda on kinnitanud Soome kohus. Kuid siseriikliku lapsendamise kehtetuse või lõppemise kohta ei ütle Soome adopteerimisseadus midagi.

Lapsendamise kehtetuks tunnistamisel on ka õiguslikud tagajärjed, mis muutuvad PKS-i § 170 lg 1 järgi kehtivaks alates kehtetuks tunnistamise hetkest. PKS-i § 170 lg 2 sätestab: „Lapsendamise kehtetuks tunnistamisega lõpeb lapse ning tema alanejate sugulaste ja veresugulaste sugulussuhe ning sellest tulenevad õigused ja kohustused, välja arvatud vanema hooldusõigus.“. Sama paragrahvi kolmas lõige sätestab: „Lapsendamise kehtetuks tunnistamisega taastub lapse ning tema alanejate sugulaste ja veresugulaste sugulussuhe ning sellest tulenevad õigused ja kohustused, välja arvatud vanema hooldusõigus.“ Seega, kui lapsendamine tunnistatakse kehtetuks, lõpevad lapsendaja ning taastuvad veresugulaste õigused ja kohustused. Vanema hooldusõigus ei taastu.

Tuginedes eeltoodule võib järeldada, et Eestis on seaduse tasandil reguleeritud lapsendamise kehtetuks tunnistamise tuvastamise eeldused, lapsendamise kehtetuks tunnistamise keeld, kehtetuks tunnistamise algatamine kas kohtu algatusel või kehtetuks tunnistamise avalduse esitanud isiku poolt, kelle avalduseta või nõusolekuta on laps lapsendatud. Soome adopteerimisseaduses lapsendamise tühisuse tuvastamiseks sätteid ei ole. Soome adopteerimisseaduses on sätestatud, millisel juhul tunnistatakse välismaal lõpetatud lapsendamine kehtivaks Soomes. (Vt ka lisa 2 küsimust nr 37).

¹⁰⁸ Perekonnaseadus. § 166.

¹⁰⁹ Perekonnaseadus. § 168 lg 1, 169 lg 1.

2.6. Lapsendamise sätete leitavus

Lapsendamise sätete leidmine Eestis õigusnormide seast on autori arvates problemaatiline. Lapsendamist käsitlevate õigusnormide leidmiseks peab nende kasutaja tundma õigusnormide struktuurilist ülesehitust. Tavainimesel üldjuhul selleks teadmised puuduvad ja seetõttu ta ei tea, millisest seadusest neid sätteid otsida. Samuti ei aita meid elektroonilise riigiteataja lihtotsingumootor¹¹⁰. Kui sisestame otsinguväljale sõna „lapsendamine“, siis otsingu tulemusena saame valida kolme määruse ja ühe seaduse vahel. Antud valikust leiame „Lapsendamise ettevalmistamise käigus läbiviidavad kohustuslikud toimingud ja nende sisu, lapsendamise sooviavalduses esitatavate andmete loetelu ja maavalitsuse kogutavate dokumentide loetelu“,¹¹¹ mis puudutab lapsendamise ettevalmistamist, kuid mis ei anna otsitud tulemust. Seega lihtotsing meid ei aita. Kui kasutame „täpset otsingut“ ja sisestame lahtrisse „pealkiri“ sõna „lapsendamine“, siis jõuame samuti eelpool nimetatud määruseni. Kui sisestame otsingulahtrisse „tekst“ sõna „lapsendamine“, siis avaneb meie ees 44 seadust ja määrust. Toodud otsingutulemus sisaldab küll PKS-i, kuid tavainimene ei pruugi teada, et lapsendamise sätted asuvad PKS-is. Kuna Soome adopteerimisseadus on sätestatud eraldi iseseisva seadusena, siis selle leidmine ei tohiks põhjustada tavainimesele raskusi. Kasutades Soome Finlex¹¹² elektroonilist otsingusüsteemi ja sisestades otsinguvälja sõna „adoptio“ või täpsemalt „adoptiolaki“ saame otsitud tulemuse. Seega on autori arvates Soome adoptiolaki lihtsam leida.

T. Kivirüüt'i hinnangul on lapsendamise sätted internetist hästi leitavad tänu lapsendamise käsiraamatule, mis asub MTÜ Oma Pere kodulehel (vt lisa 1 küsimus nr 27). Soome lapsendamise sätted on Helsingi linna sotsiaal- ja terviseameti hinnangul internetist pigem hästi leitavad (vt lisa 2 küsimus nr 35 b)).

Sisestades otsingusõna „lapsendamine“ internetiportaalide Neti või Google otsinguväljale, avaneb esimesena otsingutulemusena portaali „Oma Pere“ kodulehekülj¹¹³. Leheküljel räägitakse olulisemast, mida oleks hea teada lapsendamisel ja millist rolli täidab kohus. Samal lehel on ka link „õigusaktid“. Valides eelnimetatud lingi avaneb meile kokku 15 erineva sisuga õigusakti, kuid viidet või selgitust, millises õigusaktis paiknevad just lapsendamise

¹¹⁰ Elektrooniline Riigi Teataja. Arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/tervikteksti_otsing.html (16.03.2013).

¹¹¹ Lapsendamise ettevalmistamise käigus läbiviidavad kohustuslikud toimingud ja nende sisu, lapsendamise sooviavalduses esitatavate andmete loetelu ja maavalitsuse kogutavate dokumentide loetelu. SoMm 01. juuli. 2010 nr 42. – RT I 2010, 35, 210.

¹¹² Finlex. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/> (16.03.2013).

¹¹³ Oma Pere kodulehekülj. Arvutivõrgus: http://www.omapere.ee/page_adoption.php?pageid=9 (24.03.2013).

sätteid, ei ole. Seega autori arvates ei ole lapsendamise sätted internetist hästi leitavad. Olukorda parandab asjaolu, kui me valime „Oma Pere“ kodulehekülje avalehelt „Lapsendamise käsiraamat“¹¹⁴. Käsiraamatu autor on iga lapsendamise toimingu juures viidanud ja sõnastanud toimingu kohta käiva õigusakti sõnastuse, mis aitab lugejal saada kinnitust õiguslikust alusest.

Teise valikuna internetiportaalide Neti või Google otsinguväljalt avaneb otsingutulemusena sotsiaalministeeriumi lapsendamist tutvustav kodulehekülg¹¹⁵. Samal lehel on selgitus: „Lapsendamist reguleerib Perekonnaseadus (vastu võetud 18.11.2009, jõustus 01.07.2010 (vaata 11.peatükk). Viide: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127062012012>“. Viimane annab autori arvates lugejale selge vihje, millises õigusaktis ja kus asuvad lapsendamise sätted.

Kokkuvõtvalt leiab autor, et vaatamata mõnele erandile, ei ole lapsendamise sätted interneti teel kergesti leitavad.

¹¹⁴ Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/index.php> (24.03.2013).

¹¹⁵ Sotsiaalministeeriumi lapsendamist tutvustav koduleht. Arvutivõrgus: <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/rahvusvaheline-lapsendamine.html> (24.03.2013).

3. Lapsendamise peamised sotsiaalsed aspektid Eestis ja Soomes

Lapsendamine peab toimuma lapse heaolu huvides. Tingimused selleks on seaduses osaliselt formuleeritud. Teisalt on otsustav see, kas elutingimused ühtekokku paranevad või takistatakse lapsendamisele nende halvenemist. Lapsendamine ise võib mõjutada üksnes õiguslikke raamtingimusi, kuid võib sellega ka tekitada motivatsiooni või seda suurendada. Paljud täiskasvanud otsustavad ainult sel juhul võõra lapse eest tegeliku hoolitsemise kasuks, kui see õiguslik suhe tagatakse lapsendamisele. Samuti pikem hooldamine, mida alustati muul eesmärgil vajab õiguslikku kinnitamist, sest suhted tegelike vanematega on jäänud olematuks. Lapsendamise eesmärk on lapse heaolu parandamine. Oluline on, et lapsendamisele luuakse isikute vahel, kellega ei olda veel sugulane isa või emana, vanema ja lapse suhe.¹¹⁶

Kui rääkida lapsendamise korraldamisest, siis tehtud uurimustest on selgunud, et lapsendamist tuleb võimaldada ja kontrolli selle üle, millisesse peresse laps lapsendatakse, millised on pere majanduslikud võimalused, milline on perekonna sotsiaalne kliima, peab teostama riik või kolmanda sektori organisatsioon. Samuti leiti, et kriteeriumid peab määrama riik, mille järgi lapsendamist võimaldatakse. Protsess ise võib toimuda riigi poolt valitud organisatsioonide kaudu ja järelevalve all. Tähtsaks on peetud ka eelnevaid perekonna taustauuringuid ja kindlate kriteeriumide kehtestamise vajadust lapse heaolu eesmärgil. Lapsendamise korraldamine jäägu riigi pädevusse.¹¹⁷

3.1. Lapsendaja ja lapsendatava sotsiaalõiguslik seisund Eestis ja Soomes läbi aegade

Kui Inglismaal 19. sajandil hakati abistama orbusid, mahajäetud ja vigaseid lapsi heategevate organisatsioonide poolt, mis oli peamiselt laste füüsiliste vajaduste rahuldamiseks, siis nüüd on vabatahtlikust lastekaitse tööst saanud peensusteni väljaarenenud professionaalne tegevus, mille aluseks on sotsiaaltöö meetod. Töötamist lastekaitse eesmärgil perekondade ja lastega loetakse üheks põhilisemaks töövaldkonnaks sotsiaaltöö praktikas. Mõningates jurisdiktsioonides on selleks tööks vajalikud õigused ja kohustused delegeeritud endiselt

¹¹⁶ A. Lünderitz, lk 359-360 äärenumber 1007-1008 § 32 I Üldküsimumused.

¹¹⁷ A. Reinomägi. Perede hinnangud eesti perepoliitikale ja võimalustele selle täiustamiseks. – Millist perepoliitikat me vajame? Kutsar, D. (koost). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003, lk 142.

vabatahtlikele lastekaitse seltsidele kuid teisalt näeme, et riik on mandaatliku töö täielikult vabatahtlikult sektorilt üle võtnud nii, et maakondlikud sotsiaalametid täidavad lastekaitseasutuste ülesandeid. Viimase juurde kuulub ka lapsendamine.¹¹⁸

Organiseeritud lastekaitsealane tegevus Eestis on pika ajalooga. 1817. a. asutati esimene, M. Lutheri nimeline lastekodu 90 lapsele. 1838. a. asutati Narvas lastekodud keisrinna Maria Fedomorovna asutisena. Eesti Vabariigi asutamise ajal oli Eestis 11 lastekodu. 1920ndate aastate alguses tugines lastekaitse suures osas välisabile – peamiselt Ameerika Abistamise Ühingu ja Ameerika Punase Ristile. Paralleelselt välisabi korras tehtavale tööle arenes kohalik vabatahtlik töö ja riiklik hoolekanne. 1918. a. asutati Eesti Lastekaitse Ühing, mille õigusjärglasena tegutseb praegu Eesti Lastekaitseliit.¹¹⁹

Esimene Eesti Vabariigi-aegne sotsiaalpoliitika lähtus ühest konservatiivse sotsiaalpoliitika põhiprintsiibist: hoolekande esmane kohustus oli abivajaja perekonnal ning alles juhul, kui abivajajal ei olnud lähisugulasi või ei olnud need võimelised tema eest hoolitsema, lasus ülalpidamise kohustus omavalitsusel, vähemal määral riigil. Perekonnaliikmete vastastikune ülalpidamiskohustus oli algselt fikseeritud Balti Eraseaduses, hiljem hoolekande seaduse §-s 20.¹²⁰

Hoolekande seaduse § 1 ütles, et hoolekande alla kuuluvad kõik isikud, kes kannatavad puudust või vajavad hoolekandelist abi ähvardava puuduse eemaletõrjumiseks. Eriti kuulusid hoolekande alla muuhulgas: vaeslapsed; lapsed, kellel ema ja isa küll elavad, kuid kes ei suuda kasvatada oma lapsi; vanematelt ja eestkostjatelt äravõetud lapsed; mahajäetud ja leitud lapsed; lapsed, kelle vaimset, kehalist või kõlbelist edenemist ähvardab hädaoht. Hoolekande alla kuulusid lapsed alates nende esimesest elupäevast kuni 18 aastaseks saamiseni, laps võeti hoolekande alla kui tema vaimset, kõlbelist või kehalist arengut ohustas hädaoht. Hoolekande seadus reguleeris täielikult või pool-vaeslaste, vanematelt ja eestkostjatelt ära võetud laste, mahajäetud ja leitud laste paigutamist lastekodusse või perekondadesse kasvatamiseks. Erinevalt praegu kehtivast regulatsioonist määras hoolekande seadus, et lastekodust ei võinud last enne ära saata, kui talle oli õpetatud mingi amet ja lahkunud lapsel oli kahe aasta vältel oma nõustaja. Hoolekande seaduses oli fikseeritud tänapäevane sotsiaalpoliitika

¹¹⁸ R. Kreem. Lastekaitse ja Lastekodude töökorralduse lähtealused ja sotsiaaltöö koolides. – R. Kreem jt. Sotsiaaltöö teooria ja praktika. Tartu: Avatud Eesti Fond, 1995, lk 318.

¹¹⁹ A. Henberg. Eesti Lastekaitse regulatsioon. Lastekaitse Liit, Tallinn, 2004, lk 5.

¹²⁰ A. Henberg, lk 5.

aluspõhimõte, et iga abiandev organisatsioon peab abi võimalikult nii korraldama, et abisaaja võiks ennast edaspidi ise ära elatada.¹²¹

Hoolekannet teostati riigi- või omavalitsuse asutuste poolt. Riigi otsese hoolekande alla kuulus 1935/36. a. 7,1% isikute üldarvust ja riik kattis 39% lastekaitse ja hoolekande kuludest. Omavalitsuse hoolekande alla kuulus 80% isikute üldarvust ning ta kattis 55% üleriigiliste kulude summadest. Eraorganisatsioonide hoolekande alla kuulus 12,8% hoolekannet vajavatest lastest ja nad katsid 5% üldkuludest. Seega langes hoolekande korraldamise ja finantseerimise põhiraskus omavalitsuse asutustele.¹²²

Kui 1923nda aasta seaduse järgi said töötajad toetust ainult lihaste laste pealt, siis 1935nda aasta seadusega sai toetust ka adopteeritud, legitimeeritud, vallaslaste pealt. Tänapäevale sarnaselt maksti toetust alaealistele, kes olid vanemate ülalpidamisel, aga toetust said ka lapsed vanusest sõltumatult, kui nad olid 75% ulatuses töövõimetus.¹²³

Riigiteenijate laste-abiraha seaduses (RLAS) toetuse maksmise süsteem oli küllalt keerukas, sest abirahad olid diferentseeritud vastavalt laste arvule ja teenistuja palgaastmele. Kui madalapalgaline teenistuja sai toetust kõigilt lastelt, siis kõige kõrgemal palga astmel olev isik sai toetust alles neljandalt ja järgnevalt lapselt. Riigitöölise laste-abiraha seadus andis lastetoetuse õiguse ka riigiasutustes ja -ettevõtetes töötavatele päeva- ja kuutöölisele. Selleks ajaks said juba enamik lastega peresid toetust ja viimane ei olnud enam nii hoolekandelise iseloomuga kui 1923. aasta seaduse järgi, sest ei olnud enam niivõrd kontsentreeritud vaesemate perede toetamisele kui võrd just laste abistamisele.¹²⁴

1940. aasta perekonnaga töövõtjate lisapalga seadus muutis lastetoetused lisapalga nime all üldiseks toetuse liigiks. Lisapalka pidid seaduse järgi makstama kõigile töövõtjatele, kellel oli alaealisi lapsi ning kes ei saanud eriseaduste või määruste alusel juba lasteabiraha (nt riigitöölised- ja teenistujad) või kellele tasu ei ületanud 150 krooni kuus. Tööandjad pidid maksma lisapalgamaksu 3,8%. Kahjuks seda seadust, mis muutis lastetoetused universaalseks ja toetus kaasaegsetele põhimõtetele, ei õnnestunud rakendada, sest Eesti okupeeriti.¹²⁵

¹²¹ A. Henberg, lk 5-6.

¹²² A. Henberg, lk 6.

¹²³ A. Henberg, lk 6.

¹²⁴ A. Henberg, lk 6.

¹²⁵ A. Henberg, lk 7.

Nõukogude Liidus kehtis ühtne riiklik sotsiaalkindlustussüsteem, mille reguleerijaks ja finantseerijaks oli riik. Lastekaitse seadus Nõukogude Eestis puudus. Laste hoolekannet reguleerivad õigusaktid oli suhteliselt killustatud erinevate seaduste, määruste ja juhendite vahel. Laste eestkoste- ja hooldusorganiks oli täitevkomiteede haridusosakond, mille tegevus oli reguleeritud ENSV Abielu ja Perekonnakoodeksiga 1970. aastast (edaspidi APK) ja Eestkoste- ja hooldusorganite põhimäärusega, mis oli kinnitatud ENSV MN poolt 1974. aastal. Rajooni või linna haridusosakonna ülesandeks oli muuhulgas vanemliku hoolitsuseta jäänud laste paigutamine, alaealiste huvide ja õiguste kaitse vanemlike õiguste äravõtmise algatamisel, töö perekondadega, kes olid võtnud kasvatada vanemliku hoolitsuseta lapsi. APKga olid reguleeritud ka laste kasvatamisest tulenevad suhted perekonnas, lastesse puutuvate vaidluste lahendamise kord, lapsendamise küsimused.¹²⁶

Nõukogude Eestis eelistati praegu propageeritavale avahooldusele institutsionaalset hoolekannet. Laste hoolekande peamised lülid olid väikelastekodud, koolieelsete laste-, kooliealiste laste- ja sega lastekodud. Lastekodud allusid haridusosakonnale ja nende tegevust reguleerisid haridusseadus ja lastekodude põhimäärus. Sellest määrusest avaldus praegu kehtivate ja ka 1920. – 1930. a. kehtinud põhimõtete vastane laste eest hoolitsemine. Nimelt määruse kohaselt toimus pidev laste suunamine – väikelastekodust koolieelsete laste lastekodusse, sealt edasi kooliealiste laste kodusse, kust omakorda kutsekooli, kõrgkooli – mis on vastuolus põhimõttega, et laste kasvatamine peab olema järjepidev ja võimalikult ühes keskkonnas.¹²⁷

Kuni 1980. aastani oli riigi perepoliitika hoolekandelise, selektiivse iseloomuga. Toetused olid määratud üksikutele perede kategooriatele – toetused rasedatele, lasterikastele ja vallasemadele, toitjakaotuspension; toetused sõjaväelastele ja sõjas langenute peredele. Igakuist lapsetoetust maksti 1974. aastani vaid paljulapselistele, 1974. aastast maksti lapsetoetusi ka väikesepalgalistele. Alates 1984. a. muutusid lapsetoetused universaalseks. NSVL MN ja ÜAÜKN 23.02.1984 määrusega nr 191 kinnitatud “Riikliku sotsiaalkindlustuse toetuste maksmise põhitingimused” järgi maksti järgmiseid toetusi: rasedus- ja sünnitustoetus; toetus lapse sünni puhul; toetus lapse eest hoolitsemiseks tema aastaseks saamiseni.¹²⁸

Soome laste turvalisuse ja hoolitsuse tagasid 400 aastat tagasi perekonnad ise. Kuna kogu elu peredes piirnes külallega, siis ka laste eest hoolitsust ja turvalisust tuli otsida perest endast

¹²⁶ A. Henberg, lk 7.

¹²⁷ A. Henberg, lk 7-8.

¹²⁸ A. Henberg, lk 8.

või külast. Keskaegsete seaduste järgi oli kumbki vanematest kohustatud ülal pidama ka väljaspool abielu sündinud last.¹²⁹ Pered koosnesid kolmest põlvkonnast: vanavanemad, vanemad ja lapsed. Ametliku ja mitteametliku abi piir oli tol ajal hämar, kusjuures heatahtlikud tundsid kohustust aidata kehvemaid ja abi jagati solidaarsuse põhimõttel.¹³⁰

Hoolitsuse vajadus lapsele tulenes kas vanemate surmast või lapse hüljatusest. Külaabi toetus linnades ei toiminud nii hästi kui maapiirkondades. Kuna linnades külaabi süsteem ei toiminud, siis tekkisid linnadesse slummide piirkonnad. Linna maapiirkondadest saabunud vaesed ja vaesteperede raske toimetulek laste eest hoolitsemise ja kasvatamisega ongi Soome lastekaitse ajaloo lähtekohaks. Stockholmis avastatud linnastumise probleemid määrasid 1600-1700 aastate lastehoolduspoliitika suunad Rootsis, kuhu ka Soome kuulus. Aastal 1625 rajati esimene moodne karistus- ja lastemaja, mis toimis sunnitöö meetodil. Esimesed lapsed korjati tänavatelt 1637. aastal ja nii nähti võimalust nn tänavate puhastamiseks vaeslastest ja orbudest. Teine võimalus „puhastada“ tänavaid, oli asutada koole. Aastal 1649 anti üldine koolikorraldus ja asutati esimesed lastekoolid. Eesmärk oli kergendada vaeste perede laste toimetulekut ja vähendada kerjamist.¹³¹

Seega on Soomes lastekodude, koolide, laste heaolu ja õpetuse vajadus saanud alguse juba 400 aastat tagasi.

Soome riigi valitsus valmistas ette esimese vaeste hooldusseaduse, mis jõustus aastal 1763. See haigla- ja lastekodumäärus oli esimene lastekaitseadus, mis sisaldas palju üksikasjalikke sätteid kaitseta laste hooldamiseks. Seadus toetas oma põhimõttelt koduhooldust.¹³²

Soome rahva poliitiline lastekaitse-eesmärk ei piirdunud vaestehoolekande uuesti järjestamisega vaid aastal 1750-1760 tehti esimene esitus perepoliitika alustamiseks. Maapäeva 1769. aasta esitusest lähtuvalt kehtestati teatud inimgruppidele maksusoodustused, kui hooldada oli 4 või enam last. Maksusoodustused olid jõus kuni lapse 8-aastaseks saamiseni.¹³³

¹²⁹ Pylkkänen (viide 15), lk 105.

¹³⁰ J. Törmälä. Lastensuojelun historiasta tähän päivään. Sosiaalialan koulutusohjelman opinnäytetyö. Lapsi- ja nuorisotyö. Sosionomi (AMK). Kemi: 2010, lk 8.

¹³¹ J. Törmälä, lk 9.

¹³² J. Törmälä, lk 12.

¹³³ J. Törmälä, lk 12-13.

Kohustuslikule vaestehoolekandele mindi Soomes üle aastatel 1763-1788. Töövõimelised vaesed pandi talust tallu külakorda käima ja tööd tegema ning lapsed, raugad ja vigased anti vähempakkumisel taludesse ülalpidamisele.¹³⁴

Soome 1800. aasta alguse lastepoliitika rõhutas töajõukasvatust, mida tõdeti Suomenlinna töö- ja kasvatusasutuses. Senat valmistas ette uue vaestekaitse seaduse, mis võimaldas anda abi nüüd ka töövõimelistele vaestele. Uue seaduse kohaselt tuli lapsel korvata tööga seotud kasvatuskulud. Alla 3-aastaselt kasvatada võetud lapsel tuli isandat teenida kuni 21 eluaastani ja 8-12 aastasel võetud lapsel tuli teenida isandat 18 eluaastani. 1805. aasta palgaseaduse kohaselt ei pidanud kasuvanemad enam maksma maksu kasulapse pealt. Lapsed püüti anda võimalikult vähenõudvale isandale.¹³⁵

Samm edasi lastekaitstes astuti 1805. aasta palgaseaduses, kus püüti takistada lapstööjõu kasutust, kuigi kasulaps pidi tööga tasuma elatuse temast hoolinud perele.¹³⁶

Aastal 1753 asutati Helsingi kihelkonna ja samal ajal ka Soome esimene lastekodu. Viaporin lossi komandant Augustin Ehrensvärdi (1710-1772) oli märganud, et umbes 70% tema sõdurite lastest suri enne ühe aastaseks saamist. Ehrensvärdi arvas, et põhjuseks olid vaesus ja kehv hooldus. Lastekodu läheduses kasvatati tubakat ning loodi puuviljaaed varude ja töö andmiseks lastele.¹³⁷

Soomes 1879. aastal kehtestatud ettevõtlusvabadus lõpetas isandavõimust sõltumise, mis tähendas seadusliku kaitse, sunnitöö ja liikumisvabaduse lõppemist. Koos ettevõtlusega kasvasid ka sotsiaalsed probleemid, kus linnade ja rahva kasv oli valitsematu. Töölisklassi linnaosades ilma valveta kasvavad lapsed äratasid kesk- ja kõrgema klassi inimestes hoolivuse lastest ja nad alustasid laste hooldamise ja kasvatamise. Sellest sai aluse eraisikute ja valla lastehoolduse tagamine.¹³⁸

¹³⁴ M. Mikkola. Sotsiaalseadusandluse areng. Juhitamatute struktuurimuutuste jada. – Soome õigusajaloo põhijooned. Koost. P. Letto-Vanamo. Tartu: Fontes Iuris, 1993, lk 209.

¹³⁵ J. Törmälä, lk 13.

¹³⁶ J. Törmälä, lk 13.

¹³⁷ J. Törmälä, lk 15.

¹³⁸ J. Törmälä, lk 18.

Aastal 1922 kehtestati Soomes kohustuslik kooliseadus ja ka uus vaeste hoiuseadus. Sotsiaalne kaitse rakendus isikupõhiselt ja majandusvajadustest lähtuvalt. Kohustuslik kooliseadus sundis vallad tagama vaestele õpilastele toidu- ja riideabi.¹³⁹

Aastal 1936 kinnitati lastekaitseadus. Lastekaitstes oli vaja tagada laste hoidmine ja laste kasvatamise nõustamine. Vaja oli luua kodukasvatust toetavaid ja täiendavaid asutusi laste ülalpidamise või toetamise tarbeks. Seati eesmärgiks laste kaitse ka juhul, kui vanemad olid surnud või hüljanud oma lapsed, vanemad olid haiged, vaimuhaiged, joodikud ja kui nad ei suutnud anda lapsele piisavat hoolt ja kasvatust.¹⁴⁰

Kõrgetasemelist lastekodude võrku peeti lastekaitse arengu nurgakiviks. Peale II maailmasõda oli Soomes 207 lastekodu. Suuremates lastekodudes oli üle 50 lapse ja ainult mõnes väiksemas 10 last.¹⁴¹

Kuni XX sajandini seostus lapsi puudutav õiguslik regulatsioon valdavalt eestkostja positsiooni, omandi hoidmise ja madalamatest ühiskonnarühmadest pärinevate laste seisundi sotsiaalsete puuduste leevendamisega. Aastal 1970 antud laste seadusandluse lähtepunkt oli täiesti vastupidine: lapse õigus küllaldasele hoolitsusele, st lapsel peab olema selleks õigus sõltumata päritolust, sotsiaalsest seisundist ja otsuste aluseks peavad olema lapse huvid, mitte laste vanemate või eestkostja käsutamishuvid. Oluliseks muutuseks oli ülalpidamise ja hoolekande kindlustamine seoses perekondlike suhete muutusega. Lapse vajadused tuli rahuldada olenemata sellest, kas vanemad olid abielus või mitte, sest vabaabielud olid muutunud tavaliseks.¹⁴²

Soome kui heaoluriik hoolitseb kodanike elatuse, hariduse, tervishoiu ja sotsiaalse vormisoleku eest, kuid on sellega saanud ka kriitika osaliseks. Soomet on kutsutud sotsiaaliigiks või eestkosterriigiks. Rahulolematust on avaldatud selle viisiga, kuidas riik heaoluteenuseid ja -eelseid pakkudes allutab kodanikke endale ja kitsendab nende valikuvõimalusi.¹⁴³

¹³⁹ J. Törmäla, lk 23.

¹⁴⁰ J. Törmäla, lk 24.

¹⁴¹ J. Törmäla, lk 27.

¹⁴² Pylkkänen (viide 15), lk 111.

¹⁴³ Mikkola (viide 134), lk 223.

Praeguseks on Eestis lastekaitse töö üheks aluseks Eesti Vabariigi lastekaitseseadus¹⁴⁴ ja Soomes Soome lastekaitseseadus (*Lastensuojelulaki*¹⁴⁵), mis kaitseb laste õigusi kuni nende 18-aastaseks saamiseni.

3.2. Lapsendaja õiguste ja kohustuste sotsiaalsed realiseerimisvõimalused Eestis ja Soomes

Eesti pereelu on viimase kolmekümne aasta jooksul olnud pidevas muutumises. 30 aastat lapsendamisega tegelenud Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti peaspetsialisti Lea Möll'i hinnangul on muutused lapsendamissüsteemis olnud suured. 30 aastat tagasi otsustas sünnitusmaja või lastekodu, kes ja millist last keegi kasvatama hakkab. Lapsendajad tegid kõik, et keegi ei teaks, et nende pereliige on lapsendatud. On teada juhtumeid, kus naised kandsid kõhu peal patju või kolisid teise linna. Lapsendajatele abi ei pakutud ja nendel puudus ettevalmistus.¹⁴⁶

Tänaseks on vähenenud abielude osakaal ning järjest enam paare elab vabas kooselus. Paarisuhteid iseloomustab kõrge lahutuste määr, mistõttu üha rohkem lapsi elab nn taasloodud peredes. Lisaks on põhjust kõneleda samasoolistest kooseludest ja ka paljudes nendes peredes kasvavad lapsed.¹⁴⁷

Üheks oluliseks suunaandjaks lapsendaja õiguste ja kohustuste realiseerimisel on lastekaitse ja perepoliitika arengusuunad. Eesti perepoliitika üldine eesmärk on lastele ja lastega peredele parima võimaliku elukvaliteedi tagamine.¹⁴⁸ Iga laps on ühiskonna jaoks väärtus ning laste heaolu tagamine peab olema riigis üheks kõige olulisemaks prioriteediks.¹⁴⁹

Eesti perepoliitikat iseloomustavateks näitajateks on sünnile ja toetustele suunatud perepoliitika. Perepoliitilised meetmed on suunatud lapse sünnihetke ja väikelapseeale, kuid

¹⁴⁴ Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. 08. juuni 1992. – RT 1992, 28, 370.

¹⁴⁵ Lastensuojelulaki. 13.4.2007/417. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki> (22.03.2013).

¹⁴⁶ A. Aasmäe. Laps ootab aega, hingesoojust ja armastust. Meie lapsed. Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaanne. 2/2009, lk 3.

¹⁴⁷ Sotsiaalministeerium. Laste ja perede arengukava 2012-2020, lk 11. Arvutivõrgus: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (23.03.2013).

¹⁴⁸ Sotsiaalministeerium. Lapsed ja pere. Arvutivõrgus: <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere.html> (23.03.2013).

¹⁴⁹ Sotsiaalministeerium. Lastele. Arvutivõrgus: <http://www.sm.ee/sinule/perele/lastekaitse.html> (23.03.2013).

toetust vajavad ka vanemas eas olevad lapsed. Pered vajavad kindlasti nii otsest rahalist kui kaudset teenuste abil antavat tuge.¹⁵⁰

Kui vanema soe, stimuleeriv ja järjepidev hoolitsus viivad empaatia, usalduse ja heaolu tekkimiseni, siis sellise suhte puudumine vanematega, ebaturvaline kiindumus, karm, paindumatu või ebajärjekindel distsipliin, ebapiisav järelvalve ja vähene lastega koos tegutsemine, konfliktid paarisuhetes ja abielu purunemine ning lapsevanema psühhopatoloogia (nt ema depressioon) suurendavad laste puhul märkimisväärselt käitumuslike ja emotsionaalsete probleemide kujunemise riski. Lapse ja tema peamise hooldaja vaheline suhe on alus kõigile järgnevale lapse loodud suhetele.¹⁵¹

Paljudel lastel ei ole teatud põhjustel võimalik oma bioloogiliste vanematega koos elada. Sellisel juhul rakendatakse üldjuhul asendushooldust. Asendushoolduse meetmetena käsitatakse lapsendamist võõrasse perekonda, eestkoste seadmist lapsele ning perekonnas ja hoolekandenasutuses hooldamist.¹⁵²

Igal bioloogilisel vanemal on õigus ja kohustus ise oma last kasvatada ja selleks ka tuge saada. Selleks, et bioloogiline lapsevanem saaks ise oma last kasvatada paigutatakse laps eelnevalt hooldusele, millel on erinevad eesmärgid: vanemate toetamise kaudu lapse bioloogilisse perre tagasi pöördumine, hooldus asutuses, sobivas perekonnas hooldaja leidmine või lapsendamine. Lapsendada saab alles siis, kui bioloogiliste vanemate ja lähisugulaste võimalusi lapse kasvatamiseks on põhjalikult hinnatud ning tehtud lõplik otsus (kohtumäärus või bioloogiliste vanemate nõusolek) lapse eraldamiseks perekonnast. Kõiki asenduskodus viibivaid lapsi ei lapsendata, sest nendel on puue ja erivajadused ning neile on raske leida sobivat peret.¹⁵³

Asenduskodus elav laps vajab samasugust kiindumussuhet nagu see on bioloogilise vanema ja lapse vahel. Bowlby ja Vögotski on rõhutanud, et laps vajab üks-ühele vastastikmõju tundliku

¹⁵⁰ Sotsiaalministeerium. Laste ja perede arengukava 2012-2020, lk 12. Arvutivõrgus: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (23.03.2013).

¹⁵¹ Sotsiaalministeerium. Laste ja perede arengukava 2012-2020, lk 17-18. Arvutivõrgus: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (23.03.2013).

¹⁵² Sotsiaalministeerium. Laste ja perede arengukava 2012-2020, lk 41. Arvutivõrgus: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (23.03.2013).

¹⁵³ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=164> (24.02.2013).

ja hooliva vanema kujuga, kelle suhtes tal areneb turvaline lähendustunne. Negatiivsed mõjud asutuses üles kasvanud lapse jaoks on kiindumushäire ja hilisem antisotsiaalne käitumine.¹⁵⁴

Alltoodud tabelist 1 on näha Eesti laste arv aastate lõikes, kes on vanemliku hoolitsuseta ja vajavad abi. Arvandmetest selgub, et kümne aastaga on abivajavate laste arv kahekordistunud.

Tabel 1. Eestis aasta jooksul arvele võetud vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed¹⁵⁵

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1134	1044	1495	1671	1752	1227	1255	1249	1276	1092
2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011			
858	1680	1529	1732	2184	2054	2573			

Järgmisest tabelist (Tabel 2) näeme Eesti kohtus vanemateõiguseta jäetud vanemate laste arvu aastate lõikes. Arvandmete põhjal võib järeldada, et vanemaõigusteta jäetud vanemate laste arv on üle kahe korra vähenenud võrreldes kümne aasta taguse ajaga. Autori arvates on see hea näitaja, mis võib olla tingitud paranenud sotsiaalpoliitikast, sotsiaalsetest toetustest ja ühiskonna üldisest suhtumisest laste kasvatuse ja hoolitsusse.

Tabel 2. Eesti kohtus aastate lõikes vanemaõiguseta jäetud vanemate lapsed¹⁵⁶

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
155	276	296	287	320	291	297	325	286	264
2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011			
236	176	217	225	262	172	187			

Kuid siiski peab lapse asutusse paigutamise olema viimane ja äärmuslik meede. Laste õiguste kaitsega tegelevad kõik institutsioonid, mis edendavad Eestis elavate inimeste heaolu. Samas on tegevusvaldkonnast sõltuvalt väljakujunenud ka teistest enam lastega tegelevad institutsioonid.¹⁵⁷

¹⁵⁴ K. Raudsepp. Lapsendamise sotsiaalõiguslikud aspektid Eesti ja Ameerika Ühendriikide võrdluses. Magistritöö. Tartu, 2012, lk 22.

¹⁵⁵ Eesti Statistikaamet. Arvutivõrgus: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp> (24.02.2013).

¹⁵⁶ Eesti Statistikaamet. Arvutivõrgus: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp> (24.02.2013).

¹⁵⁷ K. Raudsepp, lk 22.

Lapsendamine tähendab tavaliselt lapse lahtisidumist tema päritoluperest, see tähendab, et sekkutakse lapse õigusesse tunda ja olla üles kasvatatud oma bioloogilises peres. Lapsendamist võib kaaluda ainult juhul, kui lapse ja tema bioloogilise pere sidemed on täielikult katkenud või ohustavad lapse heaolu¹⁵⁸

Eestis on lapsendada lubatud, kui see on lapse huvides vajalik ning on alust arvata, et lapse ja lapsendaja vahel tekib vanema ja lapse suhe.¹⁵⁹ Soome adopteerimisseadus sätestab adopteerimise mõtte: adopteerimise mõte on saavutada lapse ja vanema suhe adopteeritava ja adopteerija vahel.¹⁶⁰ Eesmärgiks on kõikides lapsendamise otsustes võtta arvesse lapse edu: kaitsta püsivat perekonda, lapse, kes ei saa kasvada oma perekonnas, tasakaalustatud areng ja heaolu.¹⁶¹

Lapsendamiste arv Eestis 2011. aastal vähenes 19 lapsendamise võrra.¹⁶² Soomes kahanes lapsendamiste arv 2011. aastal 20 lapsendamise võrra.¹⁶³ Eestis on lapsendamise ootel ca 350¹⁶⁴ perekonda, mis on Eesti kohta päris suur arv (autori hinnang).

Muutunud on suhtumine lapsendamisse – kui kunagi lapsendati selleks, et endale laps saada, siis nüüd üha enam selleks, et last aidata ja talle kodu pakkuda. Lapsendatud lastega perede elu teeb keeruliseks see, et puudub tugisüsteem. Eesti riigil ja lapsendamisega seotud organisatsioonidel tuleks välja töötada võimalikult head tugiteenused, et igal ajal oleks perel võimalik saada abi nii telefoni ja kirja teel kui erinevate koolituste ja kohtumiste näol.¹⁶⁵

Tabelis 3 tuuakse välja lapsendamiste üldarvandmed Eestis ja Soomes.

¹⁵⁸ K. Raudsepp, lk 22-23.

¹⁵⁹ Perekonnaseadus. – RT I, 27.06.2012, 12, § 147 lg 1.

¹⁶⁰ Adoptiolaki. 20.1.2012/22, § 1.

¹⁶¹ Adoptiolaki. 20.1.2012/22, § 2.

¹⁶² Vt Tabel 3.

¹⁶³ Vt Tabel 3.

¹⁶⁴ Sotsiaalministeerium. Sotsiaalministeeriumi andmetel on Eestis lapsendamise ootel paarsada perekonda. Arvutivõrgus: <http://www.sm.ee/sinule/perele/lastekaitse/lapsendamine.html> (24.02.2013).

¹⁶⁵ T. Loonet (toim). Lapsendamiste arv on tõusuteel. Postimees. Arvutivõrgus: <http://www.postimees.ee/940146/tv3-lapsendamiste-arv-on-tousuteel/> (24.02.2013).

Tabel 3. Lapsendatute arv Eestis¹⁶⁶ ja Soomes¹⁶⁷ aastatel 2000 – 2011

	Eesti				Soome			
	Kokku	Pere- sisene	Uude pere- konda	Välis- maale	Kokku	Lapsenda- mine Soomest	Lapsenda- mine Eestist ¹⁶⁸	Lapsenda- mine välismaalt
2000	164	77	60	27	402	179	7	223
2001	200	99	81	20	379	151	9	228
2002	133	54	46	33	433	190	6	243
2003	130	63	52	15	400	154	2	246
2004	165	63	74	28	501	189	4	312
2005	152	87	49	16	515	177	3	338
2006	158	81	57	20	381	154	2	227
2007	142	57	54	31	370	163	3	207
2008	139	62	49	28	365	170	1	195
2009	126	65	37	24	400	176	2	224
2010	138	62	45	28	485	293	-	192
2011	109	43	51	15	465	253	-	212

Tabelis kajastatud arvandmed annavad autori arvates võrdleva ülevaate viimase kümne aasta lapsendamistest Eestis ja Soomes. Tabelis toodud andmetest tõstab autor esile eelkõige lapsendamiste suhtarvu elanike koguarvu aastatel 2000-2011. Nagu arvandmetest näha, on lapsendamiste arv Soomes ca kolm korda suurem kui Eestis. Eesti elanike arv on ca 1,33 miljonit¹⁶⁹ ja Soome elanike arv ca 5,2 miljonit¹⁷⁰. Eesti lapsendamiste arv aastatel 2000-2011 on keskmiselt ca 146 ja Soomes ca 425. Eestis lapsendatakse 9 109 elaniku kohta üks laps (arvutuskäik: $1\,330\,000 : 146 = 9\,109$) ja Soomes lapsendatakse 12 235 elaniku kohta üks laps (arvutuskäik: $5\,200\,000 : 425 = 12\,235$). Arvandmetest selgub, et Eestis lapsendatakse elanike arvu suhtes rohkem lapsi kui Soomes.

¹⁶⁶ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=164> (23.03.2013).

¹⁶⁷ Suomen virallinen tilasto. Arvutivõrgus: http://www.stat.fi/til/adopt/2011/adopt_2011_2012-05-31_fi.pdf (25.02.2013).

¹⁶⁸ Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto. Adoptiolautakunta. Tilastot. Arvutivõrgus: <http://www.valvira.fi/luvdat/adoptio/tilastot> (16.04.2013).

¹⁶⁹ Statistikaamet. Arvutivõrgus: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp> (23.03.2013).

¹⁷⁰ C. Gifford. Õpilase geograafia entsüklopeedia. Toim. A. Aasa. Tallinn: Kirjastus Varrak, 2007, lk 87.

teavitama.¹⁸¹ Pärast lapsendamise kohtumääruse jõustumist peab lapsendaja teavitama teisi maavalitsusi, kuhu pere on samuti lapsendamisavalduse esitanud.¹⁸²

Enne kohtuotsuse tegemist selgitab Eesti maavalitsuse lastekaitsetöötaja välja, kas perekonnaseaduses sätestatud eeldused lapsendamiseks on olemas. Lisaks on maavalitsus kohustatud lapsendamise lubatavuse kindlakstegemiseks läbi viima pereuuringu lapsendada sooviva isikuga ja tutvuma lapsendada sooviva isiku elamistingimustega. Pereuuringusse lisatakse uuringu läbiviija hinnang lapsendada soovivate isikute suutlikkuse kohta lapsega toime tulla.¹⁸³

Pereuuringu läbiviija vaatleb pereliikmete omavahelist suhtlemist, teeb tähelepanekuid koduste tingimuste kohta, uurib suhtlusringkonda, sugulaste-sõprade hoiakuid, kooselu ajalugu ja probleeme. Uuringu tegija viibib pere 5-7 tundi ning räägib kõigi pereliikmetega. Uuringu tegija analüüsib saadud teavet ja teeb sellest kokkuvõtte. Koostatud kokkuvõtte on konfidentsiaalne.¹⁸⁴

Soomes peab lapse bioloogiline vanem ja lapsendaja saama elukohajärgsest sotsiaalhoolekande asutusest tunnistuse adopteerimisenõustamise läbimise kohta.¹⁸⁵ Adopteerimisenõustamist saavad anda maakonna sotsiaal- ja terviseametid ning adopteerimisbürood kes on saanud selleks vastava tunnistuse.¹⁸⁶

Isik, kes teostab adopteerimisenõustamist, peab omama sotsiaaltöötaja kvalifikatsiooni tõestavat tunnistust ja olema teadlik lapsendamisajadest.¹⁸⁷ Eesti seadus ei nõua maavalitsuse lastekaitsetöötajalt vastavat kvalifikatsiooni. Kuna tegemist on pöördumatu protsessiga, kus otsustatakse inimese edaspidine elu, siis autori arvates on vastava kvalifikatsiooni nõudmine maavalitsuses lapsendamise tegelevatelt lastekaitespetsialistidelt vajalik.

Adopteerimisenõustamine Soomes algab sellega, kui adopteerimisasutus võtab ühendust lapse bioloogiliste vanematega ja lapsendajaga. Lapsendaja üleanne on anda infot enda sobivuse

¹⁸¹ Perekonnaseadus. – RT I, 27.06.2012, 12, § 158 lg 8.

¹⁸² T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus:<http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=171> (23.03.2013).

¹⁸³ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus:<http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=171> (24.02.2013).

¹⁸⁴ V. Orgmets. Pereuuringu tegija on sõber, mitte vaenlane. Meie lapsed. Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaanne. 2/2009, lk 6.

¹⁸⁵ Adoptiolaki. § 21.

¹⁸⁶ Adoptiolaki. § 22 esimene lause.

¹⁸⁷ Adoptiolaki. § 22 teine ja kolmas lause.

kohta lapsendamiseks ja bioloogilise vanema ülesandeks on anda infot lapsendatava lapse kohta. Andmeid kasutatakse lapsendamise menetluses ja peale lapsendamist.¹⁸⁸

Lapsendamine on ühekordne ja pöördumatu toiming, mis vajab põhjalikku asjasse süvenemist ning seetõttu ei ole ka lapsendamise menetluse aega võimalik kindlaks määrata. Lapsendamise menetluse kiirus sõltub erinevatest teguritest. Keskmiselt kestab lapsendamise ettevalmistamine ja nõustamine Soomes 1-2 aastat.¹⁸⁹ H. Tensbek'i uurimusest selgub, et Eestis oli kõige lühem ooteaeg lapsendamisavalduse esitamisest 1 kuu ja kõige pikem ooteaeg oli 1 aasta ja 9 kuud.¹⁹⁰ Seega võib järeldada, et Eestis ja Soomes läheb keskmiselt kõige rohkem aega lapsendamiseks ca 2 aastat. H. Tensbek'i uurimusest selgunud lapsendamiseks kulunud 1 kuu on autori arvates liiga lühike aeg, et jõuda sooritada pereuuringud, koolitused ja vormistada vajalik juriidiline dokumentatsioon. Siinkohal võiks kaaluda miinimumaja määramist, et vältida tormakaid otsuseid. Soomes kestab juba kohustuslik nõustamistoiming vähemalt 6 kuud, mis lapsendajale tähendab 5-7 kokkusaamist, millest üks kord on kodukülastus.¹⁹¹ Kontakt Eesti maavalitsuse lastekaitsetöötajaga võiks toimuda vähemalt kaks korda aastas lapsendajale sobilikul viisil. Eestis on soovitatav pereuuring läbi viia poole aasta jooksul peale lapsendamisavalduse esitamist.¹⁹²

Välismaalt lapsendamiseks on Soomes vaja saada adopteerimisluba. Adopteerimisloa vajadust tutvustab lapsendajale adopteerimisenõustaja.¹⁹³ Adopteerimisluba on vaja enne kui lapsendaja saab võtta lapse enda juurde või adopteerimisenõustaja saab anda lapse lapsendaja juurde.¹⁹⁴ Adopteerimisluba ei ole vaja, kui lapse ja lapsendaja elukoht on Soomes ning abikaasa soovib abielu ajal või abielu lõppedes surma tõttu üksi adopteerida teise abikaasa lapse, või laps, kes on sattunud lapsendaja juurde muus asjas kui adopteerimise mõttes, kuid on järjekindlalt hooldanud ja kasvatanud last.¹⁹⁵ Adopteerimisloa annab adopteerimisenõukogu.¹⁹⁶

¹⁸⁸ A. Miettinen jt. Adoptioneuvonnan toimintaprosessit. Toimintaprosessien kuvauksia. Versio 2.0. Itä-Suomen yliopisto, 5.4.2011, lk 11.

¹⁸⁹ Pelastakaa Lapset ry. Adoptioneuvonta. Arvutivõrgus: http://www.pelastakaalapsset.fi/toiminta/lastensuojeluty_o/adoptiot/adoptioneuvonta/ (24.03.2013).

¹⁹⁰ H. Tenbek, lk 43.

¹⁹¹ A. Miettinen jt., lk 11.

¹⁹² T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=171> (24.03.2013).

¹⁹³ Adoptiolaki. § 24 lg 2 p 7.

¹⁹⁴ Adoptiolaki. § 39 esimene lause.

¹⁹⁵ Adoptiolaki. § 39 lg 2 p 1 ja 2.

¹⁹⁶ Adoptiolaki. § 44.

Sarnaselt Soome adopteerimisloa saamisele peab ka Eestis rahvusvahelise lapsendamise korral hankima loa Sotsiaalministeeriumi juurde moodustatud rahvusvaheliselt lapsendamise komisjonilt.¹⁹⁷

Eestis on lapsendajal õigus saada maavalitsuselt üldist teavet lapse elukäigu, terviseseisundi ja iseloomu kohta. Lapsendajal ei ole õigust saada andmeid lapse või tema vanemate kohta, mis rikuksid nende isiklikke õigusi. Lapsendajale ei tohi avaldada ilma lapse vanemate nõusolekuta nende ees- ja perekonnanime ning andmeid nende elukoha kohta.¹⁹⁸ Soome lapsendamisnõustaja annab lapsendajale infot lapse teadaoleva taustainfo, tervisliku seisundi ja loovutamispõhjuse kohta.¹⁹⁹ Otseseid sätteid lapsendaja õiguse kohta saada teavet lapse elukäigu, terviseseisundi ja iseloomu kohta, autor Soome adopteerimisseadusest ei leidnud.

Maavalitsuse nõudmisel peab lapsendaja läbima enne lapsendamist asjakohase koolitusprogrammi.²⁰⁰ Sotsiaalministeeriumi tunnustatud koolitusprogramm, mille alusel hooldus- ja kasuperesid koolitatakse, on PRIDE.²⁰¹ Ka Soome Pelastakaa Lapset ry võimaldab PRIDE koolitusprogrammi.²⁰² PRIDE koolituse eesmärk on anda piisavalt teavet asendusvanemaks ja lapsendajaks olemisest nii, et saaks teha pädeva otsuse lapsendamiseks, tagada igale asendus- ja lapsendajaperet vajavale lapsele ettevalmistatud perekond.²⁰³

Võrrelnud Eesti ja Soome lapsendaja õiguste ja kohustuste realiseerimisvõimalusi on autor tuvastanud valdavas osas sarnasust ja kohati ka erinevusi. Sarnaselt Eesti lapsendamise protseduuridega on ka Soomes vaja enne lapsendamist korraldaval asutusel kontrollida lapsendaja eeldusi lapsendamiseks, teha pereuuring ning läbida PRIDE koolitus. Rahvusvahelisel lapsendamisel on mõlemas riigis vaja saada lapsendamiseks täiendav luba. Adopteerimiseks peab Soomes lapsendaja olema läbinud ka nõustamise ning saama selle kohta ka kirjaliku tõendi. Erinevalt Eestist peab Soomes nõustajaks olema vastava kvalifikatsiooniga spetsialist. Mõlemal riigil korraldavad lapsendamist maavalitsuste juures asuvad sotsiaal- ja terviseametid. Lapsendamine algab mõlemas riigis avalduse esitamisega maavalitsusele ja kulmineerub kohtuotsusega.

¹⁹⁷ Perekonnaseadus. § 165 lg 1.

¹⁹⁸ Perekonnaseadus. § 158 lg 7.

¹⁹⁹ A. Miettinen jt., lk 13.

²⁰⁰ Perekonnaseadus. – RT I, 27.06.2012, 12, § 158 lg 5.

²⁰¹ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=172> (23.03.2013).

²⁰² Pelastakaa Lapset ry. PRIDE-valmennus. <http://www.pelastakaalapset.fi/toiminta/lastensuojelutyo/perhehoito/toiminta/> (24.03.2013).

²⁰³ Pelastakaa Lapset ry. PRIDE-valmennus. <http://www.pelastakaalapset.fi/toiminta/lastensuojelutyo/perhehoito/toiminta/> (24.03.2013).

3.3. Lapsendaja ja lapsendatava sotsiaalsed tagatised

Lapsendaja sotsiaalsed tagatised saavad õigusliku aluse alates lapse lapsendamisest. Laps on lapsendatud kohtumääruse jõustumisest alates. Kohtumäärus jõustub kättesaamise hetkest. Kohtu kantselei saadab jõustunud kohtumääruse lapse sünnijärgse maavalitsuse rahvastikutoimingute talituse, kus tehakse kanne rahvastikuregistrisse. Soome kohus saadab lapsendamisotsuse adopteerimisinõustajale rahvastikuregistri kaudu. Adopteerimisinõustajal tuleb teavitada lapse bioloogilisi vanemaid.²⁰⁴ Eestis võib lapsendaja määrusega ka ise oma elukohajärgse maavalitsuse rahvastikutoimingute talituse poole pöörduda. Rahvastikuregistris avatakse lapsele n-õ uus lehekülg lapsendajate kohtuavalduses märgitud andmetega.²⁰⁵

Eestis võib lapsendaja muuta lapse isikukoodi 4 viimast numbrit. Isikukoodi muutmisel on piirkonniti erinev praktika. Lapsendaja märgib lapsendamise avalduses kohtule, et soovib lapse isikukoodi muuta. Kohtunik märgib selle kohtumääruse resolutsiooni. Kui kohtunik seda ei tee, peavad lapsendajad pöörduma kirjaliku avaldusega lapse sünnijärgse maavalitsuse poole. Lapse sünnikohta ja -aega muuta ei saa.²⁰⁶

Lapsendamisel Eestis võib lapsendaja(te) avalduse alusel anda lapsele uue eesnime ja lapsendaja(te) perekonnanime. Lapsendaja võib muuta lapse isikukoodi neli viimast numbrit. Eesnime ei pea täielikult muutma. Kui laps on oma nimega harjunud, raskendab hilisemat isiku tuvastamist teise nime lisamine eesnimele, liitnimest sidekriipsu ärajätmine või selle lisamine.²⁰⁷

Lapsendatud lapse perekonnanime andmisel Soomes lähtutakse nimeseadusest (*Nimilaki*) ja kodakondsuse andmisel kodakondsusseadusest (*Kansalaisuuslaki*²⁰⁸).

Kui lapsendajad Eestis soovivad lapse sünnitõendit, väljastatakse see lapsendajate elukohajärgse maavalitsuse rahvastikutoimingute talitusest. Tulenevalt perekonnaseisutoimingute seadusest peavad riigi ja kohaliku omavalitsuse asutused ja teised

²⁰⁴ A. Miettinen jt., lk 20.

²⁰⁵ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=180> (24.02.2013).

²⁰⁶ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=181> (24.02.2013).

²⁰⁷ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=176> (24.02.2013).

²⁰⁸ Kansalaisuuslaki. 16.5.2003/359. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030359?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=kansalaisuuslaki> (27.03.2013).

avaliku ülesande täitjad lähtuma rahvastikuregistrisse kantud andmetest ega tohi nõuda väljavõtte esitamist.²⁰⁹

Peale lapsendamist tuleks lapsendajal esimesel võimalusel pöörduda oma perearsti poole või leida uus sobiv perearst lapse kandmiseks perearsti nimistusse. Soovitav on säilitada lapse olemasolev tervisekaart.²¹⁰

Alla 10-aastase lapse lapsendajal on ravikindlustuse seaduse²¹¹ järgi õigus saada 70 päeva eest hüvitist. Hüvitist makstakse perearsti poolt väljastatud lapsendamislehe alusel. Lapsendamislehe kirjutab kohtumääruse alusel välja lapse perearst. 70 päeva hüvitist loetakse alates lapsendamise kohtumääruse jõustumise päevast. Hüvitist makstakse 100% ulatuses eelmise aasta keskmisest kalendripäeva tulust. Hüvitise arvestuse aluseks võetakse lapsendajale eelmisel kalendriaastal laekunud sotsiaalmaksuga maksustatud tulu. Arvestatakse välja ühe päeva keskmine tulu ning korrutatakse saadud summa seitsmekümnega. Hüvitise taotlemisel tuleb lapsendamislehel näidata lapsendamise fakt (et hüvitist taotleb isik on lapsendanud). Lapse andmeid lapsendamislehel kirjas ei ole.²¹²

Eeltoodust saab järeldada lapsendaja võimalust olla tasustatult kodus kuni 70 kalendripäeva. Kas 70 päeva on lapsendajale ja lapsele piisav aeg esmaseks igapäevaseks koosolemiseks ja piisava kiindumuse tagamiseks? H. Tespek'i uurimustöös osalenud respondendid on väitnud järgmist: „...*Vähemalt aasta oleksin soovinud lastega kodus olla, et harjuda ja üksteist tundma õppida.*“ või „...*Oleksin vajanud pikemat aega.*“²¹³ Autori hinnangul ravikindlustuse seaduses sätestatud 70 päevane hüvitatud kodusolemise võimalus lapsendajate tegelikke vajadusi ei rahulda. Siinkohal peab autor silmas ajalist perioodi lapse ja lapsendaja kiindumussuhte loomiseks.

Veel ühe sotsiaalse probleemina tuleb käsitleda lapsendaja seaduslikku võimalust lapsendamislehe alusel jääda eemale töökohast. Hetkel kehtiva seadusandluse põhjal ei ole lapsendajaperel legaalselt võimalust töölt koju jääda. Autori arvates ei ole normaalne, kui

²⁰⁹ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=182> (24.02.2013).

²¹⁰ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=183> (24.02.2013).

²¹¹ Ravikindlustuse seadus. – RT I, 31.12.2012.

²¹² Eesti Haigekassa. Lapsendamishüvitis. Arvutivõrgus: <http://www.haigekassa.ee/kindlustatule/hyvited/lapsendamine> (27.03.2013).

²¹³ H. Tensbek, lk 49-50.

lapsendaja peab ise vaatama, kuidas ta saab tööandjalt nõusoleku viibida lapsendamislehe alusel töölt eemal.

Sotsiaalkindlustusamet määrab kohtumääruse alusel peretoetused, lapsendamistoetuse 320 eurot ja vanemahüvitise (alla 1,5-aastase lapse lapsendamisel). Pensioniametil ei ole õigust ja ta ei tohi nõuda lapsendamise määrust ega selle koopiat toimikusse. Ka kohalik omavalitsus võib maksta toetust. Selleks tuleb pöörduda valla- või linnavalitsuse sotsiaalnõuniku või lastekaitsetöötaja poole. Infot toetuste kohta saab kohaliku omavalitsuse kodulehelt.²¹⁴

Kehtiv perekonnaseadus annab legaalse võimaluse vastsündinu paigutamiseks lapsendajaperesse. Nõusoleku lapse lapsendajaperesse paigutamiseks annab lapse bioloogiline ema. Lapse lapsendajaperesse hooldamiseks andmisel on vajalik sõlmida hooldamise leping sotsiaalhoolekande seaduse tähenduses. Kuid sõlmitav hooldamise leping on sotsiaalhoolekande seaduse tähenduses õigustühine.²¹⁵ Probleemiks kujuneb lapsendamissaladuse tagamine. Kuna hooldamise õiguse otsustab lapse elukoha järgne kohalik linna- või vallavalitsus, siis saavad lapsendamissaladuse alla kuuluvad andmed teatavaks ka hooldamisõiguse otsustajale. Autori arvates vajaks eeltoodud probleem õigusliku reguleerimist.

Sotsiaalhoolekande seaduse²¹⁶ § 23 punkt 1 lubab kohalikel omavalitsustel eelarvevahendite olemasolul maksta täiendavad sotsiaaltoetusi. Väga paljud kohalikud omavalitsused on seda teinud ning toetavad laste koolis toitlustamist, kooli sõitu, vaeseid peresid jõulude perioodil jne.

Autori andmetel puudub Eestis seadus, mis nõuab lapsendatud lastele terviseuuringute läbiviimist enne ja pärast lapsendamist. Keegi ei ole kohustatud mingeid tervisega seotud uuringuid läbi viima. Lapsendaja pere peab ise teadma enne lapsendamist lapse tervislikku seisundit ja selle eest ka hoolt kandma. Autori arvates vajab antud küsimus õiguslikku regulatsiooni. Praktiliseks näiteks võib tuua hiljutise ja ainsa Eestis toimunud lapsendamise kehtetuks tunnistamise.²¹⁷ Lapsendamise kehtetuks tunnistamise põhjuseks oli lapsendajate

²¹⁴ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=185> (24.02.2013).

²¹⁵ T. Kivirüüt. Tartu Maavalitsus. Hinnanguline arvamus (25.07.2012).

²¹⁶ Sotsiaalhoolekande seadus. 08. veebruar 1995. – RT I 1995, 21, 323.

²¹⁷ ETV saade. Pealtnägija. Arvutivõrgus: <http://etv.err.ee/arhiiv.php?id=137184> (29.03.2013).

teadmatus lapsendatud imiku puudulikust tervislikust seisundist. Ka T. Kivirüüt on seisukohal, et antud küsimus vajaks seaduslikku reguleerimist.²¹⁸

Üheks lapsendamisega seotud küsimuseks on kodakondsusküsimus siis, kui laps ei ole ühegi riigi kodanik. Taolisel juhul loetakse ta Eesti kodanikust lapsevanema taotlusel Eesti kodanikuks ja talle väljastatakse isikut tõendav dokument. Kui laps on mõne muu riigi kodanik, siis loetakse ta Eesti kodakondsuse omandanuks juhul kui ta on vabastatud teise riigi kodakondsusest. Nimetatud toiming tuleb teha enne lapsendamist.²¹⁹

Eestis on lapsendamise protseduuri oluliseks osaks lapsendamissaladuse hoidmine. Lapsendamissaladus on lapsendamise kohtueelse ja kohtumenetlusega seonduv informatsioon ja andmed, sealhulgas lapsendamise fakt, millest võib järeldada, et laps on lapsendatud või et vanemad on lapse lapsendanud või et vanem või eestkostja on andnud lapse lapsendada. Lapsendamissaladuse eesmärk on tagada lapse, vanema ja lapsendaja eraelu kaitse, ära hoida soovimatut sekkumist ning diskrimineerimist päritolu või muul alusel.²²⁰

Lapsendamissaladusest rääkides aetakse segamini kaks aspekti: lapsendamisest rääkimine lapsele ja lapsendajapere lähedastele ja lapsendamissaladuse hoidmine ametnike, asenduskodutöötajate ja teiste isikute poolt, kes puutuvad lapsendajaga kogu protsessi jooksul kokku. Bioloogilisel vanemal ei ole pärast lapsendamist õigust lapse kohta teavet saada.²²¹ Isik, kes teab lapsendamissaladust ei tohi seda avaldada, kui see ei ole vajalik avalikes huvides.²²²

Avalik huvi on määratlemata õigusmõiste, mille seadusandja lülitab õigusnormi koosseisu seetõttu, et soovib panna normi rakendamise teatud aspektid kohtu otsustada. Seda kasutatakse enamasti juhul, kui soovitakse normi rakendamist siduda väärtushinnanguga, kuid seaduse loomise hetkel ei ole võimalik anda vajalikke näpunäiteid selliste väärtushinnangute andmiseks. PKS-i lapsendamissätetes on termin „avalik huvi” sees põhjusel, et seadusandja ei saaks välistada olukorda, milles võib lapsendamise saladuse avaldamine olla vajalik. Üks näide, mis võiks olla selliseks avalikuks huviks, on abielud lähisugulaste vahel, mis on meie ühiskonna traditsioonide ja muude tõekspidamiste kohaselt lubamatud. Andmete väljastaja

²¹⁸ T. Kivirüüt. Tartu Maavalitsus. Hinnanguline arvamus (22.3.2013).

²¹⁹ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus:<http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=187> (24.02.2013).

²²⁰ Perekonnaseadus. § 164 lg 1.

²²¹ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus:<http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=187> (29.03.2013).

²²² Perekonnaseadus. § 164 lg 2.

peab hakkama igal üksikul juhtumil hindama, kas lapsendamissaladuse avaldamine taotleb lähisugulaste abielu ärahoidmist. Lapse uued isikuandmed on bioloogilise vanema eest salajased juhul, kui vanem on andnud nõusoleku isikuliselt määramata lapsendajale lapsendamiseks.²²³ Kokkuvõtteks: seadus ei täpsusta, kellele võib avalikes huvides lapsendamissaladuse avaldada.

Peale lapsendamist tuleb lapsendatule lapsendamisest rääkida. Pere peab saama ise otsustada millal ja kellele ta lapsendamisest räägib. Kõige rohkem on vaja rääkida sellest perearsti, lähisugulaste ja vahel ka kasvataja või õpetajaga.²²⁴

Autori arvates on kõige olulisemaks ja tähtsamaks toiminguks teadvustada lapsele, et ta on lapsendatud. Laps peab teadma fakti, et ta on lapsendatud. Samuti peab ta saama teavet oma bioloogiliste vanemate ja õdede-vendade kohta. Millal ja kuidas seda teha, peab jääma iga lapsendaja enda otsustada. Üldine seisukoht on, et mida varem, seda parem. Mida varem laps sellest teada saab, seda loomulikumalt suhtub ta sellesse, et teda kasvatab ema, kes pole teda küll sünnitanud, kuid kes vaatamata sellele armastab teda kogu südamest.²²⁵ Samal seisukohal on ka Soome respondendid (vt lisa 2 küsimus 16). Kui laps selle teadmisega üles kasvab, ei teki tal hiljem küsimusi, millele on raske vastata. Täiskasvanuna on lapsendatul õigus saada teavet oma päritolu kohta. Põhiküsimuseks on see, millal ja kuidas lapsele tema päritolust rääkida – selles osas on vaja teha selgitustööd nii nõustamiste, koolituste, meedia kui ka kodulehe kaudu.²²⁶

Täisealisel lapsendatul või alaealisel lapsendatul on lapsendaja nõusolekul õigus saada maavalitsuselt teavet lapsendamise fakti kohta.²²⁷ Kust ma tulin, kuidas ma sündisin? Neid küsimusi esitab laps tavaliselt juba paariaastaselt. Lapsendajaperesse tulekut on vaja selgitada järk-järgult vastavalt lapse vanusele. Raskeks võib osutuda aeg, kui laps on saanud 8-aastaseks – siis on lapsendajapere jõudnud etappi, kus ta soovib lapse päritolu unustada, aga laps tahab just selles vanuses vastavat teavet saada.²²⁸

²²³ Perekonnaseadus. § 164 lg 3.

²²⁴ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=189> (29.03.2013).

²²⁵ A. Aasmäe. Laps ootab aega, hingesoojust ja armastust. Meie lapsed. Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaanne. 2/2009, lk 3.

²²⁶ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=189> (24.02.2013).

²²⁷ Perekonnaseadus. § 164 lg 6.

²²⁸ T. Kivirüüt. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=189> (24.02.2013).

Sotsiaalsete tagatiste aspektist on oluline kas isik(ud), kes on lapse lapsendanud, on abielus või vabaabielus. Probleem tekib juhul, kui üks vabaabielus olevatest isikutest ei soovi enam vabaabielulistest kohustustest osa võtta ja lahkub. Sellisel juhul jäävad kõik kohustused teise vallalise isiku ehk lapsendaja enda kanda. Taoline käitumine ühe vabaabielu liikme poolt võib tekitada ka teises vabaabielu elavas isikus arusaama, et miks mina pean lapsendatud last üksinda kasvatama – lapsendamist soovisime ju mõlemad. Võib järeldada, et abielus olevad pered loovad lapsendatud lapsele kindlamad sotsiaalsed tagatised kui vallalised üksikvanemad või vabaabielus elavad paarid.

Autor on külastanud erinevaid maavalitsusi ja kohalikke omavalitsusi ning vestlustes lastekaitse spetsialistide ja sotsiaaltöötajatega on tulnud ilmsiks, et maavalituste vahel toimub võistlus – milline maavalitsus saab rohkem lapsi lapsendada. Vestlustest jäi arusaam, et see maavalitsus, kes suudab rohkem lapsi lapsendada on tunnustatum. Üks maavalitsus saab teise maavalitsuse eest lapse n.ö „ära napsata“. Kui lapse lapsendab lapse mitteelukohajärgne maavalitsus, siis on see ebaaus. Kehtiva korra järgi lapsendatakse laps selle maavalitsuse kaudu kus maakonnas on lapse registrijärgne elukoht. Kuna lastekodusid ei ole igas maakonnas, siis kohalik omavalitsus saadab lapse lastekodusse, mis ei asu lapse elukohaga samas maakonnas. Kui lapsendada sooviv isik leiab lastekodust endale sobiva lapse, siis ta pöördub selle maavalitsuse poole, kus maakonnas asub lastekodu. Lapsendatava lapse elukohajärgne maavalitus ei tea sellest midagi, et tema maakonna last soovitakse lastekodust lapsendada. Maavalitsus, kes asub lapsendamismenetlust läbi viima ei pea teatama teisele maavalitsusele, et lapsendame lapse kelle elukoht on just selles maakonnas. Kuid teises maakonnas lapsendamistoimingut läbiviiv maavalitsus peab küsima lapsendamiseks nõusoleku sellelt kohalikul omavalitsuselt, kus on lapse registrijärgne elukoht. Juhul kui kohalik omavalitsus annab teise maakonna maavalitsusele nõusoleku lapse lapsendamiseks, siis saab teine maavalitsus lapse lapsendada ja lapse elukohajärgne maavalitsus jääb lapsendamisevõimalusest ilma. Siin tekib küsimus, kas kohalik omavalitsus peaks teise maakonna maavalitsusele lapsendamiseks nõusoleku andmisest keelduma või peaks lapsendaja suunama lapsendamismenetluse läbiviimiseks lapse elukohajärgsesse maavalitsusse. Samuti, kas lastekodul on õigus nõuda lapse lastekodusse sissekirjutamist ehk registreerimist registrijärgse elukohana.

Autor toetab igati seisukohta, et lapsendamine peaks toimuma lapsendatava lapse elukoha järgses maavalitsuses, sest elukohajärgne maavalitsus võib omada ja omandada põhjalikumad

teavet lapsendatava ja lapse bioloogiliste vanemate kohta. Kuid teisalt peab silmas pidama ka lapsendaja isiklikku õigust valida meeldiv ja sobiv lapsendamisasutus.

Samuti tuleks arvestada ka menetlusökonomiaga. Ei oleks otstarbekas, kui Tartus elav lapsendaja peaks lapsendamismenetluse toiminguid tegema Pärnu maavalitsuses, sest lapsendatava lapse registrijärgne elukoht on Pärnumaa.

Lastekodud, kust lapsendatakse, asuvad kindlates maakondades ja on seega sama maakonna maavalitsusele lähemal, millest võib oletada parema koostöö olemasolu.

Autori arvates annab tabel 4 selge ülevaate lapsendamiste arvust ja proportsionaalsusest maakondades.

Tabelis 4 on välja toodud lapsendamised maakondade lõikes kahe aasta jooksul. Lapsendamist erinevates maakondades on korraldanud tabelis märgitud maavalitsused. Nagu arvandmetest selgub, tehakse valdav osa lapsendamistoiminguid Harju-, Ida-Viru- ja Tartumaa Maavalitsuses. Kui vaadata Harju- (573199), Ida-Viru- (159222) ja Tartumaa (149494) elanike arvu ja võrrelda seda lapsendamiste arvuga, siis autori hinnangul on kolme suurema lapsendamist korraldava maavalituse vahel lapsendamistoimingute koormus jagunenud proportsionaalselt. Teatud ebaproportsionaalsust võib märgata näiteks Võru- (36403), Viljandi (51227) ja Põlvamaa (30036) lapsendamisarvude vahel. Huvitav on asjaolu, et Põlvamaal, kus elab ca 30 000 elanikku, ei toimunud 2010. aastal mitte ühtegi lapsendamist, kui naabermaavalitsuses Tartus toimus 14 lapsendamist.²²⁹

²²⁹ Siseministeerium. Maakondade pindala ja rahvaarv 01.01.2013 seisuga. Arvutivõrgus: <https://www.siseministeerium.ee/kov/> (31.03.2013).

Tabel 4. Lapsendamised Eestis aastatel 2010²³⁰ ja 2011²³¹ maakondade lõikes

aasta \ maakond	Harju	Hiiu	Ida-Viru	Järva	Jõgeva	Lääne	Lääne-Viru	Pärnu	Põlva	Rapla	Saare	Tartu	Valga	Viljandi	Võru
2011	48	0	18	5	1	3	3	2	1	1	1	14	1	8	3
2010	64	0	22	2	2	2	3	1	0	3	0	14	6	8	4

Autori arvates küsimusele, kas lapsendajad eelistavad kindlat maavalitsust lapsendamistoimingute tegemiseks, ühtset vastust anda ei saa.

Autor soovib tabelis 4 toodud arvandmetes veel juhtida tähelepanu sellele, et märgitud lapsendamiste arv aastas sisaldab ka lapsendamisi, kus lapsendatav jääb elama ühe bioloogilise vanema juurde ja lapsendamine toimub teise vanema poolt. Seega erineb (on väiksem) uude perekonda lapsendamiste arv tabelis toodud lapsendamiste koguarvust.

²³⁰ S-Veeb. Arvutivõrgus: http://sveeb.sm.ee/sveeb/index.php?tid=YO3_W9fUEfpU13WpHdsHHHHHHHHg6d0Yp35&id2=1OT6Q6Q879E_E7p37 (31.03.2013).

²³¹ S-Veeb. Arvutivõrgus: http://sveeb.sm.ee/sveeb/index.php?tid=YO3_W9fUEfpU13WpHdsHHHHHHHHg6d0Yp35&id2=1OT6Q6Q879E_E7p37 (31.03.2013).

4. Lapsendamise psühholoogilistest aspektidest

„Iga inimene, nii laps kui ka täiskasvanu, loodab, et teda armastatakse, et temast hoolitakse ning peetakse lugu. Kui inimene on lapsepõlves palju pettumusi ja õnnetusi üle elanud, võib talle kergesti näida, et teda pole armastatud.“²³²

On teada ja tuntud müüt, et hingeliselt tervena kasvab laps siis, kui tal on ideaalne ema, juuresolev isa ning vähemalt üks õeke. Tänapäeval ei satu laps täistuubitud lastekodusse, vaid enamasti mõne teda armastava ning temast hooliva inimese hoole alla. Keegi teine ei suuda küll asendada ema, kuid temapoolne hoolitsus võib olla lapse normaalse kasvu ja arengu jaoks täiesti piisav. Meie elu ei toetu vaid ühele kaardile – ka orbudest kasvavad normaalsed inimesed.²³³

Lapsendamise protsess on psühholoogiliselt raske nii lapsendajale kui ka lapsendatavale. Kuna lapsendatav laps on nõrgemas seisus ja tema elu kujundatakse ümber, siis võib see tekitada psüühikahäireid. Laste psüühikahäirete sümptomaatika on mitmekesine, sest see on pidevas arenemises ja muutumises. Laste psüühikahäired arenevad tavaliselt pika aja jooksul ja erinevate tegurite koosmõjul. Lapsega tuleks viivitamatult psühhiaatri poole pöörduda siis, kui lapse käitumine erineb teiste samavanuseliste laste käitumisest.²³⁴ Psüühikahäirete vältimiseks peab lapsendamise protsess toimuma professionaalse personali jälgimisel. Tehtud vead lapsendamisel on lapse psüühikas pöördumatud.

Nagu eelpool mainitud, on laste üldise heaolu kindlustamiseks ja lapsendamisprotsessi edukaks läbiviimiseks vajalik, et nendega tegeleksid pädevad inimesed. ÜRO lapse õiguste konventsioon²³⁵ (LÕK) artikkel 3 lg 3 nõuab, et laste ning lastega seotud küsimustega tegeleksid professionaalsed isikud. Eestis ei ole üldjuhul, haridusasutused välja arvata, kehtestatud lastega tegelevatele isikutele mingeid täiendavaid nõudeid. Samuti ei ole professionaalne kaader realselt tagatud kohalikes omavalitsustes, laste hoolekandeesutustes. Muuhulgas ei ole nendele kehtestatud riiklikke pädevusnõudeid. Eestis, erinevalt Soomest, ei uurita lastega töötavate isikute tausta, sealhulgas kehtiva karistatuse küsimusi. Seetõttu ei ole

²³² B. Furman. Kunagi pole liiga hilja saada õnnelik lapsepõlv. Teine trükk. Sinisukk 1998, lk 83.

²³³ B. Furman, 20-21.

²³⁴ P. Visnapuu. Sotsiaaltöötaja ja lastepsühhiaatri kohtumine. Tagasivaade tulevikku. Artiklite kogumik. Tallinn, 2008.

²³⁵ ÜRO lapse õiguste konventsioon. 26. september 1991. – RT II 1996, 16, 56.

Eestis välistatud olukord, et lastega hakkab otseselt tööle enne väärkohtlemise eest karistust kandnud isik.²³⁶

Eraldi probleem on Eestis lastega tegelevate isikute vähesus. Kahe lapsendatud lapse ema Maite Kotta sõnul puuduvad Eestis spetsialistid, kes oleksid teemaga tuttavad – näiteks pole psühholooge, kes oleksid kursis adopteeritud lastele omaste muredega.²³⁷ Ka H. Tensbek on oma uurimistöös tuvastanud, et mitmed pered on lapsendamise käigus vajanud psühholoogilist abi. Suur puudus on erialastest spetsialistidest, kes antud teemaga kursis oleksid. Ebakompetentne psühholoog võib teha palju kahju.²³⁸ Laste ning lastega seotud küsimustega tegelevate isikute professionaalsus ning nende piisav arv on üks võtmeküsimusi lapse õiguste tagatuse suurendamise suunas.²³⁹ Lisaks lapse õigustele leevendab professionaalne personal maksimaalselt lapsendamisprotsessi psühholoogilisi traumasid. Seetõttu tuleks uue regulatsiooni sätestamisel kindlasti arvestada eelnimetatud probleemidega.

4.1. Probleemsituatsioonid enne ja pärast lapsendamist

Üheks lapsendamise põhjuseks võib olla lapsendaja bioloogilise lapse surm. Siis lapsendavad vanemad lapse oma surnud bioloogilise lapse asemele. Bioloogilise lapse surmast saadud traumaatiline vaimne seisund jätab oma jälje lapsendaja psüühikasse juba enne lapsendamist. Seega võib lapsendamine olla pääseteeks ja vabanemiseks saadud bioloogilise lapse surma traumast. Probleem on selles, et lapsendaja soovib lapsendatud lapsest teha surnud bioloogilise lapse jäljendi. Seega on lapsendajal meeltes kujutelm oma surnud bioloogilisest lapsest ja näeb seda kujundit ka lapsendatud lapses. Lapsendaja kujundab lapsendatud last oma meeltekujutelmast lähtudes. Selline lapsendaja ettekujutatud kasvatus- ja inimesekujundamismetoodika jätab ka lapsendatule oma jälje. Lapsendatu meenutab tihti oma vanemate õnnetust, mis on läbi lapsendaja meeltetajude kantud lapsendatu meeltesse.²⁴⁰

Üks probleem seisneb selles, kuidas lapsendajad lapsendamisotsust tehes suhtuvad oma meeltekujutluses ja igapäevaelus abieluväliselt sündinud lastesse ja abieluvälistesse suhetesse ning siia kuuluvatesse moraali- ja arvamusküsimustesse. Kuna lastetus saab väljenduda

²³⁶ A. Henberg, lk 34.

²³⁷ T. Loonet (toim). Lapsendamiste arv on tõusuteel. Postimees. Arvutivõrgus: <http://www.postimees.ee/940146/tv3-lapsendamiste-arv-on-tousuteel/> (24.02.2013).

²³⁸ H. Tensbek, lk 56.

²³⁹ A. Henberg, lk 34.

²⁴⁰ I. Lahti Adoptiolapsi nuoruusiässä. 90 adoptiolapsen ja heidan perheensä psykiatrinen tutkimus. Turun yliopisto, Turku 1991, lk 31-32.

meeltetajus oma või abikaasa halvas seksuaalses kogemuses, võib neid negatiivseid ettekujutusi näha lapsendatud lapse bioloogias. Siia võib lisanduda lapsendatule kaasasündinud ja bioloogilistelt vanematelt geneetiliselt edasikanduv eluhoiak. Lapsendajate teadmised lapsendatu bioloogilistest vanematest on üldjuhul vähesed, mistõttu hakatakse lapsendatu bioloogilist tausta ette kujutama.²⁴¹

Üheks probleemsituatsiooniks on ka olukord, kus laps saab n.ö küla pealt teada, et ta on lapsendatud. Selline situatsioon avaldab lapse psüühikale negatiivset mõju ning pettumuse oma lapsendajatest vanemate suhtes. 95% lapsendajatest on veendunud, et lapsele tuleb lapsendamisest aegsasti rääkida. 5% lapsendajatest on veendunud, et lapsele ei tule sellest rääkida.²⁴²

Üks raskemaid ülesandeid peredele on lapsele lapsendamisest rääkimine. Tekib küsimus, millal on selleks õige aeg, millal laps on valmis seda kuulma. Intervjuudest selgus, et kõik perekonnad, kas on rääkinud või kindlasti räägivad lapsele lapsendamisest. Samas nenditi, et liiga palju rääkimine ei tee ka head, lapsel võib tekkida küsimus, miks on seda vaja kogu aeg meenutada. Mitme pere vastustest tuli välja, et ollakse valmis abistama last bioloogilise vanema või õdede-vendade otsingul. Protsess nii lapse kui ka vanema jaoks on raske.²⁴³

Lapsendada sooviv isik võib lapsendamisavalduse esitada mitmesse maavalitsusse korraga. Autor näeb selles probleemi. Maavalitsustel puudub ühtne süsteem lapsendamisavalduste esitajatest. Seega ei tea üks maavalitus, kas sama isik on ka teises maavalituses esitanud lapsendamisavalduse.

95% lapsendada soovijatest on oma soovi tõsiselt läbi kaalunud, kuid küsimus on lapse stabiilsuses ja turvalisuses. Tartu Maavalituses on aastas ca 3 peret, kes ei sobi lapsendajateks. Menetluse käigus tuleb ilmsiks, et üks pereliikmetest on varem kohtulikult karistatud või on ühel pereliikmel probleeme psüühikaga.²⁴⁴

Lapsendamismenetluse käigus on tekkinud küsimus: kuidas isiku tausta kohta saada tõeseid andmeid? „Lapsendamise ettevalmistamise käigus läbiviidavad kohustuslikud toimingud ja nende sisu, lapsendamise sooviavalduses esitatavate andmete loetelu ja maavalitsuse

²⁴¹ I. Lahti, lk 32.

²⁴² T. Kivirüüt. Tartu Maavalitsus. Hinnanguline arvamus (22.03.2013).

²⁴³ H. Tensbek, lk 54.

²⁴⁴ T. Kivirüüt. Tartu Maavalitsus. Hinnanguline arvamus (22.03.2013).

kogutavate dokumentide loetelu", mille § 2 lõike 1 punkti 1 kohaselt on maavalitsus kohustatud läbi viima pereuuringu lapsendada sooviva isiku kohta. Pereuuring pannakse kirja. Lapsendaja kinnitab kirjasolevat oma allkirjaga. Kohtu ülesanne on maavalitsuse poolt tehtud pereuuringu tulemuste aktsepteerimine või mitteaktsepteerimine. Pereuuring koosneb kahest etapist. Esimeses etapis toimub kohtumine ja vestlus perekonnaga nende kodus (pereintervjuu). Kohal on kõik pereliikmed, kes elavad tulevikus koos lapsega. Ka vanavanemad, kui nad elavad perega koos. Vestlus perega kestab umbes 4-5 tundi, vahel ka kauem. Teises etapis toimub saadud info analüüs ja tulemuste kirjalik fikseerimine. Valmib dokument, millega tutvuvad lapsendamise tegelev lastekaitseametnik ja lapsendamist vormistav kohtunik ning mis lisatakse lapsendaja toimikusse (ca 10-13 lk).²⁴⁵

Enne lapsendamist on tekkinud olukord, kus laps on olemas ja kõik oli alguses hästi, kuid lapsendajal tekkis sisemine tõrge. Lapsendamine jäi pooleli, kuid pere on endiselt järjekorras. Siin vajab selgitamist, kas tõrge tekkis lapsendaja mittetäielikus valmisolekus lapsendamiseks või tekkis tõrge konkreetse lapsendatava lapse vastu. Igatahes on tegemist ühe probleemsituatsiooniga lapsendamise menetluses. Tartu Maavalitsuse praktikas on sellised juhud harvad.

„Perekonnata lapsendaja arusaam perekonnast, kui sellisest, võib olla puudulik. Lapsendaja, kellel puudub perekond, ei kujuta ette perekonnaelu tegelikkust. Laps ei sulandu koheselt perekonda. Lapse sulandumine perekonda on iga üksikjuhtumi puhul erineva ajapikkusega protsess. Üks põhjusi, miks lapsendamine võib ebaõnnestuda on lapsendaja mittemõistmine, miks laps ei sulandu kohe perekonda.“²⁴⁶

Soomes oli *Pelastakaa Lapset ry*²⁴⁷ lapsendajatest 43% olnud üle 10 aasta abielus. Sellel võib olla mõju lapse kasvamisele. Keskmisest vanematel inimestel on suurem risk haigestuda ja hingeline jõudlus väheneb. Teine reaalne probleem puudutab lapse perre jõudmise ooteaega. Otsus lapse saamiseks on tehtud varem kui laps tegelikult perre saadakse. Pikk ootamise aeg võib mõjutada lapsendajate kindlat soovi lapsendada ja kui lapse saadakse, siis ei teata, milline see laps tegelikult on. *Pelastakaa Lapset ry* on pürganud, et ootamise aeg jääks ühe aasta sisse, kuid see ei ole paika pidanud. Kolmas reaalne probleem puudutab lapsendatava füüsilisi omadusi ja temperamenti, mis võivad kõrvale kalduda lapsendaja omadustest. On selgitatud temperamendi tähendust ja jõutud järeldusele, et see on midagi püsivat ja päritav.

²⁴⁵ V. Orgmets. Pereuuring. Arvutivõrgus: http://www.omapere.ee/page_mentor.php?pageid=125 (28.02.2013).

²⁴⁶ K. Taal. Arvamus. Võru Maavalitsuse lastekaitse spetsialist (06.12.2012).

²⁴⁷ Pelastakaa Lapset ry. Arvutivõrgus: <http://www.pelastakaalapset.fi/> (03.03.2013).

Samuti ka lapse bioloogiline rütm pärineb bioloogilisest vanemast. See kõik võib olla lapsendajale võõras, tekitada ebakindlust ja tekitada lapsendamise ebaõnnestumise tundeid.²⁴⁸

4.2. Lapsendaja ja lapsendatu üleelamised ja psüühilised tagajärjed

Pole kahtlustki, et lapsepõlve kogemused jätvavad oma jälje ning õhkkond kus kasvame, mõjutab meie arengut. Tekib küsimus, kas probleemide veeretamine lapsepõlvekogemuste kaela on ikka nii iseenesestmõistetav nagu me oleme seda harjunud tegema? Paljudel tasakaalukatel ja tervetel inimestel on olnud raske lapsepõlv ja teisalt mitmed probleemides siplevad inimesed on olnud lapsena suhteliselt õnnelikud. Statistilistel andmetel esineb lastel, kel tuleb kasvada ebasobivates tingimustes, suurema tõenäosusega tulevases elus erinevaid probleeme kui neil, kes saavad normaalset lapsepõlve veeta. Lapsepõlves läbielatud raskused suurendavad küll riski kannatada elus probleeme, kuid pole nende põhjuseks.²⁴⁹

Kannatused kuuluvad laste kasvamise juurde. Kui me ka kõik laste kasvamise ajal kannatuste vähendamiseks teeksime, on ilmselge, et suur osa lastest kasvades ikkagi puutub traumeerivate kogemustega kokku.²⁵⁰

Lapsendamisega on üldjuhul alati seotud lapsendatu personaalsed üleelamised. Erinevates uurimustes on lapsendatud lastel tuvastatud mitmeid käitumishäireid, mille süüks on tuvastatud: bioloogiliste vanemate seas on tuvastatud rohkem asotsiaalsust, alkoholismi ja vaimset puuet; adopteerimisega liitunud sotsiaalse stigma mõju; varane eraldumine emast; lapsendamisest rääkimise ja ajastamisest tulenevad probleemid; lapsendatu identiteediprobleemid (kahed vanemad); lapsendamisele eelnevad traumaatilised situatsioonid (vahelduv hoidja, tegevusetus, väärkohtlemine). Arvestades eeltoodud uurimistulemusi ei ole võimalik teha sellist juhtivat otsustust, et just teatud probleem on põhjustatud lapsendamisest. Mõnedes uurimustes on emadel rasked psüühilised häired, mistõttu lapsendamine üksi ei mõjuta lapsendatava psüühikat. Laste emotsionaalset probleeme on eelkõige tulnud lapse ja vanema suhtest, mitte lapsendamise protsessist enesest.²⁵¹

²⁴⁸ I. Lahti, lk 31.

²⁴⁹ B. Furman, lk 11-13.

²⁵⁰ B. Furman, lk 15.

²⁵¹ I. Lahti, lk 9-10.

Eestis on täiendav vajadus psüühikahäiretega laste psühhiaatrilise abi ja rehabilitatsiooni järele, sest ametlik statistika ja erinevad uurimused näitavad, et Eesti kuulub maailma suurima suitsiidiriskiga riikide hulka. Ekspertide arvates on laste psüühika- ja käitumishäirete puhul väga oluline võimalikult varane perearstide ja haridustöötajate sekkumine, kes esmajärjekorras puutuvad kokku laste ja nende peredega. Õigeaegne märkamine ja vajadusele vastav sekkumine aitab kaasa sellele, et psühholoogilistest probleemidest ei kujune välja hilisemaid raskeid psüühikahäireid.²⁵²

Psüühikahäiretega lastele ei ole tänases Eestis võimalik pakkuda ambulatoorset ja/või statsionaarset rehabilitatsiooniteenust. Nimetatud teenused on standardimata ja ilma õigusliku regulatsioonita.²⁵³

Ei saa salata, et lapsendatud lapse kasvatamine on mõnikord märksa keerulisem kui perre sündinud lapse kasvatamine.²⁵⁴

Psühhiaatrilise järelevalve all olevaid lapsendatud on uuritud rohkem kui mittepsühhiaatrilise valve all olevaid lapsendatud. Nendes uurimustes on esile kerkinud probleemina identiteedikonflikt, mis tuleneb bioloogilise tausta mitteteadmisest ja teiseks lapsendatu meeltes avaldavad mõju kahed vanemad. Teised uurijad on aga jõudnud järeldusele, et suurem osa psüühilisi probleeme tuleneb lapsendaja perest ja lapsendajatest: mida, kuidas ja millal lapsele räägiti lapsendamisest; identiteeti puudutavad mõjud; lapsendajate enda suhtumine lapsendamisse ja lapsendajate võime rääkida lapsendatuga lapsendamisest. Uurimistulemused on näidanud, et paljudes peredes elavad koos ka vanaemad ja vanaisad. Ollakse arvamusel, et see aitab lapsendaja ja vanemate omavahelisele suhtele ja mõistmisele kaasa.²⁵⁵ (Vt ka lisa 1 küsimus nr 22 ja lisa 2 küsimus nr 28).

Lapsendamine tähendab paljudel juhtudel lapsele juba positiivset lahendust ning seda võib pidada tähtsamaks lapsepsühhiaatriliseks esmapreventsiooniliseks meetmeks. Sellest

²⁵² Sotsiaalministeerium. Laste ja perede arengukava 2012-2020, lk 38. Arvutivõrgus: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (29.03.2013).

²⁵³ Sotsiaalministeerium. Laste ja perede arengukava 2012-2020, lk 39. Arvutivõrgus: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (29.03.2013).

²⁵⁴ V. Orgmets. Pereuuringu tegija on sõber, mitte vaenlane. Meie lapsed. Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaanne. 2/2009, lk 6.

²⁵⁵ I. Lahti, lk 10-11.

hoolimata sisaldab lapsendamine ka tragöödiat: kurbust; kannatusi; kahju; pettust; identiteedikonflikte ja lapsendamisel juhtunud sündmustele vastamata jäänud küsimusi.²⁵⁶

Lapse tulemine lapsendajate peresse tähendab lapsendatule uute, kuid nüüd püsivate objektisuhete sündimist. Eraldamiskogemusega laps suhtub uude objektikogemusse ettevaatlikult ja kiindumise arenemine toimub raskendatult. Varasem personaalne areng ja varasemad objektisuhted mõjutavad seda osa, kuidas laps on võimeline kogema uutes suhetes põhiturvalisust. Üheks suure tähtsusega juhtumiks ja uueks objektiks võib olla lapsendavas peres olev isa. Toimub kontakti sõlmimine lapsendajapere isaga, sest üldjuhul lapsendatul varem isasuhe puudus. Laps oli mõjutatud ainult kas emast või hoidjast. Kahekeskse suhte muutumine äkki kolmekeskseks võib põhjustada probleeme.²⁵⁷

Varases eas lapsendatud laste mällu ei jää palju mälestusi minevikust, mistõttu andmed lapsendamisest jõuavad lapseni teisi kanaleid pidi. Enamus neid lapsi, kes on valmis võtma vastu infot lapsendamise kohta, tõrjuvad või keelduvad sellest. Lapsendatule on see trauma saada teada lapsendamisest. Lapsendatu teha on, kuigi ta saab infot tõrjuda või keelduda, üritada oma meeltes integreeruda lapsena, kellel on kahed vanemad ja kes on hüljatud. Oluline on lapsendatud lapsele anda teada, et ta on lapsendatud, kuid selleks tuleb valida õige aeg. Liiga väiksele lapsele rääkimine ei ole otstarbekas, sest laps ei mõista lapsendamise tähendust. Küll võib seda teadmist edastada lapsele jutustuse (muinasjutu) kaudu. 5-10% noorteealistest lastest ei tea, et nad on lapsendatud. Sellisel juhul saab laps info kusagilt mujalt või mõtleb ise midagi välja. Lapse usaldus sellisel juhul lapsendajasse katkeb. Info paljastumisel juhtub raske traumaatiline reaktsioon ja identiteedikonflikt. Olukord paneb lapsendatud lapsed otsima ühendust oma bioloogiliste vanematega.²⁵⁸

Peale lapsendamist, kui laps on uude perre elama asunud, võivad lapsest endast mittesõltuvad elulised situatsioonid ja sündmused tekitada lapses stressi. Erinevad sündmused tekitavad 100 punkti süsteemis stressi erinevalt: ühe vanema surm (100), vanemate lahusus (73), vanemate lahuselu (65), vanema vangistus (63), lähedase pereliikme surm (63), enda haigus (53), vanemad sõlmivad uue abielu (50). Isegi puhkus (13) ja jõulud (12) võivad tekitada lapses stressi.²⁵⁹ Ka lapsendajad käivad värskete vanematena läbi samad stressiallikad nagu bioloogilised noored vanemad. Stressi kujunemist lapsendajale soodustavad uue pereliikme

²⁵⁶ I. Lahti, lk 21.

²⁵⁷ I. Lahti, lk 25-26.

²⁵⁸ I. Lahti, lk 26.

²⁵⁹ M. S. Miller. Lapsi ja stressi. Karisto OY, Hämeenlinna 1986, lk 35-36.

lisandumine, suurenenud rahaline vastutus, vähene uni, suurenenud perekondlikud kohustused, kõik see aitab kaasa stressitaseme suurenemisele. Mitmed lapsendajapered on veetnud aastaid mõttega võtta perre laps. Nende pikaleveninud ja täitumata lootused, unistused ja igatsused võivad põhjustada ebareaalset ootust, seoses vanemlike tunnetega. Lapsendajad võivad tunda end süüdi, kui nad tunnevad pahameelt, viha või vastakaid tundeid oma uue lapse vastu. Nende uskumus kohesest sidemest on sageli ebareaalne, sest kiindumine on tihti pikaajaline ning keeruline protsess. Ilma ettevalmistuseta ja toetuseta, langevad paljud lapsendajad depressiooni, püüdes sageli selle vastu võidelda.²⁶⁰

Oluline on mõista, et lapsendajad käivad värskete vanematena läbi samad stressiallikad nagu bioloogilised vanemad. Stressi kujunemist soodustavad eelkõige uue pereliikme lisandumine, suurenenud rahaline vastutus, vähene uni, suurenenud perekondlikud kohustused, kõik see aitab kaasa stressitaseme suurenemisele.²⁶¹

Kõige ärevamateks hetkedeks on peetud telefonikõnesid maavalitsusest või nende ootamist. Pikem ooteaeg tekitab lootusetust ja suurt hirmu veelkord ebaõnnestuda. Kõige emotsionaalsem perede jaoks on esimene kohtumine lapsega, mis toob meenutajatel pisarad silma.²⁶²

Perekonnad, kus bioloogilised lapsed on juba olemas, võivad lapsendajad tunda, et uus laps ei sobi perepilti. Vanemad võivad hakata taga igatsema seda perekonda, mis oli enne lapsendamist. Bioloogilisi lapsi kasvatanud vanemad võivad kaotada iseenda, kui kasvataja vastu usalduse: võidakse jõuda tõdemusele, et uue lapse kasvatamine ei pruugi kujuneda selliseks nagu bioloogiliste laste kasvatamine.²⁶³

Uurimustes kirjeldatakse lapsendamist kui rasket ja intiimset „ellutungivat“ protsessi, mida iseloomustavad lapsendajate häbitunne, teiseks vanemaksolemise eeskujude puudumine, värskete lapsendajaemade enda võimete kahtluse alla seadmine ning erinevad hirmud. Lisaks elavad kõik lapsendajaemad läbi tavalised kõikide emade ellu kuuluvad rõõmud ja mured. Lapsendajatel tekitavad eriti ärevust ja stressi iseenda ja lapse magamisharjumused, söömisprobleemid ja ka lapse suured gaasivalud ja toidu välja oksendamine. Eriti enda une puudus ja lapse tervis ning käitumine on emade depressiooni ja halva enesetunde põhjuseks.

²⁶⁰ H. Tensbek, lk 20.

²⁶¹ H. Tensbek, lk 18.

²⁶² H. Tensbek, lk 44-45.

²⁶³ S. Mäkipää. Kun odotukset pettävät – adoption jälkeinen stressi ja masennus. Adoptioerheet 3, 2007. Arvutivõrgus: http://www.adoptioerheet.fi/artikkeleita/makipaa_3_2007_18_22.pdf (05.03.2013).

Teisteks depressiooni mõjutavateks teguriteks on sotsiaalse toe puudumine, raskus olla ööpäevaringselt ema rollis, töörolli- ja identiteedikadumine ja ettekujutus sellest, et lapsendajaemad peavad olema täiuslikud emad. Lapsendamisjärgne depressiooni võib esineda kergemal või raskemal kujul, oleneb sellest, mis tüüpi inimene on. Ühed suudavad sõprade toetuse ja abiga sellest üle saada ning teised vajavad selleks arstiabi. Mõlemal juhul ei tohi ennast süüdistada ning vajatakse toetust.²⁶⁴

Depressioonis on ka lapsendajast isad. Lapsendajaisad naasevad varem tööle ning neil tuleb võidelda tööprobleemidega ja isadusega üheaegselt. Lapsendades on isa ja ema roll võrdsem, sest kumbki neist ei ole rase, ega imeta last ning vanemapuhkusele võib jääda nii isa kui ka ema. Uuringutest on selgunud, et ettepanek laps lapsendada tuleb peaaegu 100% naiste poolt, mida mees järgib. 30 aastat Rootsisis lapsendajaperede nõustajana töötanud Ingrid Stierna väidab, et mehe roll lapsendamise juures on jälgida naist. Ajal, kui naine on avastatud viljatuse, on mees talle toeks. Kui naine toibub ja hakkab mõtlema, et üheks võimaluseks on lapsendamine, alles siis eemaldub mees naise toetamisest ja hakkab ise läbi elama kurbust, mis on seotud viljatusega. Mõningatest uuringutest on välja tulnud, et viljatutel meestel on masendusrisk suurem kui teistes eluolukordades meestel. Mehed on välja toonud oma mõtteid ebakindlusest olla hea isa, vihatunnetest, et naine on nii sõltuv oma uuest emarollist. Ka isa ja ema erinevad kogemused lapsega põhjustavad ebakindlust.²⁶⁵

Enne lapse lapsendamist on lapsele suureks üleelamiseks uue perega periooditi tutvumine ehk harjutamise aeg. Nimelt rändab laps mitu korda perre ja sealt tagasi lastekodusse. See aeg on lapsendajale ja lapsendatavale üleelamise tipphetk. Parimal juhul lõpeb see lapsendamisega. Juhul kui harjutamise ajal jõuab lapsendaja arusaamale, et see laps ei ole sobiv, siis suunatakse laps lastekodusse tagasi ja jääb ootama uut peret, kellega uut harjutamist alustada. Selline toiming võib tekitada lapse arusaama, et teda ei vajata.

Lapsendajaks ei sünnita, vaid selle taga on lapsendaja pikaajaline arengulugu. Lapsendaja roll lähtub eelkõige saada abielusuhtesse laps. Abielu sõlmides ei ole see asi veel alati selge. Mõnede abielude puhul hakatakse lapse saamist mõtlema mõni aasta peale abiellumist, kus võib selguda, et last ei ole võimalik erineval põhjusel saada. Sel juhul tulebki teadlikul tasandil töötada viljatuse psühholoogiliste tagajärgedega. On kuvatud läänemaine müüt vanematest, mis peab olema terviklik: eostamine, rasedus, sünnitamine, imetamine, hoidmine

²⁶⁴ H. Tensbek, lk 21.

²⁶⁵ H. Tensbek, lk 20-21.

ja kasvatamine. Kui mingi etapp puudub, on kogu müüt rikutud ja õiget vanemlust enam pole. See puudutab eelkõige kolme esimest etappi. Osad kultuurid on andnud nendele vanematele, kes ei ole ühiskonda „lisanud või täitnud“ lastega ühiskonna petja nime. Täiendavat mõju lastetusele võivad avaldada ka omad esivanemad. Esivanematele võib olla psüühiline trauma see, et nende lapsed ei anna nendele lapselapsi.²⁶⁶

Tartu Maavalitsuse praktikast on juhtum, kus lapsendaja on lapsendamise ebaõnnestumisest sedavõrd löödud, et ei võta enam sel teemal maavalitsusega ühendust. Lapsendaja on endasse tõmbunud või on segaduses. Isikud elavad lapsendamist üle erinevalt. Üheks näiteks võib veel tuua lapsendaja pere, kes ei rääkinud kellelegi, et on lapse lapsendanud vaid väitis, et on lapse ise sünnitanud. Vältimaks kokkupuudet lähedastega, kes teadsid, et pere on lapse lapsendanud, kolis perekond linnast maale. Perekond tahtis ühiskonnale ja lapsele välja paista, et kõik on loomulik.

Käesoleva uurimuse raames ei tohi tähelepanuta jätta ka naiste väärikut. Naine soovib olla teiste naistega võrdne. Viljatu naine tunneb häbi.

Lapsendajal võib tekkida süütunne sellest, et ta on röövinud lapse tema bioloogilistelt vanematelt. Selle tundele võib lisanduda hirm, et lapsendatu võib hiljem teha otsuse minna tagasi oma bioloogiliste vanemate juurde. See võib juhtuda siis, kui iseseisvumine ja eraldamisprotsess on olnud raskendatud, mida võib tõlgendada ka tahteks minna oma bioloogiliste vanemate juurde tagasi.²⁶⁷

Lapsendatu saabumisel peresse võib lapsendajatel jääda väheks aega lapsega tutvumiseks ja tegelemiseks ning ka lapsendajatel endil koosolemiseks. Bioloogilisele emale võimaldab aja lapsega koosolemiseks emapuhkus. Peab tõdema, et paari aastane lapsendatud laps ei vaja vältimatult kahe vanema kodus olemist, kuid tutvumist vajab lapsendatu mõlema lapsendajaga.²⁶⁸

Intervjuudest on selgunud, et perel võib olla alguses hirm lapse kaotuse pärast. Kardetakse, et laps võetakse neilt ära. Viimane oli seotud hoolduspere lepinguga, sest lapsendamisprotsess ei olnud veel lõplikult otsustatud. Hirm tulenes ka sellest, et lapse bioloogiline ema võib neid näha ja ära tunda.

²⁶⁶ I. Lahti, lk 29.

²⁶⁷ I. Lahti, lk 32.

²⁶⁸ I. Lahti, lk 32.

Intervjueeritud lapsendajate ütlustest on selgunud, et ühtedeks lapsendamise järgseteks depressiooni sümptomiteks on pidev hirmu ja ärevuse tunne lapse kaotuse pärast, perede kahtlused oma vanemlike oskuste pärast, pidev nutune tunne, kas saadakse lapse kasvatamisega hakkama, pinge langusest tekkinud suur kaalu kaotus, kõrge palavik.²⁶⁹

4.3. Ühiskonna roll ja mõju lapsendamisel

Ümbruskond ei ole üldjuhul toetanud lapsendada soovivat paari. Süüks on toodud seda, et ümbruskonnal on raske heaks kiita rollipuude parandamist lapsendamisega, lapsendajat ei peeta õigeks vanemaks. See võib olla peegeldus sellest, et on raske aktsepteerida seda, et keegi halvemini tajutav paraneb puudest ja tuleb jälle võrdväärseks või sellest, et on raske nõustuda ideega, et laps võetakse ära paremalt emalt, mida lapsendamine alati tähendab.²⁷⁰

T. Kivirüüt'i sõnul on ühiskonnas seoses lapsendamisega toimunud positiivsed muudatused. Ühiskonna roll ja kogukonna mõju lapsendamisele on saanud uue vaate: lapsendamisest räägitakse avalikult, avalike tegelaste lapsendamised. Kuid kõike seda aktsepteeritakse teatud kindla piirini ja seda eri kogukondades erinevalt. Juhul kui tegemist on muust rassist lapse lapsendamisega, siis läheb asi keerulisemaks või tekivad lausa probleemid: kogukond süüdistab peret. Esineb väiksemates kohtades. Linnades esineb muust rassist laste lapsendamisel probleeme vähem. Tallinnas pole selle koha pealt probleemi.²⁷¹

Olulist mõju lapsendajatele avaldavad lapsendaja vanemad. Küsimus on selles, millise hoiaku võtavad lapsendaja vanemad lapsendamise suhtes. Kui lapsendaja vanemad on tõrjuva hoiakuga lapsendamisse, siis võib see avaldada negatiivset mõju lapselapsele ehk lapsendatule.²⁷²

4.4. Avatud lapsendamine Soomes

Uus 1. juulist 2012 kehtima hakanud Soome lapsendamiseseadus sisaldab sätteid avatud lapsendamise kohta. Soome kohus saab kinnitada, et lapsendatud lapsel on õigus suhelda varasema vanemaga lapsendamise järel. Eelduseks on see, et varasem vanem ja lapsendajad

²⁶⁹ H. Tensbek, lk 50-52.

²⁷⁰ I. Lahti, lk 31.

²⁷¹ T. Kivirüüt. Tartu Maavalitsus. Hinnanguline arvamus (22.03.2013).

²⁷² I. Lahti, lk 32.

on eelnevalt selles kokku leppinud (sõlmitakse leping) ja ei ole alust arvata, et suhtlemine oleks vastuolus lapse huvidega.²⁷³

Lääneriikides tehtud uuringutest avatud lapsendamise kohta saadud andmetest on suurenenud arusaam, et lapsendamisega seotud anonüümsuse kaitsmine võib olla kahjulik lapsendatu ja bioloogilistele vanematele.²⁷⁴

Avatud lapsendamine tähendab erilist kontakti ja läbipaistvust adopteeritava lapse bioloogilise pere ja adopteerijapere vahel. Uue adopteerimisseaduse järgi annab avatud lapsendamine lapsele õiguse pidada ühendust varasema vanemaga.²⁷⁵

Soome adopteerimisseaduse kohaselt võib kohus määrata varasema vanema ja lapsendajate vahel sõlmitud lepingu alusel lapsele õiguse kohtuda bioloogilise vanemaga või peab saama temaga muul viisil ühendust. Leping hõlmab lepinguosalistelt peamiselt mõistmist ja seda, et see on eelkõige lapse parimates huvides.²⁷⁶

Lepinguid võib sõlmida lapsendamise heakskiitmise ajal või pärast seda ja seda võib ka hiljem muuta. Seaduse seletuskirjas on leping mõeldud spetsiaalseteks juhtudeks, st kui laps on eelnevalt eestkostel või perekonnas hooldamisel, näiteks perehoiul ja teda peale seda adopteeritakse perekonda.²⁷⁷

Autori hinnangul võiks ka Eestis kaaluda avatud lapsendamise sätete kehtestamist. Näiteks aitaksid avatud lapsendamise sätted vältida käesoleva töö lk 50 teises lõigus kirjeldatud probleemsituatsiooni.

²⁷³ Oikeusministeriö. Uusi adoptiolaki voimaan heinäkuun. Ns. avoin adoptio mahdolliseksi. Arvutivõrgus: <http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Uutiset/1330603949069> (06.03.2013).

²⁷⁴ S. Jäppinen. AVOIN ADOPTIO Systemaattinen kirjallisuuskatsaus kansainvälisestä tutkimuksesta. Jyväskylä, 2012. Arvutivõrgus: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/37394/URN:NBN:fi:jyu-201202171201.pdf?sequence=1> (06.03.2013).

²⁷⁵ K. Tervonen-Arnkil. Pelastakaa lapset ry. Avoimen adoption merkitys lastensuojelussa. Sosiaaliportti.fi. sosiaalialan ammattilaisille. Arvutivõrgus: http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avoimen_adoption_merkitys_lastensuojelussa/ (30.03.2013).

²⁷⁶ K. Tervonen-Arnkil. Pelastakaa lapset ry. Avoimen adoption merkitys lastensuojelussa. Sosiaaliportti.fi. sosiaalialan ammattilaisille. Arvutivõrgus: http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avoimen_adoption_merkitys_lastensuojelussa/ (30.03.2013).

²⁷⁷ K. Tervonen-Arnkil. Pelastakaa lapset ry. Avoimen adoption merkitys lastensuojelussa. Sosiaaliportti.fi. sosiaalialan ammattilaisille. Arvutivõrgus: http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avoimen_adoption_merkitys_lastensuojelussa/ (30.03.2013).

Praktikas tuleb alati hinnata ühendust bioloogiliste vanematega lähtuvalt lapse huvidest. On oluline, et ühenduse pidamine bioloogiliste vanematega valmistatakse ette ja lepatakse kokku adopteerimisnõustamisel. Adopteerimisnõustamisel tuleb kõigile osapooltele rääkida suhtlemise võimalustest. See võib soodustada bioloogilisi vanemaid kaaluma nõusolekut lapse adopteerimiseks.²⁷⁸

Kui lapsendamisel lähevad kõik vanemaõigused lapsendajale, siis võib kohus seada bioloogilistele vanematele tingimuseks ühendusepidamiselepingu sõlmimise. Kohus ei kinnitanda ühendusepidamise lepingut, kui see ei ole mõlema poole ühine soov ja ei ole lapse huvides.²⁷⁹

Eestis avatud lapsendamist ei tunta. T. Kivirüüt on arvamusel, et Eesti ühiskond ei ole avatud lapsendamiseks küps.

²⁷⁸ K. Tervonen-Arnkil. Pelastakaa lapset ry. Avoimen adoption merkitys lastensuojelussa. Sosiaaliportti.fi. sosiaalialan ammattilaisille. Arvutivõrgus: http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avoimen_adoption_merkitys_lastensuojelussa/ (30.03.2013).

²⁷⁹ K. Tervonen-Arnkil. Pelastakaa lapset ry. Avoimen adoption merkitys lastensuojelussa. Sosiaaliportti.fi. sosiaalialan ammattilaisille. Arvutivõrgus: http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avoimen_adoption_merkitys_lastensuojelussa/ (30.03.2013).

5. Tartu Maavalitsuse ja Helsingi linna sotsiaal- ja terviseameti arvamused laste lapsendamise kohta

5.1. Uuringu eesmärk, meetod ja valim

Saamaks teada Eesti ja Soome suurimate riiklike lapsendamisasutuste tegevusest ja igapäevatööst, viidi käesoleva töö autori poolt läbi empiiriline sotsioloogiline uuring, mille meetodina kasutati Soomes ankeetküsitlust ja Eestis intervjuuküsitlust. Respondendid leiti otsevaliku teel.

Valim koosneb kahest suurimast lapsendamist korraldavast riiklikust asutusest: Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystervasto, Toinen linja 4 A, katutaso 00530 Helsinki, Soome ja Tartu Maavalitsuse haridus- ja sotsiaalosakond, Riia 15, 51010 Tartu, Eesti.

Küsitlusankeet Soome oli otseselt suunatud juhtivale sotsiaaltöötajale Vanessa Holmström`ile ja sotsiaaltöötajale Aulikki Haimi-Kaikkonen`ile. Koostatud küsimustiku grammatikat ja tõlke õiguspärasust kontrollis ja parandas eesti keelt valdav Helsingi linna sotsiaal- ja terviseameti arengukonsultant Borg Pekka Vilhelm (pekka.borg@hel.fi). Ankeedi grammatiline ja tõlke õiguspärasuse kontroll aitas korrastada küsimuse mõttest arusaamist. Ankeet saadeti respondendi Vanessa Holmström`i e-posti aadressile Vanessa.Holmstrom@hel.fi, kes oli nõus rühmatööna küsimused üle vaatama ja rühmaga koos nendele vastama.

Eestis käis autor Tartu Maavalitsuses kohapeal ja intervjueeris lapsendamisega tegelevat lastekaitse peaspetsialisti Tiina Kivirüüt`i, kes omab ca 15-aastast lapsendamise kogemust.

Intervjuu esimeseks tähelepanekuks oli see, et lapsendamise teema on väga delikaatne ja vajab professionaalset lähenemist. Teine tähelepanek oli, et tegemist on väga komplitseeritud teemaga, mis tähendas intervjueeritava professionaalset oskust küsimustele vastata nii, et oleks tagatud lapsendamissaladus.

Tartu Maavalitsuse haridus- ja sotsiaalosakond lapsendab aastas ca 14 last ja Helsingi linna sotsiaal- ja terviseamet ca 48 last.

5.2. Uuringu tulemuste analüüs

Küsimusele, kas huvi lapsendamise vastu on Eestis kasvanud, vastas Tartu Maavalitsus (TM) jaatavalt. Samale küsimusele Soome osas vastas Helsingi linna sotsiaal- ja terviseamet (HSA), et „*see on vahelduv, vahepeal huvi elavneb ja vahepeal on rahulikum.*“. Seega on Eestis huvi lapsendamise vastu kasvanud, kuid Soomes on huvi lapsendamise vastu vahelduv.

Vaatamata huvile lapsendamise vastu, järeldeb respondentide vastustest, et lapsendamiste arv on nii Eestis kui ka Soomes vähenenud. Viimast kinnitavad ka tabelis 3 toodud arvandmed. Autori hinnangul võib selle põhjuseks olla viimastel aastatel pidurdunud majanduskasv, meditsiinilised avastused viljatusprobleemide lahendamiseks ning suur vabaabielude osakaal ühiskonnas.

Lapsendamise levinuima põhjusena nimetati TM-s viljatust ja muu põhjusena peamiselt vanemliku hoolitsuseta lapsi. Ka HSA nimetas levinuima põhjusena viljatust.

HSA vastusest ilmneb, et 2012. aastal lapsendati Soomes uude perre 174 last, peresiseselt lapsendati HSA kaudu 16 last isale või emale, lisaks 32 last abielus olevale paarile.

Küsimusele, kust leiab internetist andmeid Soome lapsendamiste kohta, vastas HSA, et need leiab aadressilt www.valvira.fi (lapsendamisnõukogu).

Küsimusele, kui suur osa (protsentuaalselt) lastekodu lastest lapsendatakse vastas TM, et „andmeid saab vaadata S-veeb²⁸⁰ keskkonnas“. HSA vastus eeltoodud küsimusele oli järgmine: „Soomes ei lapsendata lapsi teistesse maadesse ja seega mitte ka lastekodudest (võib olla eriolukordi)“. Seega: Soomes ei lapsendata lastekodudest lapsi, sest Soomes lapsendamist teistesse maadesse ei toimu ning Eestis saab laste lapsendamise kohta andmeid internetikeskkonnast S-veeb.

Vastustest ilmneb, et Eestis ega Soomes otseselt eelharjutamist uude perre enne lõplikku lapsendamist ei toimu. Eestis võib lapse enne lapsendamist anda lapsendajaperre hooldamise lepingu alusel. Kui eelharjutamine toimub, siis selle kestvus on piirkonniti erinev. Soomes eelharjutamist ei toimu, kuid lapsendajapere käib enne lapse perre toomist lapsega

²⁸⁰ Kohalike omavalitsusüksuste sotsiaalhoolekandeleaste statistiliste aruannete veebipõhine kogumine, koondamine ja avalikustamine. Arvutivõrgus: <http://sveeb.sm.ee/sveeb/> (15.04.2013).

kasuperekonnas korra või paar tutvumas. Autori hinnangul peaks eelharjutamist võimaldama psühholoogiliste traumade, stressi ja kiindumussuhte probleemide vältimiseks. Eelharjutamine annaks lapsendajale tegeliku ettekujutuse lapsest, tema olemusest ja aitaks tunnetada kiindumussuhte olemasolu või selle puudumist.

Küsimusele, millised on olulisemad riiklikud toetused lapsendamisel, toob TM välja 5 toetust järgmises järjekorras ja loetelus: „ühekordne lapsendamistoetus, alla 10-aastase lapsendatud lapse lapsendamishüvitis 70 päeva, vanemahüvitis alla 1,5-aastase lapse lapsendamisel ja sünnitoetus KOV-lt. 70 päeva hüvitise võib asendada aastase puhkusega sõltumata lapse vanusest“. HSA nimetab vastuses „vanemahüvitist, lasteraha ehk sama hüvitist, mis makstakse muudelegi peredele ning lapsendamishüvitist rahvusvahelise lapsendamise korral“. Eeltoodust võib järeldada, et võrreldes Eestiga Soomes siseriiklikul lapsendamisel ühekordset lapsendamishüvitist ei maksta. Soomes makstakse sarnaselt Eestile vanemahüvitist.

Küsimusele, milline on olulisim riiklik toetus lapsendajale vastab TM: „ei ole olulisemat toetust lapsendajale“. HSA on vastanud, et olulisim riiklik toetus on „lapsendamishüvitis 1900-4500 eurot olenevalt päritoluriigist“. Soome on oma vastuses välja toonud rahalise vääringu, mis on märkimisväärne võrreldes Eestis makstavate lapsendamishüvitistega, kuid seda makstakse juhul, kui laps lapsendatakse välismaalt. Summa suurus oleneb päritoluriigist. Eesti ei ole ühte riiklikku toetust teisele eelistanud. Ka tuleneb uuringust, et Eestis puudub lapsendamisel riiklik toetus lapsele ja bioloogilisele vanemale.

Kuidas saab maavalitsuse arvates lapsendamisele kaasa aidata kohalik omavalitsus, vastas TM: „Esineb piirkondlik erinevus. Lapsendamise protsessi juurde KOV-i ei kaasata. KOV on oluline allikas, kust saab infot lapse tausta kohta, KOV roll ongi info hankimine lapse tausta kohta ja seega maavalitsuse jaoks oluline koht info hankimiseks lapse kohta.“ HSA hinnangul saab KOV abiks olla „perede kokkusaamisel ja pereklubidega.“

TM on seisukohal, et lapsendamisest rääkida enne kui lapse ümber koguneb palju infoallikaid, kes võivad jõuda ette. Seega võiks rääkida enne kooli minekut. Täpne aeg võiks olla vanemate otsustada. HSA leiab, et „see on loomulik ülesanne kohe algusest peale lapsele rääkida, rääkida lapse lapsendamise vajadusest jne. Bioloogiline ja kultuuriline taust on oluline osa lapse elust ning teemad lapse taustaandmete kohta arutatakse alati lapse vanust

silmas pidades.“ Soome on oma vastuses eristanud lapsendatud lapsele lapsendatu taustaandmete rääkimist, mille kohta tuleb infot anda vastavalt lapse vanusele.

Küsitlusest ilmneb, et Soomes on lapsendamisdokumendid on salajased, välja arvatud juhtudel, kui see on vajalik lapsendamise eesmärgil ja kui ei ole nõutud lapsendamisandmete salastamist. Lapsel on hiljem õigus näha oma lapsendamisdokumente. Eestis on lapsendamine salajane. Isik, kes teab lapsendamissaladust ei tohi seda avaldada. Lapsendamise andmetele on juurdepääs ainult ametnikul. Lapsel on lapsendaja nõusolekul õigus saada maavalitsuselt teavet lapsendamise fakti ning oma bioloogiliste vanemate kohta juhul, kui bioloogilised vanemad on selleks andnud nõusoleku.

Kui Soomes ei või lapsendamisavaldust esitada mitmele lapsendamisasutusele korraga, siis Eestis on lubatud esitada lapsendamisavaldus korraga mitmesse maavalitsusse.

Küsimusele, kes kannab lapse ülalpidamiskulud ajal, kui laps on harjutamas lapsendajate juures vastab TM: „Kannab lapsendaja. PKS § 157 on mitmeti tõlgendatav. Alati kui bioloogiline vanem on andnud nõusoleku, tekib lapsendajal ülalpidamiskohustus.“ HSA eeltoodud küsimusele ei vastanud.

Uuringust tuleneb, et nii Eestis kui ka Soomes makstakse lapsendajale toetust töölt eemalviibimise aja eest, kui ta on lapsendatud lapsega kodus. Eestis makstakse lapsendajale vanemahüvitist. Soomes makstakse lisaks vanemahüvitisele lapsehooldustoetust. Eestis makstakse 70 päeva hüvitist kuni 10-aastase lapse puhul, mis on autori hinnangul sisuliselt sama Soome lapsehooldustoetusega.

Küsimusele, kes kontrollib lapse tervislikku seisundit enne lapsendamist ja kas see on kohustuslik, vastab TM järgmist: „On kohustuslik, on kohtu dokumentide seas. Kes seda hindab, seda ükski määrus ei kirjelda.“ HSA vastab eeltoodud küsimusele järgmiselt: „Päritoluriigis tehakse lapsele tervisekontroll, Soomes on sünnitusjärgne arstlik kontroll ja peale seda tavapärased arstlikud kontrollvisiidid.“ Eeltoodust ei saa järeldada, kas Soomes ja Eestis on lapsendatava lapse tervisliku kontrolli kohustus seaduses sätestatud, kuid võib järeldada, et mõlemas riigis lapse tervislikku seisundit enne lapsendamist kontrollitakse ja see on kohustuslik.

Küsimusele, kes kontrollib lapse tervislikku seisundit pärast lapsendamist ja kas see on kohustuslik vastab TM: „Lapsendaja“. Ka HSA vastab sarnaselt: „Laps käib lastekliinikus – kontroll vanemate vastutusel.“. Eeltoodust saab järeldada, et peale lapsendamist on lapse tervisliku seisundi kontrollimise kohustus ja vastutus lapsendajal.

Millised erisused on vabaabielus elaval lapsendajal ja tema kaaslasel võrreldes abikaasadest lapsendajatega on TM arvamusel, et „ei saa lapsendada vabaabielus olevale isikule, sest mees ei võta vastutust. Väga erandlik, kui lapsendatakse vabaabielus olevale isikule.“. HSA vastab järgmiselt: „Soomes saavad ainult abielupaarid lapsendada koos.“. Respondentide vastustest võib järeldada, et eelistatakse abielusolevaid lapsendajaid, kellel lasub võrdne vastutus lapse eest.

Küsimuses, kas Eestis on lapsendamisel mõni asutus (maavalitsus) teisest eelistatum, on TM arvamusel, et üldiselt mitte, kuid võib olla erandeid, kus tegemist on isikliku tutvusega. Soome osas on uuringust tulenevalt (HSA vastuste põhjal) seisukoht kindlalt eitav.

Uuringus osalejad kinnitasid, et nende tööpraktikas on esinenud juhtumeid, kus lapsendajal tekkis sisemine tõrge ja lapsendamine jäi pooleli. TM andmeil on seda juhtunud 3-5 korda 15 aasta jooksul. HSA vastas, et seda on vahel juhtunud. Õnneks esineb niisuguseid juhtumeid siiski harva.

Respondendid märgivad, et peale lapsendamist on esinenud käitumishäireid nii lapsel kui ka lapsendajal. Peamiselt sõltuvad need lapse kohanemise võimekusest ja lapse vanusest. Kuid autor ei saanud vastust küsimusele, millised need käitumishäired on.

Toetudes uuringu tulemustele saab kinnitada, et Eestis ja Soomes on erinev suhtumine sellesse, kellega koos lapsendatu elab. Soomes lähtutakse eelkõige lapse heaolust olenemata sellest, kellega laps koos elama peab. Eestis seevastu pooldatakse ühte pereliikmete kooslust teisele ja teatud pereliikmetega (isaga, võõra isaga, kahe ema või isaga) kooselamist taunitakse.

Küsimustikus oleva küsimuse osas, kas praktikas esineb lapsendamisel stressi lapsendajal või lapsendataval, teeb TM täpsustava märkuse: „on oluline eristada, kas stress on diagnoositud või mitte. Pigem on asi kohanemises. Lapsendajal esineb alati stress, lapsendatul sageli.“. HSA arvates esineb lapsendamisel stress „sageli“ nii lapsendajal kui ka lapsel.

Stressi esinemise korral kasutuselevõetavate meetmete osas märgib TM, et „tuleb vahet teha stressil ja depressioonil“. 200-st lapsendamises on esinenud 1 juhtum, kus peale lapsendamist tekkis sünnitusjärgsele depressioonile sarnane depressioon. Depressioon oli süsteemne ja vajab arsti sekkumist.“. HSA vastab, et „lapsendatava suhtes võetakse kasutusele teraapia, töö perega, lastekaitse erinevad abimudelid. Lapsendaja suhtes võetakse kasutusele nn töö peredega (vanemluse toetamine), paari- ja pereteraapia, lapsendajate ettevalmistusrühmad, koostöövõrgud teiste lapsendajaperedega, lastekaitse ...“.

Stressiga seonduvad psühholoogilised probleemid. Küsitlustulemused näitavad, et Soome praktikas on lapsendamisel lapsendajal või lapsendatul esinenud psühholoogilisi tagajärgi, „kuid harva kui on midagi väga tõsist. Laste osas on raske midagi öelda, sest nad on mujal – rahvusvaheline lapsendamine. Soomes on lapsendajal enne lapsendamist kohustus teatada psühholoogilisest tagajärjest ning lapsendamise otsustajakogu otsustab, kas lapsendamisprotsessi saab jätkata. Peale lapsendamist võib lapsendajat peretöö kaudu vajaduse korral suunata ravile, lapsi kutsutakse vajaduse korral taotlema toetust ja abi.“ Öeldust saab järeldada, et Soomes abivajajatega tegeletakse.

Küsimusele, kas Teile on teada juhtumeid, kui lapsendajad eristavad peres bioloogilisi lapsi ja lapsendatud lapsi vastab TM, et „nõukogude ajal esines juhtumeid. Praegu ei esine.“. HSA vastab, et „harva, kuid kui kiindumussuhet ei teki, siis see võib juhtuda.“. TM arvates selliseid olukordi ei teki, kuid HSA arvates on see võimalus olemas.

Küsimusele, mitu korda võib last uude perekonda harjutamiseks viia vastab TM, et „seadus seda ei sätesta, oleneb kui kiiresti laps kohaneb.“. HSA vastab, et „rahvusvahelisel lapsendamisel seda ei teostata.“. Võib järeldada, et Eestis on harjutamine uude perekonda kohanemiseks vajalik. Soomes välismaalt lapsendamisel uude perekonda harjutamist ei toimu.

Küsimusele, kas lapsendamist reguleerivad sätted on Teie arvates kodanikul kergesti internetist leitavad vastab TM, et „jah, tänu lapsendamise käsiraamatule, mis asub MTÜ Oma Pere kodulehel.“. HSA vastab, et „pigem on“. Autori analüüsi ja arvamust lapsendamist reguleerivate sätete kohta vaata käesoleva töö punkt 2.6.

Küsimusele, millised on lapsendamise kehtetuse peamised alused Eestis vastab TM, et „praktikas on esinenud kehtetuks tunnistamist kaks korda, põhjuseks isikus eksimine. PKS § 166 on mitmeti tõlgendatav. Näiteks: 1) mina tean, et lapsendan Mari Tamme aga sain Selma

Suure, sain vale lapse; 2) lapsel on oluline tervise rike ja lapsendaja ei teadnud seda.“. HSA vastab, et „tavaliselt terviseprobleemid ning majanduse ja vanusega seotud küsimused.“ Eeltoodust võib järeldada, et nii Eestis kui ka Soomes praktikas tunnustatakse lapsendamise kehtetuks. Lapsendamise kehtetuks tunnustamise olulisemaks põhjuseks on Soomes nimetanud lapsendatava terviseprobleemid. Eestis harvaesineva lapsendamise kehtetuks tunnustamise aluseks on samuti olnud lapse tervislik seisund (vt viide 215).

Kui lapsendamise kohtuotsus tunnustatakse kehtetuks, siis kas bioloogiliste vanemate õigused taastuvad, vastab TM: „Jah, kuid sõltub olukorrast.“. HSA vastab eeltoodud küsimusele järgmiselt: „Kohtuotsus tunnustatakse kehtetuks harva, kuid mõnikord juhtub nii, et laps ei saa jääda lapsendajaperre ning lapsendaja on andnud nõusoleku lapse lapsendamiseks teise lapsendajaperre (toimub lapsendamise alguses).“ Eeltoodust võib järeldada, et Eestis bioloogiliste vanemate õigused taastuvad. Soome vastusest seda järeldada ei saa, kuid võib järeldada, et sellistel juhtudel lapsendatakse lapse uude lapsendajaperre.

Küsimusele, millist peretüüpi eelistatakse lapsendamisel vastab TM, et „lasteta ja abielus olevat pere. Vabaabielus, üksikvanema ja samasooliste peretüüpide puhul ei näe võimalust ja muud võimalused ei tule kõne alla.“. HSA on oma vastuses toetanud lapsendamist „lastega ja lasteta abielusolevatele isikutele, lastega ja lasteta üksikvanemale ning lasteta ja lastega samasooliste perele.“. Seega eelistatakse Eestis eelkõige lasteta abielus olevat peret. Teiste peretüüpide puhul ollakse taunival seisukohal või ollakse kategooriliselt selle peretüübi vastu. Soome vastusest selgub, et toetatakse kõiki peretüüpe, seisukoht on jäänud esitamata vaid „muu“ peretüübi osas. Nii on Eestis selles küsimuses konservatiivsem. Soomes on peretüübile lähenemine paindlikum.

TM vastusest saab ühemõtteliselt järeldada, et eelistatakse abielus ja lasteta peretüüpi. Soome vastusest ühest peretüübi eelistust ei selgu, kuid respondent on selgitanud peretüüpe, kuhu saab lapsendada ja kellel on õigus lapsendada. Soomes saavad lapsendada koos ainult abielus olevad isikud, lapsendada saab aga ka üksikisik. Kooseluseaduse alusel kooselavad samasoolised isikud saavad lapsendada kooselupartneri lapse.

TM-i vastusest nähtub, et lapsendamise kehtetuks tunnustamise taotlusi ei ole alates 1995. aastast olnud.“. HSA vastab selles osas, et „Helsingi linnal on olnud kokku üks niisugune juhtum.“ Eeltoodust võib järeldada, et lapsendamise kehtetuks tunnustamise taotlusi ei esitata või esitatakse väga harva.

Küsimusele, palju lapsendamise kehtetuks tunnistamise taotlusi aastas rahuldatakse vastab TM: „15 aasta jooksul kaks rahuldati ja ühte ei rahuldatud. Üks rahuldati Põlvas.“. HSA jätab küsimusele vastamata, sest kehtetuks tunnistamise taotlusi ühe aasta lõikes ei esitata, mistõttu ei saa neid ka rahuldada.

Vastustest nähtub, et suurem osa lapsendamisavaldusi rahuldatakse nii Eestis kui Soomes. Tähtsaks peetakse eelkõige lapsendaja enda soovi ja tahet. Esineb ka lapsendajale üksikuid äraütlemisi.

TM märgib, et: „Lapsendamine on seaduse järgi pöördumatu toiming. 200 perest on 1-2 juhtumit (0,5%), kui lapsendaja mõtleb peale lapsendamist ümber.“ HSA vastusest aga selgub, et „Soomes ei saa nii toimida, kuid vajaduse korral võib saada lapse perekonnast eraldamine aktuaalseks (tavaliselt sümptomaatiline teismeline lapsendatav) - kuid lapsendajaõigused lapsendajal siiski säilivad.“ Respondentide vastustest võib järeldada, et tegemist on pöördumatu toiminguga, mistõttu peale lapsendamist lapsendaja ümber mõelda ei saa. Eestis esineb siiski üksikuid juhtumeid. Soomes vajadusel laps eraldatakse lapsendajaperest, kuid lapsendajal lapsendaja õigused siiski säilivad.

Küsimusele, mitu korda võib ümber mõelda ja last tagasi tuua vastab TM: „Praktika puudub, kuid ei näe võimalust mitu korda ümber mõelda ja last tagasi tuua.“. Ka HSA jätab küsimusele vastamata, sest see pole lubatud. Eeltoodust saab järeldada, et ümber mõelda ja last tagasi tuua ei saa, sest tegemist on pöördumatu protsessiga, milleks seadus võimalust ei anna.

Kas kriteeriumiks, millele ametnik lapsendamisel tugineb, on seadus või on veel midagi peale seaduse (nt isiklik kogemus) vastab TM, et „isiklik kogemus käib käsikäes seadusega. Subjektiiivne moment, praktika mängib rolli. Näiteks vaatame koos pildialbumit.“. HSA vastab küsimusele järgmiselt: „Lapsendamine põhineb lapsendada soovijate ja vanemate vahel peetud aruteludes (adopteerimisnõustamine kestab umbes aasta, kuhu mahub ca 8 kohtumist + üks koduvisiit) – sotsiaaltöötaja selgitab lapsendada soovijate valmiduse ja kirjutab koduselgituse 6-8 lehekülge (põhineb seadusel ja koduselgitusjuhisel).“ Eeltoodust selgub, et ametnik lähtub seadusest, kuid kasuks tuleb eelnev kogemus, mis käib seadusega käsikäes.

Küsimusele, kas Teie hinnangul on Eesti lapsendamissätetel probleeme, millele praktikas põrkutakse vastab TM: „Jah, esiteks see 8-nädalane vanema nõusoleku jõustumise aeg. Lapsendaja võtab lapse, kuid töölepingu seadus ei räägi midagi sellest, et lapsendajal oleks õigus palgalisele lapsepuhkusele jääda. Teiseks vanema kui 3-aastase lapse lapsendamise puhul jääda pikemaks koju. Kolmandaks: määruse järgi on pereuring maavalitsuse teha, kuid ei ole nõuet kvalifikatsiooni suhtes. Ei ole õige, et üks inimene hindab, pädevus kannatab. Aja küsimus. Kuna lapsendamise protsess on pöördumatu, siis peab olema tegu spetsialistide poolt teostatud pereuringuga.“ Samale küsimusele Soome osas vastab HSA, et „jah, on küll. Kandidaatide vanus võib olla problemaatiline (kas liiga vana või ei ole piisavalt vanust), vanus on seadusega sätestatud, kuid neist võib kõrvale kalduda.“

Huvitav on teada saada, kas praktikas tehakse lapsendamisel midagi erinevalt seadusest. Eesti vastusest võib järeldada, et pereuringu kohustus on pandud lastekaitse spetsialistile, kuid suure töökoormuse tõttu ei suuda ta seda tegelikkuses teostada. Muid kõrvalekaldeid seadusest ei tehta. Ka Soomes järgitakse seadust ja arvestatakse ka väljakujunenud tavadega, milleks on näiteks lapsendada sooviva isiku algõppe vabatahtlik läbimine, kuigi seadus seda ei nõua.

Erisused ilmnevad küsimuses, kas kaks samasoolist isikut saavad lapsendada lapse. Eestis puudub samasooliste kooseluseadus ja seetõttu puudub samasoolisel perekonnal teineteise bioloogilise lapse lapsendamise võimalus. Soomes on teise samasoolise kooselupartneri bioloogilise lapse lapsendamine lubatud. Ka saavad samasoolised registreeritud kooselupaarid Soomes sotsiaaltoetusi. Kuna Eestis puudub samasooliste kooseluseadus, siis puuduvad ka sotsiaalsed toetused.

Vastustest nähtub, et Eesti ja Soome lapsendamist korraldaval ametnikul on isiklik otsustusõigus. Lõpliku otsuse teeb Soomes lapsendamisnõukogu ja selle järel kohus. Eestis otsustab lapsendamise võimalikkuse eelkõige lastekaitse spetsialist ja selle järel kohus.

Küsimusele, palju on asutusi Eestis, kes lapsendamisega tegelevad vastas TM: „Korraldavad maavalitsused (15).“ Samale küsimusele Soome osas vastas HSA, et „erinevad maakonnad, Pelastakaa Lapset ry (maakond võib osta nõustamisteenuse) pakub lapsendamisnõustamise teenust ja lapsendamisteenust pakuvad veel lisaks kolm ühingut.“ Eeltoodust saab järeldada, et Eestis ja Soomes korraldavad lapsendamist maavalitsused. Lapsendamise nõustamisteenust Eestis ja Soomes pakuvad erinevad ühingud.

Uuringu andmeil on lapsendamisega tegelevate asutuste andmed avalikkusele kättesaadavad. TM märkis, et info on leitav maavalitsuste kodulehtedelt. HSA vastas: „Iga maavalitsus teatab oma kodulehel lapsendamise teenusest, näiteks www.vaasa.fi ja sotsiaalteenuste alt leiab teavet lapsendamise kohta. Pelastaakaa Lapset ry annab andmeid lapsendamise kohta oma koduleheküljel www.pelastakaalapset.fi“. Saab teha järelduse, et lapsendamisega tegelevatel asutustel on omad kodulehed, kust leiab info ja juhised lapsendamise kohta. Täiendavat infot lapsendamiste kohta leiab nõustamisühingute kodulehtedelt (MTÜ Oma Pere, Pelastaakaa Lapset ry).

Suur erinevus Eesti ja Soome vahel ilmnes küsimuses, kas kontrollitakse lastega tegelevate ametiisikute tausta ja kvalifikatsiooni. Vastustest järeldub, et Eestis „ei kontrollita, ei atesteerita, peab olema kutsestandard“. HSA vastas, et „kontrollitakse kindlasti“.

Erinev on respondentide arvamus avatud lapsendamise küsimuses. Eesti ühiskond ei ole avatud lapsendamiseks valmis, kuid Soomes on see uue lapsendamisseadusega (1.7.2012) sätestatud. HSA hinnangul on raske öelda, millised on avatud lapsendamise probleemid Soomes, sest ühendusepidamise sätted tulid alles suvel (01.07.2012, autori täpsustus), praeguseks on tehtud ainult mõned ühendusepidamise lepingud.

Küsimusele, kes teostab peale lapsendamist ametlikku järelkontrolli, vastas TM: „Seaduses sellist nõuet ei ole“. HSA vastab, et „lapsendamisasutus, nõustamisasutus.“

Küsimusele, mis seadusega tekib lapsendamise järelkontrolli kohustus vastas TM: „Ei ole sellist seadust“. HSA vastab, et järelkontrolli kohustuse sätestab Soome „adopteerimisseaduse § 25.“ Autori hinnangul on tegemist tähelepanuväärse erisusega Eesti ja Soome lapsendamissätetes.

TM-s tegeleb lapsendamisega üks inimene, Helsingi linna sotsiaal- ja tervishoiuametis on see arv HSA andmeil 8. 2012. aastal oli Helsingi linna rahvaarv 595 384²⁸¹ ja Tartu linna rahvaarv 104 109²⁸². Kui võrrelda Helsingi ja Tartu linna lapsendamisega tegelevate ametnike arvu linna rahvaarvuga, siis Helsingi linna sotsiaal- ja terviseametis on ühe lapsendamisega tegeleva ametniku kohta 74 423 (595 384 : 8 = 74 423) elanikku ja Tartu Maavalitsuses ühe lapsendamisega tegeleva ametniku kohta 104 109 elanikku. Tartu Maavalitsuse ühel

²⁸¹ Helsingi kaupunki. Arvutivõrgus: http://www.hel.fi/hki/Helsinki/fi/Helsinki-tietoa+ja+linkkej_ (15.04.2013).

²⁸² Statistikaamet. Arvutivõrgus: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp> (15.04.2013).

lapsendamise tegeleval ametnikul on ca 25% rohkem elanikke teenindada kui Helsingi linna sotsiaal- ja terviseameti ametnikul. Kui võrrelda lapsendamiste arvu aastas ühe lapsendamise tegeleva ametniku suhtes, siis Tartu Maavalitsuse üks ametnik lapsendab aastas ca 14 last ja Helsingi linna üks sotsiaal- ja terviseameti ametnik ca 6 (vt HSA küsimus nr 5) last. Eeltoodust võib järeldada, et Tartu Maavalitsuse üks lapsendamise tegelev ametnik lapsendab aastas 2,3 korda rohkem lapsi ja teenindab 25 % rohkem elanikke.

TM-i vastusest ilmneb, et lapsendamisel sotsiaalsed probleemid puuduvad: „Lapsendajad on keskmisest kõrgemalt haritud, majanduslikult kindlustatud, motiveeritud, sotsiaalseid probleeme nendel ei ole, järjekorrad lapsendamisel. 90% lapsendajatest vastavad igati lapsendamiseks vajalikele eeldustele.“ Ainsaks probleemiks on järjekorrad lapsendamisel. HSA hinnangul on Soomes lapsendamisel suuremateks sotsiaalseteks probleemideks „psühholoogilised ja kiindumusprobleemid.“

Kes saab suurema psühholoogilise trauma – kas laps või lapsendaja ja miks? TM: „Asi on kohanemisajas, tekib pingestress.“. HSA vastab, et „laps, sest ta on kogunud hülgamist ja võimalikku väärkohtlemist.“

Eesti seadusandluses esineb TM hinnangul lapsendamisel järgmisi kitsaskohti: „Esiteks see 8-nädalane vanema nõusoleku jõustumise aeg. Lapsendaja võtab lapse, kuid töölepingu seadus ei räägi midagi sellest, et lapsendajal oleks õigus palgalisele lapsepuhkusele jääda. Teiseks vanema kui 3-aastase lapse lapsendamise puhul jääda pikemaks koju. Kolmandaks: määruse järgi on pereuuring maavalitsuse teha, kuid ei ole nõuet kvalifikatsiooni suhtes. Ei ole õige, et üks inimene hindab, pädevus kannatab. Aja küsimus. Kuna lapsendamise protsess on pöördumatu, siis peab olema tegu spetsialistide poolt teostatud pereuuringuga.“ Eeltoodust järeldab autor, et täiendamist vajavad töölepinguseadus, sotsiaalhoolekandeseadus ja sotsiaalministri määrus, mis reguleerib maavalitsuse poolt teostatavat pereuuringut.

HSA hinnangul ei ole Soome seadusandluses midagi vaja muuta seoses lapsendamise sätete jõustumisega uue Soome lapsendamise seadusega.

Küsimusele, mida kindlasti ei peaks Eesti seadusandluses muutma seoses lapsendamise sätetega vastas TM, et „uus PKS on värske.“. Respondendi vastusest võib järeldada, et PKS-is muudatusi teha vaja ei ole, sest tegemist on värske seadusega.

Küsimusele, kas Eestil on midagi õppida lapsendamise kohta Soomelt, vastas HSA järgmist: „Raske öelda, kuid Soomes peetakse oluliseks, et lapsendajapered saavad toetust ja abi lapsendamise järel: Helsingis on perekлубi, kus pered saavad kohtuda ja suhelda, on ka riikide kultuurikohaseid kokkusaamisi, kohalikel peredel on omad rühmakokkusaamised, lapsendamisest räägitakse koos lapsega ja lapse taust on osa perekonna elust, lapsendada soovijatele korraldatakse kursusi...“.

Küsimusele, mida Soome lapsendamiskogemusest kindlasti ei tuleks Eestil üle võtta, ei ole HSA vastanud.

Küsimusele, mida sooviksite veel antud temaatika osas lisada vastas TM: „Soovime, et lapsendamine ei läheks pensioniameti haldusalasse. See oleks vastutustundetü. Maavalitsusel on 20 aastat lapsendamiskogemust.“.

Kokkuvõte

Võrrelnud Eesti, Soome ja vana Rooma lapsendamise ajalugu on autor jõudnud järeldusele, et Rooma ajast on tänapäeva Eesti ja Soome õigusesse üle kandunud üks olulisemaid lapsendamise eeldusi, mille kohaselt lapsendatav ei saa põlvneda lapsendajast.

Eestis ja Soomes on läbi aegade olnud sarnane arusaam lapsendamise mõistest. Laste ja vanemate vahelised suhted olid õiguslikult reguleeritud ja neid järgiti. Vanemate ülesanne oli hoida oma lapsi vaos.

Oluline roll lapsendamisel läbi aegade on olnud kirikutel ja kohtutel. Kirikuraamatusse kande tegemisel sai laps kõik õigused ja võimu mis abielulapselgi, et vältida segadust ja arusaamatusi pärimisel. Kirjapanemise kohustus kehtis lapsendamise kohta, sest abielu ja lapsendamine olid omavahel tihedalt seotud ning sellel olid õiguslikud tagajärjed. Ka kohus pidi tegema sellekohase üleskirjutuse.

Lapsendamisel on oluliseks peetud lapsendaja staatust, tema õigusi ja kohustusi lapsendamisel. Lapsendamise õigused ja kohustused sätestab Eestis PKS ja Soomes adopteerimisseadus. Võrrelnud Eesti PKS-i ja Soome adopteerimisseadust on autor jõudnud järeldusele, et Soome adopteerimisseadus on põhjalikum ja arusaadavam. Soome adopteerimisseaduse laused on paremini liigendatud. Kui PKS-is on ühe paragrahvi ühte lõikesse sõnastatud mitu lauset, siis Soome adopteerimisseaduses on seda välditud. Lisaks on Soome adopteerimisseaduses detailsemalt lahti kirjutatud erinevaid lapsendamisel ettetulevaid situatsioone, mis PKS-is puuduvad või on sõnastatud nipsisõnaliselt. Samas on autor tuvastanud, et lapsendaja õigused ja kohustused on PKS-is ja Soome adopteerimisseaduses sarnased.

Käsitlenud Eesti ja Soome abikaasade õigusi ja kohustusi lapsendamisel on autor jõudnud järeldusele, et abikaasadel on võrdsed õigused ja kohustused lapsendamisel. Eesti lapsendaja isiklikud õigused võib jagada kaheks: lapsendaja isiklikud õigused enne lapsendamist ja pärast lapsendamist, mis omakorda jagunevad abikaasa isiklikud õigused ja vallalise isiku isiklikud õigused lapsendamisel. Olulise kriteeriumina sätestab sarnaselt Eesti ja Soome seadus lapsendaja vanuse alammääraks 25 eluaastat. Erinevalt Eesti PKS-is sätestatust on Soome adopteerimisseadus sätestanud lapse lapsendaja vanuselise ülempiiri 50 eluaastat.

Erinevalt Eestist saavad Soomes kooseluseaduse alusel registreeritud samasoolised paarid lapsendada teise poole bioloogilise lapse. Eestis see võimalus puudub, sest puudub vastav seaduslik regulatsioon.

Autor on oma töös pidanud oluliseks käsitleda lapsendamise sätete leitavust internetist ja on jõudnud järeldusele, et tavainimesele lapsendamise sätted internetist kergesti leitavad ei ole. Töös osalenud respondendid on vastupidisel arvamusel.

Käesoleva töö keskpunktiks on Eesti ja Soome lapsendamise sotsiaalsete ja psühholoogiliste aspektide võrdlus. Esimene Eesti Vabariigi-aegne sotsiaalpoliitika lähtus konservatiivse sotsiaalpoliitika põhiprintsiibist: kohalikul omavalitsusel lasub ülalpidamiskohustus siis, kui lähisugulased ei ole võimelised abivajaja eest hoolitsema. Soome esimesed lastehoolduspoliitika suunad pärinevad aastaist 1600-1700. Laste hoolekanne toimus külaabi korras maapiirkondades ja vähemal määral linnas. Sotsiaalpoliitika suunad andsid peredele maksusoodustusi. Sotsiaalpoliitika eesmärgiks Eestis oli laste hoolekande korraldamine riigi- või omavalitsuse asutuste poolt. Nõukogude Liidu ajal kehtis ühtne sotsiaalkindlustussüsteem, mille reguleerijaks ja finantseerijaks oli riik. Lastekaitseadust Nõukogude Eestis ei olnud. Laste hoolekande peamised lülid olid väikelastekodud, koolieelsete laste-, kooliealiste laste-, ja sega lastekodud. Kuni 1980. aastani oli riigi perepoliitika hoolekandeline, selektiivse iseloomuga. Lapsetoetusi maksti vaid paljulapselistele peredele ja väikesepalgalistele. Soome lastekaitseadus kinnitati aastal 1936. Seadusega oli vaja tagada laste hoidmine ja laste kasvatamise nõustamine. Praeguseks on Soomes lastekaitse töö üheks aluseks Soome lastekaitseadus, mis kaitseb nende õigusi kuni 18-aastaseks saamiseni. Eestis on lastekaitse töö aluseks Eesti Vabariigi lastekaitseadus.

Tänaseks on vähenenud abielude osakaal ning järjest enam paare elab vabas kooselus. Lisaks on põhjust rääkida ka samasoolistest kooseludest ja paljudes nendes peredes kasvavad lapsed. Oluliseks suunaandjaks lapsendaja õiguste ja kohustuste realiseerimisel on lastekaitse ja perepoliitika arengusuunad.

Paljudel lastel ei ole võimalik oma bioloogilise vanemaga koos elada, mistõttu rakendatakse üldjuhul asendushooldust. Lapsendada saab siis, kui bioloogiliste vanemate ja lähisugulaste võimalusi lapse kasvatamiseks on põhjalikult hinnatud ning tehtud lõplik otsus lapse eraldamiseks perekonnast.

Käesolevas töös on selgunud, et lapsendamist arv on küll vähenenud, kuid huvi lapsendamise vastu Eestis on kasvanud. Autori hinnangul võib selle põhjuseks olla maavalitsuste põhjalikum selgitustöö lapsendamisega kaasnevatest õigustest ja kohustustest, sh vastutustunde loomisest. Lapsendamise põhjuseks 90% juhul on viljatus. Eestis lapsendatakse aastas ca 109 last ja Soomes ca 465 last. Andmeid Eesti lapsendamiste kohta leiab S-veebist ja Soome lapsendamiste kohta internetiaadressilt www.valvira.fi.

Töös selgus, et Eestis ja Soomes korraldavad lapsendamist maavalitsused. Esimene samm lapsendamiseks on lapsendamisavalduse esitamine maavalitsusse. Olgu siinkohal märgitud, et erinevalt Eestist ei saa lapsendada sooviv isik Soomes esitada lapsendamisavaldust korraga mitmesse maavalitsusse. Enne lapsendamist teostatakse Eestis pereuuring ja lapsendaja koolitus ning nõustamine. Samad protseduurid läbib ka Soome lapsendaja. Eestis on pereuuringu teostajaks maavalitsus, kuid ei ole õige, kui seda teostab lastekaitse spetsialist kellel puudub vastav pädevus või kui ta ise seda suure töökoormuse tõttu teha ei jõua.

Isik, kes teostab Soomes adopteerimisnõustamist peab omama sotsiaaltöötaja kvalifikatsiooni. Eesti seadus seda ei nõua. Kuna lapsendamine on pöördumatu toiming, siis vajab nõustamistoiming põhjalikku asjasse süvenemist ja professionaalsust.

Autor on töös jõudnud järeldusele, et sotsiaalsete tagatiste tagamisel on Eestis mitmeid probleeme. Üheks probleemiks on lapsendajale peale lapsendamist lapsega piisava koosolemise aja tagamine. Autori hinnangul ei ole seadusest tulenev 70 päeva piisav aeg lapsendatud lapsega koosolemiseks.

Teiseks sotsiaalseks probleemiks on lapsendaja seaduslik võimalus lapsendamislehe alusel jääda eemale töökohast. Hetkel ei ole lapsendajaperel legaalselt võimalust töölt koju jääda, sest selleks puudub vastav õigusnorm. Autor ei pea õigeaks, et lapsendaja peab ise vaatama, kuidas ta saab tööandjalt nõusoleku viibida lapsendamislehe alusel töölt eemal.

Lisaks puudub säte, mis annab lapsendajale õiguse vanema kui 3-aastase lapsendatud lapsega koju jääda.

Veel ühe õigusliku regulatsiooni puudusena toob autor välja lapsendatud lapse terviseuuringu. Autori andmetel puudub Eestis seadusandlus, mis kohustaks lapse terviseuuringu läbiviimist enne ja pärast lapsendamist. Lapsendaja peab ise teadma enne lapsendamist lapse tervislikku

seisundit ja selle eest ka ise hoolt kandma. Autori hinnangul vajab terviseuuringu läbiviimise kohustus seadusliku regulatsiooni. Soomes sätestab lapsendamise järelkontrollkohustuse adopteerimisseadus.

Eestis lapsendamisel mingit toetust olulisemaks ei peeta. Seevastu Soomes tõstetakse esile ühekordset riikliku lapsendamishüvitist 1900-4500 eurot, mis on kordi suurem võrreldes Eesti 320 euro suurust lapsendamishüvitisega. Olgu siinkohal täpsustuseks öeldud, et Soomes makstakse lapsendamishüvitist juhul, kui laps lapsendatakse välisriigist.

Autor on jõudnud järeldusele, et nii Eestis kui ka Soomes makstakse lapsendajale vanemahüvitist ja lapsendamishüvitist. Erinevalt Eestist ei maksta Soomes siseriiklikul lapsendamisel lapsendajale ühekordset lapsendamistoetust.

Soome samasoolistele registreeritud paarisuhtes olevatele lapsendajatele on lapsendamisel tagatud samad sotsiaalsed tagatised, mis registreeritud abielus olevatele isikutele.

Autor on oma töös tuvastanud lapsendamissaladuse erisusi Eesti ja Soome lapsendamismenetluses. Autori hinnangul ei ole Soomes lapsendamissaladuse hoidmine nii prioriteetne kui Eestis. Eristada tuleb lapsendamisest rääkimine lapsele ja lapsendajapere lähedastele ning lapsendamissaladuse hoidmist ametnike poolt, kes puutuvad lapsendajaga kogu lapsendamisprotsessi jooksul kokku. Eestis ei ole bioloogilisel vanemal õigust lapse kohta peale lapsendamist teavet saada ja kes selle kohta infot teab, see ei tohi seda avaldada. Soomes peetakse vajalikuks eelkõige lapsendamisega seotud dokumentatsiooni saladuses hoidmist.

Üks lapsendamissaladuse eiramise võimalusi on avalik huvi. Näiteks abielude vältimine lähisugulaste vahel. Kuid Eesti seadus ei täpsusta, kellele võib lapsendamissaladust avalikes huvides avaldada.

Teine lapsendamissaladuse aspekt on lapsendamisest rääkimine lapsendajale. Autor on jõudnud järeldusele, et Soomes tuleb lapsele tema lapsendamisest rääkida kohe. Bioloogiline ja kultuuriline taust on tähtis ja seepärast räägitakse lapsega nendest asjadest tema vanust arvestades. Eestis peetakse lapsendamisest rääkimist õigeks enne lapse rohkemate ühiskonnaliikmetega lävimist, st enne kui laps saab lapsendamisest teada n.ö külapealt.

Autori hinnangul näitab Eestis lapsendamissaladuse komplitseeritust ka asjaolu, et Eestis puuduvad sätted avatud lapsendamise kohta. Avatud lapsendamine välistab lapsendamissaladuse, andes bioloogilisele vanemale õiguse lapsega peale lapsendamist suhelda. Soomes on avatud lapsendamise õiguslik regulatsioon sätestatud.

Autor on oma töös tuvastanud sotsiaalse probleemi, milles Eesti ja Soome on eriarvamusel. Eesti pooldab lapse lapsendamist ainult lasteta abielus olevatele abikaasadele. Soome ei pea peretüüpi oluliseks, oluline on vaid kiindumus suhe ja kui kooselamine on lapse huvides lahenduseks. Soome pooldab lapsendamist ka üksikvanematele, vabaabielus elavatele paaridele, samasoolistele vanematele ja üksikisale. Eestis nähakse siinkohal ohtu. Näiteks kui üks vabaabielus olevatest isikutest ei soovi enam vabaabielulistest kohustustest osa võtta ja lahkub, siis jäävad kõik kohustused teise vallalise isiku ehk lapsendaja kanda.

Käesolevas töös on autor tuvastanud asjaolu, et Eesti lapsendamisasutuste vahel võib olla võistlus – milline maavalitsus saab rohkem lapsi lapsendada. Selgus, et ühel maavalitsusel on võimalus teise maavalitsuse eest laps nn „ära napsata“. Autor seda õigeks ei pea. Lapsendamine peab toimuma lapsendatava lapse elukoha järgses maavalitsuses, sest elukohajärgne maavalitsus omab põhjalikumalt teavet lapse ja lapse bioloogiliste vanemate kohta.

Psühholoogilistest aspektidest tõstab autor esile stressi ja lapsendamisjärgset depressiooni, mida tuleb eristada. Soomes on psühholoogilised probleemid ja kiindumusprobleemid peamisteks probleemideks lapsendamisel.

Uuringu tulemusena selgus, et stressi tekib lapsendamisel igal juhul, kuid lapsendamisjärgset depressiooni esineb harvem. Oluline on mõista, et lapsendajad käivad värskete vanematena läbi samad stressiallikad nagu bioloogilised vanemad. Kõige emotsionaalsem perede jaoks on esimene kohtumine lapsega. Stressiga toimetulekuks tehakse Soomes koostööd peredega, kasutatakse erinevaid abimudeleid ja teraapiat.

Depressiooni toovad esile sotsiaalse toe puudumine, raskus olla ööpäevaringselt ema rollis, töörolli- ja identiteedikadumine ja ettekujutus sellest, et lapsendajad peavad olema täiuslikud emad. Depressioonis on ka lapsendajast isad, kes naasevad varem tööle ning neil tuleb võidelda tööprobleemidega ja isadusega üheaegselt.

Oluline on märkida, et Eestis on puudu erialaspetsialistidest (psühholoogidest), kes teemaga kursis oleksid. Ebakompetentne psühholoog võib teha palju kahju. Eesti seadusandluses on vaja sätestada kvalifikatsiooninõuded erialaspetsialistidele.

Autor soovib oma tööst esile tõsta lapsendajate psühholoogilisi tagasilööke lapsendamisel. Küsitlusest selgus, et lapsendamisel küll esineb psühholoogilisi tagasilööke, kuid seda harva. Siinkohal tuleb eristada, kas tegemist on lapsendaja psühholoogilise tagasilöögiga või on tõrge konkreetse lapse suhtes – laps ei meeldi. Igal juhul on tegemist probleemsituatsiooniga lapsendamisel.

Esiletõstmist väärrib ka lapsendamise kehtetuks tunnistamine. Tegemist on küll harva ettetuleva asjaoluga, kuid peamiseks põhjuseks nendel juhtudel on lapse tervislik seisund, mida lapsendaja ei teadnud lapsendamisel. Niisama ümber mõelda ei tohi, sest lapsendamine on pöördumatu protsess.

Erinevates uurimustes on lapsendatud lastel tuvastatud mitmeid käitumishäireid, mille süüks on bioloogiliste vanemate asotsiaalsus, alkoholism ja vaimne puue, lapsendamisega seotud sotsiaalse stigma mõju, varane eraldumine emast, lapsendamisest rääkimine, lapsendamisele eelnevad traumaatilised situatsioonid, kuid lapse emotsionaalsed probleemid on tulnud eelkõige lapse ja vanema suhtest, mitte lapsendamise protsessist enesest.

Eestis on täiendav vajadus psüühikahäiretega laste psühhiaatrilise abi ja rehabilitatsiooni järele. Psüühikahäiretega lastele ei ole tänases Eestis võimalik pakkuda ambulatoorset ja/või statsionaarset rehabilitatsiooniteenust.

Olulist rolli mängib ka ühiskond. Üldjuhul ei ole ühiskond toetanud lapsendada soovivat paari, sest lapsendajat ei peeta õigeks vanemaks. Tartu Maavalitsuse hinnangul on lapsendamine ühiskonna mõistes saanud uue vaate, sest lapsendamisest räägitakse avalikult.

Kokkuvõtteks saab lapsendamissätete probleemid Eestis välja tuua järgmiselt: 1) puudub säte, mille järgi on lapsendajal 8-nädalase vanema nõusoleku jõustumise ajal õigus palgalisele lapsepuhkusele; 2) puudub säte, mis annab lapsendajale õiguse jääda vanema kui 3-aastase lapsendatud lapsega koju; 3) puudub nõue pereuuringu tegija kvalifikatsiooni suhtes. Soomes on probleem lapsendaja kandidaatide vanusega, mistõttu tuleb ja võib seadusest kõrvale kalduda.

Lähtudes eeltoodust on seoses lapsendamisega Eestis vaja täiendada töölepinguseadust, sotsiaalhoolekandeseadust ja sotsiaalministri määrust, mis reguleerib maavalitsuse poolt teostatavat pereuuringut. Oluliseks tuleks Eestis pidada lapsendajaperedele toetuse ja abi andmist enne ja pärast lapsendamist, mis on meie põhjanaabrite prioriteediks lapsendamise sotsiaalsete tagatiste tagamisel.

Adoption sosiaaliset ja psykologiset näkökohdat Viron ja Suomen vertailussa

Yhteenveto

Hyväksyminen ja tähän liittyvä prosessi on aina ollut osa kansalaisyhteiskunnan oikeudellista elämää. Ihminen on luotu elämään toisen sukupuolen kanssa, saamaan lapsia, joita hoitaa tulevaisuudessa ja saada heidät hoitoon. Valitettavasti kaikki ihmiset eivät voi saada jälkeläisiä ja siksi on sen täytettävä adoptiolapsen kautta.

Adoptioprosessi eroaa juridisesti maittain, mutta sen sisältö palvelee yhtä tarkoitusta. Hyväksyminen palvelee adoptiovanhempien ja adoptiolapsen etua. Hyväksymisellä saa ottovanhemmat ja ottolapsi tyytyväisen mielen, onnellisen perhetunteen, unelmia, toiveita, odotuksia, hoitoa, tietoa ja taitoa sekä rakkautta.

Oma rooli hyväksymisellä on myös sosiaalietuuksilla. Adoptiovanhemmat hyväksyvät lapsen, mutta sosiaalietuudet eivät täytä odotuksia. Myös tässä tapauksessa on omat seuraukset, jotka pitää muuttaa.

Yhteiskunnassa kehitetyt hyväksymisen sosiaaliset ja psykologiset näkökohdat tarvitsevat ennemmin tai myöhemmin oikeudellisten säädösten täydentämistä. On maita, joissa tällaiset määräykset on saatettu paljon pidemmälle kuin Virossa. Tästä ilmentyy tämän työn tavoite: saada selville, mitkä ovat sosiaalisen ja psykologisen hyväksymisen pullonkauloja ja miksi olisi tarpeen kansallisella tasolla (laki) säädellä niitä. Kirjoittajan arviointi auttaa määritetyn tavoitteen toteuttamisessa erilaisten oikeusjärjestelmien vertailussa asiasta.

Tässä työssä vertailukelpoiseksi oikeusjärjestelmiksi on valittu Viro ja Suomi, koska kirjailijan arvioiden mukaan Suomen tapauksessa on useita mielenkiintoisia asioita, adoption oikeudellisen sosiaalisen aseman ja analysoinnin perusteella. Tärkeä kysymys on: Koska Viro ei ole samalla kehitystasolla kuin Suomi, onko mahdollista, että meillä olisi jotain opittavaa heiltä?

Hypoteettisesti vastaus kysymykseen on kyllä, koska Suomi on meistä taloudellisesti kehityksessä edellä. Maailmalla on hyvin tiedossa, että Suomen sosiaaliturva yhteiskunnassa on erityisen tärkeällä sijalla. Suomessa on tutkimus tästä aiheesta. Viro ja Suomi ovat

sukulaiskansoja. Näin ollen voidaan (ja ovat kiinnostuneita) Suomen ja Viron yhteiskunnan tutkimuksiin käyttää vertailevan oikeustieteen funktionaalista tutkimusmenetelmää. Tämän tutkimusmenetelmän käyttö tarjoaa mahdollisuuden välttää virheitä, jotka tehtiin Suomen säädöksiä kehityksessä.

Suomen adoptiolain ja Viron perhelain vertailussa on kirjoittaja todennut, että Suomen adoptiolaki on perusteellisempi ja ymmärrettävämpi. Suomen adoptiolain lauseita on paremmin jäsenneily. Jos Viron perhelain yhdessä kappaleessa on useita lauseita, niin Suomen adoptiolaki välttää sitä. Lisäksi on Suomen adoptiolaisissa täsmennetty yksityiskohtaisesti eri tilanteiden hyväksymiset, jotka Viron perhelaista puuttuu tai lukee lyhytsanaaisina. Kuitenkin kirjoittaja totesi, että adoptiovanhempien oikeudet ja velvollisuudet Viron perhelaissa ja Suomen adoptiolaisissa on samanlaisia.

Käsitellessään Viron ja Suomen puolisoitten oikeuksia ja velvoitteita, kirjoittaja toteaa, että puolisoilla on samat oikeudet ja velvollisuudet hyväksymisen yhteydessä.

Toisin kuin Virossa, saavat Suomessa laillisesti rekisteröidyt samaa sukupuolta olevat parit adoptoida toisen puolen biologisen lapsen. Virossa se on mahdotonta, koska ei ole vastaavaa lakia.

Tekijälle on työssään ollut tärkeää käsitellä säännösten löydettävyyttä internetistä. Hän on tullut siihen tulokseen, että se ei ole helppoa.

Nykyään osuus avioliitoista on laskenut ja yhä useammat pariskunnat elävät avoliitossa. Lisäksi on syytä puhua samaa sukupuolta olevien liitoista ja monissa näissä perheissä kasvavista lapsista. Tärkeä referenssi on oikeuden ja velvollisuuden ottolapsi- ja perhepolitiikan kehitys. Työ on osoittanut, että adoptioiden määrä on vähentynyt, mutta kiinnostus adoptioita kohtaan on kasvanut.

Virossa ja Suomessa kunnat järjestävät adoption. Ensimmäinen askel hyväksymiseen on julkilausuman esittäminen adoptiopalvelijalle. Henkilö, joka suorittaa Suomessa adoptioeuvontaa on oltava sosiaalityöntekijän pätevyys. Viron laki ei vaadi sitä.

Työstä voi päätellä, että sosiaaliturva turvaa useita ongelmia. Yksi ongelma ottolapsen antamisen jälkeen on riittävä varmuus yhdessäolon ajasta. Kirjoittajan arvion mukaan Viron

lakisääteinen 70 päivää ei ole riittävä aika.

Toinen sosiaalinen ongelma on adoptioloma, adoptiovanhemman oikeus jäädä pois työpaikalta. Tällä hetkellä ei ole oikeudellisella adoptiovanhemmalla mahdollisuutta jäädä töistä kotiin, koska ei ole asianmukaista lainsäädäntöä. Lisäksi ei ole säädöstä, joka antaa adoptiovanhemmille oikeuden jäädä yli 3-vuotian ottolapsen kanssa kotiin.

Yksi haittapuoli oikeudellisilla säädöksillä on ottolapsen terveyden tutkimus. Kirjoittajalla ei ole tietoa Viron lainsäädännöstä, joka vaatisi lasten terveyden tutkimisen ennen ja jälkeen hyväksymisen.

Tekijä on tullut siihen tulokseen, että niin Suomessa kuin Virossa maksetaan adoptiovanhempaintukea ja adoptioavustuksentukea. Suomessa samaa sukupuolta rekisteröidyn parisuhteen adoptiovanhemmat saavat samat sosiaaliset edut kuin naimisissa olevat adoptiovanhemmat.

Kirjoittajan arviointi on, että Suomessa ei ole adoption salassapito niin tärkeä kuin Virossa. Suomessa pidetään tarpeellisena, erityisesti hyväksymiseen liittyvien asiakirjojen salassapitoa. Suomessa pitäisi heti puhua hyväksymisestä. Virossa pidetään hyväksymistä ennen kuin lapsi on vuorovaikutuksessa yhteiskunnan jäsenten kanssa.

Kun Virossa hyväksytään vain lapsettomia aviopuolisoita, Suomessa ei perhetyyppi ole niin tärkeä. On tärkeää elää yhdessä suhdetta ja kiintymystä lapsen tähden. Virossa nähdään tässä vaara. Esimerkiksi, jos toinen avoliitossa oleva puoliso ei halua enää elää avoliitossa, hän eroaa perheestään. Näin ollen kaikki velvollisuudet tulevat toiselle puolisolalle tai adoptiovanhemmalle.

Tässä työssä tekijä on tunnistanut, että Viron adoptiopalvelijoiden välillä voi joskus olla kilpailua - mitä enemmän lapsia pystyy kunta adoptoimaan. Kävi ilmi, että yhden adoptiopalvelijan yhteys on mahdollista ns. "katketa" lapsen toiseen adoptiopalvelijaan. Kirjoittajan mielestä se ei ole oikein. Hyväksyminen tarkoittaa, että lapsella tulee olla oma asuinpaikka lääninhallituksessa, koska paikallisella lääninhallituksella on syvällisempää tietoa lapsesta ja lapsen biologisista vanhemmista.

Kirjailija nostaa esille psyykkinen stressin ja adoption jälkeisen masennuksen, joka on

erotettava. Suomessa on psyykkisiä ongelmia. Kiintymyssuhdeongelma on merkittävä yhteiskunnallinen ongelma adoptiossa. Stressiä on aina adoptiossa, mutta adoption jälkeinen masennus on harvinaisempaa. Useimmille perheille on kaikkein emotionaalisin kokemus ensimmäinen tapaaminen lapsen kanssa.

On tärkeää huomata, että Virossa puuttuu ammattilaisia (psykologit), jotka olisivat perehtyneet aiheeseen. Epäpätevä psykologi voi tehdä paljon vahinkoa. Viron lainsäädäntöön on tarpeen säätää kelpoisuusvaatimuksia ammattilaisille.

Kirjoittaja haluaa työssä korostaa psykologisia vaikutuksia adoptiossa. Työ osoitti, että adoptiossa esiintyy psykologisia takaiskuja, mutta ne ovat harvinaisia.

Merkittävä on myös adoption kumoaminen. Kumoaminen on erittäin harvinaista, mutta pääasiallinen syy tapauksissa on lapsen sairaus. Adoptiovanhemmat eivät tieneet adoption aikana lapsen terveydestä.

Eri tutkimuksissa on todettu, että useilla adoptoiduilla lapsilla on käyttäytymisongelmia, mutta lapsen tunne-elämän ongelmia on tullut ensisijaisesti lapsen ja vanhemman suhteesta sekä adoptioprosessista.

Virossa on tarvetta lasten mielenterveysongelmissa psykiatrisessa hoidossa sekä kuntoutuksessa. Lasten mielenterveyden häiriöihin ei pystytä tänä päivänä tarjoamaan avo- ja laitoshoidon kuntoutuspalveluja. Tärkeä rooli on yhteiskunnalla. Yleensä yhteiskunta ei tue adoptiovanhempia, koska adoptiovanhempia ei pidetä tarkkoina vanhempina.

Lopuksi hyväksyminen lapsen suhteen täydentää työsopimuslain, sosiaalihuoltolain ja sosiaaliministeriön asetuksen, jossa säädetään kunta tekemän perhetutkimusta. Olisi pidettävä tärkeänä antaa adoptioperheille tukea ja apua ennen adoptiota ja sen jälkeen, jotka ovat meidän pohjoisten naapureiden ensisijaisia yhteiskunnallisia sosiaalisia takeita.

06.05.2013

Kasutatud kirjandus

1. Aasmäe, A. Laps ootab aega, hingesoojust ja armastust. Meie lapsed. Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaanne. 2/2009.
2. Borkowski, A. Textbook on Roman law. 2nd Edition, London: Blackstone Press Limited, 1997.
3. Eesti Haigekassa. Lapsendamishüvitis. Arvutivõrgus: <http://www.haigekassa.ee/kindlustatule/hyviteded/lapsendamine> (27.03.2013).
4. Eesti Statistikaamet. Arvutivõrgus: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp> (24.02.2013).
5. ENE, 2. kd., Tallinn: Valgus 1978.
6. Furman, B. Kunagi pole liiga hilja saada õnnelik lapsepõlv. Teine trükk. Sinisukk 1998.
7. Gifford, C. Õpilase geograafia entsüklopeedia. Toim. Aasa, A. Tallinn: Kirjastus Varrak, 2007.
8. Harjumaa mõisad. Arvutivõrgus: http://opetaja.edu.ee/harjumaa_moisad/misc/seletus_ajal.html#ko (15.10.2012).
9. Hattenshauer, H. Euroopa õiguse ajalugu. I raamat. Tartu: Fontes Iuris, 1995.
10. Henberg, A. Eesti Lastekaitse regulatsioon. Lastekaitse Liit. Tallinn, 2004.
11. Ilus, E. Rooma eraõiguse alused. Toim Pisuke, H. Tallinn: Ilo, 2000.
12. Jäppinen, S. AVOIN ADOPTIO Systemaattinen kirjallisuuskatsaus kansainvälisestä tutkimuksesta. Jyväskylä, 2012. Arvutivõrgus: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/37394/URN:NBN:fi:jyu-201202171201.pdf?sequence=1> (06.03.2013).
13. Kangas, U. Oikeustiede Suomessa 1900-2000. U. Kangas (toim). Werner Söderström Lakitiedo OY. Helsinki: Wsoy kirjapainoyksikkö, 1998.
14. Kaser, M. Roomalainen Ykstysoikeus. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiön kirjapaino, 1968.
15. Kivirüüt, T. Lapsendamise käsiraamat. Arvutivõrgus: <http://www.omapere.ee/handbook/> (24.02.2013).
16. Kreem, R. Lastekaitse ja Lastekodude töökorralduse lähtealused ja sotsiaaltöö koolides. R. Kreem jt. Sotsiaaltöö teooria ja praktika. Tartu: Avatud Eesti Fond, 1995.
17. Kull, A. Ariadne Lõng. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2007.
18. Lahti, I. Adoptiolapsi nuoruusiässä. 90 adoptiolapsen ja heidan perheensä psykiatrinen tutkimus. Turun yliopisto, Turku 1991.
19. Lassard, Y, Koptev, A. The Roman Law Library. Arvutivõrgus: <http://www.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/> (09.03.2013).

20. Lee, R. W. The elements of Roman Law. Sweet & Maxwell Limited, London: Impresum, 1956.
21. Letto-Vanamo, P. Soome õigusajaloo põhijooned. Tartu: Fontes Iuris, 1993.
22. Loonet, T. (toim). Lapsendamiste arv on tõusuteel. Postimees. Arvutivõrgus: <http://www.postimees.ee/940146/tv3-lapsendamiste-arv-on-tousuteel/> (24.02.2013).
23. Lünderitz, A. Perekonnaõigus. Tallinn: Juura 2005.
24. Miettinen, A. jt. Adoptioneuvonnan toimintaprosessit. Toimintaprosessien kuvauksia. Versio 2.0. Itä-Suomen yliopisto, 5.4.2011.
25. Miller, M. S. Lapsi ja stressi. Karisto OY, Hämeenlinna, 1986.
26. Mäkipää, S. Kun odotukset pettävät – adoption jälkeinen stressi ja masennus. Adoptioperheet 3, 2007. Arvutivõrgus: http://www.adoptioperheet.fi/artikkeleita/makipaa_3_2007_18_22.pdf (05.03.2013).
27. Oikeusministeriö. Uusi adoptiolaki voimaan heinäkuun. Ns. avoin adoptio mahdolliseksi. alusta<http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Uutiset/1330603949069> (06.03.2013).
28. Orgmets, V. Pereuuring. Arvutivõrgus: http://www.omapere.ee/page_mentor.php?pageid=125 (28.02.2013).
29. Orgmets, V. Pereuuringu tegija on sõber, mitte vaenlane. Meie lapsed. Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaanne. 2/2009.
30. Pelastakaa Lapset ry. Arvutivõrgus: <http://www.pelastakaalapset.fi/> (03.03.2013).
31. Piibel. Vana ja Uus Testament. Soome Piibliselts, 1989.
32. Pohjonen, S. Parisuhde yksityisoikeudellisessa ajattelussa. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
33. Ranneliike.net toimetuse artikkel. Suomen parisuhdenlaki pätkinankuoressa. - Arvutivõrgus: http://ranneliike.net/teema/suomen_parisuhdelaki_pahkinankuoressa?srt=0&cid=15&aid=369 (15.10.2012).
34. Reinomägi, A. Perede hinnangud Eesti perepoliitikale ja võimalustele selle täiustamiseks. – Millist perepoliitikat me vajame? Kutsar, D. (koost). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003.
35. Riisalu, S. Uus perekonnaseadus täpsustab lapsendamise korda. Meie lapsed. Sotsiaalministeeriumi ja MTÜ Oma Pere väljaanne, 2/2009.
36. S-Veeb. Arvutivõrgus: http://sveeb.sm.ee/sveeb/index.php?tid=YO3_W9fUEfpU13WpHdsHHHHHHHhg6d0Yp35&id2=1OT6Q6Q879E_E7p37 (31.03.2013).
37. Siseministeerium. Maakondade pindala ja rahvaarv 01.01.2013 seisuga. Arvutivõrgus: <https://www.siseministeerium.ee/kov/> (31.03.2013).

38. Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto. Adoptiolautakunta. Arvutivõrgus: <http://www.valvira.fi/luv/adoptio/adoptiolautakunta> (24.03.2013).
39. Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto. Adoptiolautakunta. Tilastot. Arvutivõrgus: <http://www.valvira.fi/luv/adoptio/tilastot> (16.04.2013).
40. Sotsiaalministeerium. Laste ja perede arengukava 2012-2020. Arvutivõrgus: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (23.03.2013).
41. Sotsiaalministeerium. Sotsiaalministeeriumi andmetel on Eestis lapsendamise ootel paarsada perekonda. Arvutivõrgus: <http://www.sm.ee/sinule/perele/lastekaitse/lapsendamine.html> (24.02.2013).
42. Suomen virallinen tilasto. Arvutivõrgus: http://www.stat.fi/til/adopt/2011/adopt_2011_2012-05-31_fi.pdf (25.02.2013).
43. Tensbek, H. Lapsendajate ootus ja tegelikkus. Magistritöö. Tallinn 2011.
44. Tervonen-Arnkil, K. Pelastakaa lapset ry. Avoimen adoption merkitys lastensuojelussa. Sosiaaliportti.fi.sosiaalialan ammattilaisille. Arvutivõrgus: http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avoimen_adoption_merkitys_lastensuojelussa/ (30.03.2013).
45. Truuväli, E.-J. Põhiseaduse teel. Tallinn: AS Kirjastus Ilo, 2008.
46. Varilo, E. Ottolapsisijoitus arviointi- ja toimenpideprosessina. Psükiatrian tutkimussäätiö. Helsinki 1993.
47. Visnapuu, P. Sotsiaaltöötaja ja lastepsühhiaatri kohtumine. Tagasivaade tulevikku. Artiklite kogumik. Tallinn, 2008.
48. Võsu, P. Eesti Kristlikud Demokraadid. Arvutivõrgus: www.syndikaat.ee/news.php?uID=3454&lang=est (01.09.2012).

Kasutatud normatiivmaterjal

49. Adoptiolaki. 20.1.2012/22. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120022?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=adoptiolaki> (10.03.2013).
50. Avioliitlak. 13.6.1929/234. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=avioliitlak> (09.03.2013).
51. Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. 08. juuni 1992. – RT 1992, 28, 370.
52. Eesti Vabariigi põhiseadus. 28. juuni 1992. – RT 1992, 26, 349.
53. Isyyslaki. 5.9.1975/700. Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1975/19750700?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=isyyslaki (06.10.2012).

54. Kansalaisuuslaki. 16.5.2003/359. Arvutivõrgus:<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030359?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=kansalaisuuslaki> (27.03.2013).
55. Laki holhoustoimesta. 1.4.1999/442. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990442?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=holhouslaki> (17.03.2013).
56. Laki lapseksiottamisesta. 08. veebruar 1985/153. Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1985/19850153?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20lapseksiottamisesta (06.10.2012).
57. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. - 8.4.1983/361. Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361 (08.10.2012).
58. Laki ottolapsista. 5. juuni 1975/208. Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1975/19750208 (06.10.2012).
59. Laki rekisteröidystä parisuhteesta 9.11.2001/950. Parisuhtelaki. Helsinki, 2002. – Arvutivõrgus: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010950?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=parisuhde%20laki (15.09.2012).
60. Lapsendamise ettevalmistamise käigus läbiviidavad kohustuslikud toimingud ja nende sisu, lapsendamise sooviavalduses esitatavate andmete loetelu ja maavalitsuse kogutavate dokumentide loetelu. SoMm 01. juuli. 2010 nr 42. – RT I 2010, 35, 210.
61. Lastensuojelulaki. - 13.4.2007/417. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=lastensuojelulaki> (23.02.2013).
62. Liivimaa talurahvaseadus. Arvutivõrgus: http://kreutzwald.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?item_id=66&table=Books&book_id=66&action=flash_gallery&html=1&hide_template=1 (28.09.2012).
63. Nimilaki. 9.8.1985/694. Arvutivõrgus:<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1985/19850694?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=nimilaki> (10.03.2013).
64. Perekonnaseadus. 18. november 2009. – RT I 2009, 60, 395.
65. Perekonnaseadus. – RT I, 27.06.2012, 4.
66. Soolise võrdõiguslikkuse seadus. 07. aprill 2004. – RT I 2004, 27, 181.
67. Sotsiaalhoolekande seadus. 08. veebruar 1995. – RT I 1995, 21, 323.
68. Suomen perustuslaki. 11.6.1999/731. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki> (09.03.2013).
69. Tsiiviseadustiku üldosa seadus. - RT I, 06.12.2010, 1.
70. ÜRO lapse õiguste konventsioon. 26. september 1991. RT II 1996, 16, 56.

Lisa 1. Küsimused Tartu Maavalitsusele

Tartu Maavalitsus

Lp Tiina Kiviryüt tiina.kiviryyt@tartumaa.ee

Tere!

Minu magistritöö teemaks on lapsendamise sotsiaalsed ning psühholoogilised aspektid Eesti ja Soome võrdluses. Kuna Tartu Maavalitsus on üheks suuremaks ja kogenumaks lapsendamisasutuseks Eestis, siis soovin pöörduda just Teie poole küsimustikuga, mis aitaks vastata minu magistritöös tekkinud küsimustele.

Magistritöö ülesandeks on selgitada välja, millised on lapsendamise sotsiaalsete ja psühholoogiliste aspektide kitsaskohad ja miks oleks Eestis vaja riiklikul tasandil (õigusnormide abil) neid reguleerida. Autori hinnangul aitab püstitatud eesmärgi realiseerimisele kaasa erinevate õigussüsteemide võrdlev analüüs antud küsimuses. Võrdluseks olen valinud Soome lapsendamisega seonduva õigusliku regulatsiooni ja praktikute kogemused. Selleks saadan analoogse küsimustiku ka Helsingi linna sotsiaal- ja terviseametile, kes autori hinnangul on suuremaks ja kogenumaks lapsendamisasutuseks Soomes.

Küsimustele võib vastata isiklikele kogemustele tuginedes. Arvandmetes võimalusel viidata allikale.

Ette tänades

Kalmer Puusepp

Tartu Ülikooli õigusteaduskonna magistrant

Küsimused

1. Kas huvi lapsendamise vastu on Eestis kasvanud?

- a) Jah, huvi on kasvanud
- b) Huvi on jäänud samaks
- c) Huvi on vähenenud

„Jah, huvi on kasvanud.“

2. Kas lapsendamiste arv Eestis on kasvanud?

- a) Jah, lapsendamiste arv on kasvanud
- b) Lapsendamiste arv on jäänud samaks
- c) Lapsendamiste arv on vähenenud

„Lapsendamiste arv on vähenenud.“

3. Kas lapsendamise levinumaks põhjuseks on?

- a) Viljatus
- b) Bioloogilise lapse surm
- c) Muu põhjus (mis?)

„90% juhul on põhjuseks viljatus ja muuks põhjuseks on peamiselt vanemliku hoolitsuseta lapsed.“

4. Kui suur osa lastekodu lastest lapsendatakse? (protsentuaalselt)

„Andmeid saab vaadata S-veeb keskkonnas.“

5. Kui suur osa lastekodu lapsi lapsendatakse Eestisse? (protsentuaalselt)

„Andmeid saab vaadata S-veeb keskkonnas.“

6. Kas enne lõplikku lapsendamist toimub eelharjutamine uude peresse?

- a) Jah, alati
- b) Seda praktiseeritakse harva
- c) Ei, seda ei tehta

„Seda praktiseeritakse harva. KOV-i ja lapsendaja pere vahel sõlmitakse lapse hooldamise leping. Lapse ajutist perekonda lubamist asenduskodust reguleerib sotsiaalministeeriumi määrus.“

7. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis kui kaua see üldjuhul kestab?

„Piirkondlikult on praktika erinev.“

8. Millised on olulisemad riiklikud toetused lapsendamisel?

„Ühekordne lapsendamistoetus, alla 10-aastase lapsendatud lapse lapsendamishüvitis 70 päeva, vanemahüvitis alla 1,5-aastase lapse lapsendamisel ja sünnitoetus KOV-lt . 70 päeva hüvitise võib asendada aastase puhkusega sõltumata lapse vanusest.“

9. Milline on olulisim riiklik toetus lapsendajale?

„Ei ole olulisemat toetust lapsendajale.“

10. Milline on olulisim riiklik toetus lapsele?

„Lapsendamisel ei ole lapsele olulisemat riikliku toetust.“

11. Milline on riiklik toetus bioloogilisele vanemale?

„Bioloogilisele vanemale ei ole lapsendamisel riikliku toetust.“

12. Kuidas saab maavalitsuse arvates lapsendamisele kaasa aidata kohalik omavalitsus?

„Esineb piirkondlik erinevus. Lapsendamise protsessi juurde KOV-i ei kaasata. KOV on oluline allikas, kust saab infot lapse tausta kohta, KOV roll ongi info hankimine lapse tausta kohta ja seega maavalitsuse jaoks oluline koht info hankimiseks lapse kohta.“

13. Millised on lapsendamisasutuse soovitud lapsendajale lapsendatule lapsendamisest rääkimiseks?

„Lapsendamisest tuleb rääkida enne kui lapse ümber koguneb palju infoallikaid, kes võivad jõuda ette. Seega võiks rääkida enne kooli minekut. Vanemate otsustada.“

14. Kes kannab lapse ülalpidamiskulud ajal, kui laps on harjutamas lapsendajate juures?

„Kannab lapsendaja. PKS § 157 on mitmeti tõlgendatav. Alati kui bioloogiline vanem on andnud nõusoleku tekib lapsendajal ülalpidamiskohustus.“

15. Kas lapsendajale makstakse mingit toetust töölt eemalviibimise aja eest kui ta on lapsendatud lapsega kodus?

- a) Makstakse
- b) Ei maksta midagi
- c) Makstakse teatud tingimustel

„Makstakse, 70 päeva hüvitist kuni 10-aastase lapse puhul ja alla 1,5-aastase lapse puhul saab vanemahüvitist, muud ei saa.“

16. Kes kontrollib lapse tervisliku seisundit enne lapsendamist ja kas see on kohustuslik?

„On kohustuslik, on kohtu dokumentide seas. Kes seda hindab, seda ükski määrus ei kirjelda.“

17. Kes kontrollib lapse tervisliku seisundit pärast lapsendamist ja kas see on kohustuslik?

„Lapsendaja.“

18. Millised erisused on vabaabielus elaval lapsendajal ja tema kaaslasel võrreldes abikaasadest lapsendajatega?

„Ei saa lapsendada vabaabielus olevale isikule, sest mees ei võta vastutust. Väga erandlik, kui lapsendatakse vabaabielus olevale isikule.“

19. Kas Teie arvates on Eestis lapsendamisel mõni asutus (maavalitsus) teisest eelistatuim?

- a) Jah, sest
- b) Ei

„Ei, kuid kui vaadata lapsendamiste arvu maavalitsuste lõikes, siis osades maavalitsustes lapsendatakse rohkem ja teistes vähem lapsi, kuid see ei tähenda, et mõni maavalitsus on eelistatuim. Võimalik, kui on isiklikud suhted, kuid need on üksikud pered.“

20. Kas Teie tööpraktikas on esinenud juhtumeid, kus lapsendajal tekkis sisemine tõrge ja lapsendamine jäi pooleli?

- a) Jah, _____ korda
- b) Ei

„Jah, 3-5 korda 15 aasta jooksul.“

21. Kas Teile on teada, milliseid käitumishäireid on esinenud lapsel ja lapsendajal peale lapsendamist?

- a) Jah
- b) Ei, ma ei ole neist teadlik

„Küsimus on kohanemise ajas. Mida vanem laps, seda raskem kohaneda, lapsed katsetavad piire.“

22. Kas nõustute väitega, et lapsele tuleb kasuks kooselamine...?

Väide	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole nõus
a) Võõra isaga				X
b) Kahe isaga (samasooliste pere)				X
c) Kahe emaga (samasooliste pere)				X
d) Vanemate ja vanavanematega		X		
e) Ema ja isaga	X			
f) Emaga			X	
g) Isaga				X

23. Kas praktikas esineb lapsendamisel stressi lapsendajal või lapsendataval?

Väide	Alati	Sageli	Harva	Ei ole esinenud
a) lapsendajal	X			
b) lapsendatul		X		

Tiina Kivirüüt teeb siinkohal täpsustava märkuse: „Kas stress on diagnoositud, seda eristada. Pigem on asi kohanemises. Lapsendajal esineb alati stress, lapsendatul sageli.“

24. Kui jah, siis milliseid meetmeid kasutusele võetakse ja kes võtab?

- a) Lapsendatava suhtes.
- b) Lapsendaja suhtes.

„Tuleb vahet teha stressil ja depressioonil. Esineb 200-st lapsendamisest 1 juhtum. Peale lapsendamist tekkis sünnitusjärgsele depressioonile sarnane depressioon. Depressioon oli süsteemne ja vajab arsti sekkumist.“

25. Kas Teile on teada juhtumeid, kui lapsendajad eristavad peres bioloogilisi lapsi ja lapsendatud lapsi?

- a) Jah

b) Ei

„Nõukogude ajal esines juhtumeid. Praegu ei esine.“

26. Mitu korda võib last uude perekonda harjutamiseks viia?

„Seadus seda ei sätesta, oleneb kui kiiresti laps kohaneb.“

27. Kas lapsendamist reguleerivad sätted on Teie arvates kodanikul kergesti internetist leitavad?

- a) Jah
- b) Pigem on
- c) Pigem ei ole
- d) Ei ole

„Jah, tänu lapsendamise käsiraamatule, mis asub MTÜ Oma Pere kodulehel.“

28. Millised on lapsendamise kehtetuse peamised alused Eestis?

„Praktikas on esinenud kehtetuks tunnistamist kaks korda, isikus eksimine. PKS § 166 on mitmeti tõlgendatav. Näiteks: 1) mina tean, et lapsendan Mari Tamme aga sain Selma Suure, sain vale lapse; 2) lapsel on oluline tervise rike ja lapsendaja ei teadnud seda.“

29. Kui lapsendamise kohtuotsus tunnistatakse kehtetuks, siis kas bioloogiliste vanemate õigused taastuvad?

- a) Jah
- b) Ei

„Jah, kuid sõltub olukorrast.“

30. Millist peretüüpi eelistatakse lapsendamisel?

	Lastega	Lasteta
a) Abielus		X
b) Vabaabielus	<i>Ei näe võimalust, et sellisesse perre lapsendada</i>	<i>Ei näe võimalust, et sellisesse perre lapsendada</i>
c) Üksikvanem	<i>Ei näe võimalust, et sellisesse perre lapsendada</i>	<i>Ei näe võimalust, et sellisesse perre lapsendada</i>
d) Samasooliste	<i>Ei näe võimalust, et sellisesse perre lapsendada</i>	<i>Ei näe võimalust, et sellisesse perre lapsendada</i>
e) Muu (missugune?)	<i>Ei tule kõne allagi</i>	<i>Ei tule kõne allagi</i>

„Lasteta ja abielus olevat pere. Vabaabielus, üksikvanema ja samasooliste peretüüpide puhul ei näe võimalust ja muud võimalused ei tule kõne alla.“

31. Milliseid eelmises küsimuses nimetatud perekonnatüüpe Eestis lapsendamisel eelistatakse?

„Abielus ja lasteta.“

32. Palju on lapsendamise kehtetuse tunnistamise taotlusi aastas?

„Ei ole üldse. Alates 1995 aastast ei ole juhtumeid olnud.“

33. Palju lapsendamise kehtetuks tunnistamise taotlusi aastas rahuldatakse?

„15 aasta jooksul kaks rahuldati ja ühte ei rahuldatud. Üks rahuldati Põlvas.“

34. Kui paljud lapsendamisavalduse esitanud saavad lapse?

„Need kes jäävad selle juurde, et soovivad lapsendada, need ka lapse saavad.“

35. Kui suur osa (%) lapsendajaid mõtleb peale lapsendamist ümber – toob lapse tagasi?

„0,5%. Lapsendamine on seaduse järgi pöördumatu toiming. 200 perest 11-2 juhtumit.“

36. Mitu korda võib ümber mõelda ja last tagasi tuua?

„Praktika puudub, kuid ei näe võimalust mitu korda ümber mõelda ja last tagasi tuua.“

37. Kas kriteeriumiks, millele ametnik lapsendamisel tugineb, on seadus või on veel midagi peale seaduse (nt isiklik kogemus)?

„Isiklik kogemus käib käsikäes seadusega. Subjektiivne moment, praktika mängib rolli. Näiteks vaatame koos pildialbumit.“

38. Kas Teie hinnangul on Eesti lapsendamissätetel probleeme, millele praktikas pööratakse?

- a) Jah, (millised?)
- b) Ei

„Jah, esiteks see 8-nädalane vanema nõusoleku jõustumise aeg. Lapsendaja võtab lapse kuid töölepingu seadus ei räägi midagi sellest, et lapsendajal oleks õigus palgalisele lapsepuhkusele jääda. Teiseks vanema kui 3-aastase lapse lapsendamise puhul jääda pikemaks koju. Kolmandaks: määruse järgi on pereuuring maavalitsuse teha, kuid ei ole nõuet kvalifikatsiooni suhtes. Ei ole õige, et üks inimene hindab, pädevus kannatab. Aja küsimus. Kuna lapsendamise protsess on pöördumatu, siis peab olema tegu spetsialistide poolt teostatud pereuuringuga.“

39. Mida praktikas tehakse lapsendamisel erinevalt seadusest?

„Mitte midagi va pereuuring. Lastekaitse spetsialist seda suure töömahu tõttu ise teha ei jõua.“

40. Kas ametnikul on lapsendamisel isiklik otsustusõigus?

- a) Jah
- b) Erandjuhtudel (palun täpsustage)
- c) Ei

„Jah.“

41. Palju on asutusi Eestis, kes lapsendamisega tegelevad?

„Korraldavad maavalitsused (15).“

42. Kas lapsendamisega tegelevate asutuste andmed on avalikkusele kättesaadavad?

- a) Jah (kust?)
- b) Ei

„Jah, maavalitsuste kodulehed.“

43. Kas isikud, kes tegelevad lastega - kuidas kontrollitakse ja kas lastega tegelevate ametiisikute tausta ja kvalifikatsiooni kontrollitakse?

- a) Jah, kindlasti
- b) Enamasti jah
- c) Mitte alati
- d) Ei kontrollita

„Ei kontrollita, ei atesteerita, peab olema kutsestandard.“

44. Kas Eestis on Teie hinnangul olemas vajadus avatud lapsendamise järele?

- a) Jah, kindlasti
- b) Ei

„Ei, sest Eesti ühiskond pole selleks küps.“

45. Kes teostab peale lapsendamist ametlikku järelkontrolli?

„Seaduses sellist nõuet ei ole.“

46. Mis seadusega tekib lapsendamise järelkontrolli kohustus?

„Ei ole sellist seadust.“

47. Mitu inimest Tartu Maavalitsuses tegeleb lapsendamisega?

„Üks inimene.“

48. Millised on peamised sotsiaalsed probleemid lapsendamisel?

„Lapsendajad on keskmisest kõrgemalt haritud, majanduslikult kindlustatud, motiveeritud, sotsiaalseid probleeme nendel ei ole, järjekorrad lapsendamisel. 90% lapsendajatest vastavad igati lapsendamiseks vajalikele eeldustele.“

49. Kes saab suurema psühholoogilise trauma – kas laps või lapsendaja? Miks?

- a) Laps, sest
- b) Lapsendaja, sest

„Asi on kohanemisajas, tekib pingestress.“

50. Kitsaskohad Eesti seadusandluses lapsendamisel?

„Esiteks see 8-nädalane vanema nõusoleku jõustumise aeg. Lapsendaja võtab lapse kuid töölepingu seadus ei räägi midagi sellest, et lapsendajal oleks õigus palgalisele lapsepuhkusele jääda. Teiseks vanema kui 3-aastase lapse lapsendamise puhul jääda pikemaks koju. Kolmandaks: määruse järgi on pereuuring maavalitsuse teha, kuid ei ole nõuet kvalifikatsiooni suhtes. Ei ole õige, et üks inimene hindab, pädevus kannatab. Aja küsimus. Kuna lapsendamise protsess on pöördumatu, siis peab olema tegu spetsialistide poolt teostatud pereuuringuga.“

51. Mida peaks Teie hinnangul kindlasti Eesti seadusandluses muutma seoses lapsendamisega?

„Vaata eelmist vastust.“

52. Mida kindlasti ei peaks Eesti seadusandluses muutma seoses lapsendamisega?

„Uus PKS on värske.“

53. Mida sooviksite veel antud temaatika osas lisada?

„Soovime, et lapsendamine ei läheks pensioniameti haldusalasse. See oleks vastutustundetü. Maavalitsusel on 20 aastat lapsendamiskogemust.“

Lisa 2. Helsingin linna sotsiaal- ja terviseametile esitatud küsimused

Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystoimisto

Vanessa Holmström ja Aulikki Haimi-Kaikkonen

Terve!

Minun maisterityöni aiheena on lapseksiottamisen sosiaaliset ja psykologiset näkökohdat Viron ja Suomen vertailussa. Koska Helsingin kaupungin sosiaalivirasto on yksi suurimmista ja kokeneimmista adoption järjestäjistä Suomessa, haluan osoittaa juuri Teille kyselyn, jolla voidaan vastata maisterityöni kysymyksiin. Vertailussa käytän myös Tiina Kivirüütin vastauksia Tarton maakunnanhallituksesta.

Maisterityön tehtävänä on selvittää, mitkä ovat adoption sosiaalisten ja psykologisten näkökohtien pullonkaulat ja miksi Virossa tarvitaan kansallisella tasolla lainsäädäntöä adoptiosta. Tekijän mukaan tavoitteen toteutumista edistää eri oikeusjärjestelmien vertaileva analyysi asiasta.

Kysymyksiin voi vastata henkilökohtaisten kokemusten perusteella. Mahdollisiin lukuihin toivoisin lähdeviittausta. Lisäksi kysymyksiin voivat vastata myös muut sosiaaliviraston adoptioita hoitavat henkilöt.

Toivon vastauksia kysymyksiin kirjallisesti viimeistään 5. huhtikuuta 2013 osoitteeseen: kalmer.puusepp @ mail.ee. Jos ehdit vastamaan aiemmin, olen kiitollinen.

Etukäteen kiittäen

Kalmer Puusepp
Tartun yliopiston oikeustieteellinen
sähköposti: kalmer.puusepp@mail.ee
Puh: +372 520 3908

Kysymykset

1. Onko kiinnostus adoptioon Suomessa kasvanut?

Vaihtelee, välillä vilkastuu ja välillä on rauhallisempaa.

- a) Kyllä, kiinnostus on kasvanut
- b) Kiinnostus on pysynyt samana
- c) Kiinnostus on vähentynyt

2. Onko adoptioiden määrä Suomessa kasvanut?

- a) Kyllä, adoptioiden määrä on lisääntynyt
- b) Adoptioiden määrä on pysynyt ennallaan
- c) Adoptioiden määrä on vähentynyt**

3. Mikä on adoption yleisin syy?

a) **Lapsettomuus**

b) Biologisen lapsen kuolema

c) Muu syy (mikä?) _____

4. Montako lasta on adoptoitu Suomessa vuonna 2012 uuteen perheeseen? **174**

5. Montako lasta on adoptoitu Suomessa vuonna 2012 perheen sisällä?

Helsinginkaup. kautta 16 isä- äitipuoli + 32 rekisteridyssä parisuhteessa

6. Mistä osoitteesta löytyy internetistä lukuja Suomen adoptioista?

www.valvira.fi (adoptiolautakunta)

7. Miten suuri osa lastenkodin lapsista adoptoidaan? (Prosentuaalisesti)

Suomessa ei adoptoida lapsia muihin maihin eikä pääasiassa ollenkaan lastenkodeista (poikkeustilanteita voi olla)

8. Miten suuri osa lastenkodin lapsista adoptoidaan Suomeen? (Prosentuaalisesti)

9. Tapahtuuko ennen lopullista adoptiota harjoittelu uuteen perheeseen?

ei suoraan, mutta tuleva adoptioperhe ehtii yleensä käydä kerran tai pari sijaisperheessä, ennen kuin lapsi pääsee perheeseen

a) Kyllä, aina

b) Harvoin

c) Ei, sitä ei tehdä

10. Jos vastasit edelliseen kysymykseen myöntävästi, kuinka kauan se yleensä kestää?

11. Mitkä ovat tärkeimmät julkiset tuet adoption?

vanhempainraha, lapsilisä – eli samat tuet kuin muutenkin lapsiperheille suunnatut tuet + adoptiotuki kansainvälisessä adoptiossa

12. Mikä on tärkein kansallinen tuki adoptiovanhemmille?
adoptiotuki (1900 euroa- 4500 euroa, kohdemaasta riippuen)

13. Mikä on tärkein kansallinen tuki adoptiolapselle?

14. Mitä julkishallinnon tukea annetaan biologisille vanhemmille?

15. Miten Helsingin kaupungin Sosiaali- ja terveystieteiden miehestä kunta voi tukea adoptiota?

- perhetapaamisilla ja perhekerhoilla,

16. Minkälaisia suosituksia adoptiopalvelun järjestäjät antavat vanhemmille siitä, miten puhua adoptiolapselle adoptiosta?

- luonnollisena asiana heti alusta lähtien, kertoa hakumatkasta jne. Biologinen ja kulttuurinen tausta on tärkeä osa lapsen elämää ja taustatiedoista keskustellaan asioista aina lapsen ikää huomioon ottaen.

17. Onko adoptio Suomessa salassapidettävä?

adoptioasiakirjat ovat salassa pidettäviä paitsi oikeudessa adoption vahvistamisen yhteydessä jos ei niitä erikseen pyydetä salassa pidettäväksi . Lapsella on myöhemmin oikeus nähdä omia asiakirjojaan.

18. Jos on, miten on varmistettu salassapito?

19. Voiko adoptiotoiveen esittää useammalle adoption järjestäjälle kerralla?

Ei

20. Kuka maksaa lapsen ylläpitokustannukset, kun lapsi on harjoittelussa adoptiovanhempien luona?

21. Maksetaanko adoptiovanhemmille mitään tukea työvapaan ajalta, jos hän on adoptoidun lapsen kanssa kotona? **vanhempainrahaa/ kotihoidontukea**

a) Maksetaan

b) Ei makseta mitään

c) Maksetaan tietyin edellytyksin

22. Kuka tarkistaa lapsen terveystilanteen ennen adoptiota ja onko se pakollinen?

luovuttavassa maassa on terveystarkastus, Suomessa synnytyksen jälkeen lääkärintarkastus ja sen jälkeen normaalit neuvolakäynnit

23. Kuka valvoo lapsen terveystilannetta lapseksiottamisen jälkeen ja onko se pakollista?

lapsi käy lastenneuvolassa – tarkastukset vanhempien vastuulla

24. Mitä eroja adoptiossa on avoliitossa ja avioliitossa asuvien adoptiovanhempien välillä?

Suomessa vain avioparit saavat adoptoida yhdessä

25. Onko mielestänne Suomessa lapseksiottamisasioissa jokin adoption järjestäjätaho (kunnat, järjestöt) suosituampi kuin toinen?

a) Kyllä, koska _____

b) Ei

26. Onko Teillä käytännössä esiintynyt tapauksia, joissa adoptiovanhemmalle tuli ongelmia, joiden takia adoptioprosessi katkesi?

a) Kyllä, silloin tällöin

b) Ei

27. Onko Teille tietoa siitä, mitä käytöshäiriöitä on esiintynyt lapsiin ja adoptiovanhemmin päälle adoptiota?

a) Kyllä, perhetyön kautta

b) Ei, en ole niistä tietoinen

28. Oletteko samaa mieltä siitä, että lapselle on hyväksi yhteisasuminen ...?

Kaikki vaihtoehdot ok, jos lapsen ja huoltajan/hoitajan välille on kehittynyt kiintymyssuhde ja yhteisasuminen osoittautuu olevan lapsen edun mukainen ratkaisu

Väite	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
h) Isäpuolen kanssa				
i) Kahden isän (samaa sukupuolta perhe) kanssa				
j) Kahden äidin (samaa sukupuolta perhe) kanssa				
k) Vanhempien ja isovanhempien kanssa				
l) Äidin ja isän kanssa				
m) Äidin kanssa				
n) Isän kanssa				

29. Esiintyykö käytännössä adoptionvanhemmilla tai adoptiolapsilla stressiä lapseksiottamisasioissa?

Väite	Aina	Usein	Harvoin	En ole esiintynyt
c) Adoptiovanhemmilla		x		
d) Adoptiolapsilla		x		

30. Jos kyllä, mitä toimenpiteitä otetaan käyttöön ja kuka ottaa?

a) Lapseksi otettavaan nähden: **mm. theraplay, perhetyö, lastensuojelun tukimuotoja...**

b) Adoptiovanhempiin nähden: **mm. perhetyö (vanhemmuuden tukeminen), pari- ja perheterapiaa, valmennusryhmiä hakijoille, verkostoituminen muihin adoptioperheisiin, lastensuojelu...**

31. Onko käytännössä adoptiovanhemmilla ja/tai adoptiolapsilla esiintynyt adoption yhteydessä negatiivisia psykologisia vaikutuksia?

joskus esiintyy, mutta harvoin mitään kovin vakavaa, lasten osalta vaikea sanoa, koska ovat muualla (kansainvälinen adoptio)

Väite	Aina	Usein	Harvoin	Ei koskaan
a) Adoptiovanhemmilla ennen adoptiota				
b) Adoptiolapsella ennen adoptiota				
c) Adoptiovanhemmilla adoption jälkeen				
d) Adoptiolapsella adoption jälkeen				

32. Jos kyllä, mitä toimenpiteitä otetaan käyttöön ja kuka ottaa?

a) Adoptiovanhemmille ennen adoptiota:

- ilmoitusvelvollisuus – adoptiolautakunta päättää prosessin jatkamisesta

b) Adoptiolapsille ennen adoptiota: ?

c) Adoptiovanhemmille adoption jälkeen:

perhetyön kautta voidaan tarvittaessa ohjata terapiaan

d) Adoptiolapsille adoption jälkeen: **perhetyön kautta kehoitetaan tarvittaessa hakemaan tukea ja apua**

33. Onko Teillä tiedossa tapauksia, joissa adoptiovanhemmat erottavat perheessä biologisia lapsia adoptiolapsista? **harvoin, mutta jos kiintymyssuhdetta ei synny adoptiolapseen näin voisi tapahtua**

a) Kyllä

b) Ei

Kansainvälisessä adoptiossa sijoitusta ei harjoitella

34. Montako kertaa voi harjoitella lapsen sijoitusta uuteen perheeseen? _____ Kertaa

35. Onko adoptiota koskevat määräykset mielestänne kansalaiselle helposti löydettävissä netistä?

- a) Kyllä
- b) Melko helposti**
- c) Melko vaikeasti
- d) Ei ole

36. Mitä ovat adoptiohakemuksen hylkäämisen peruskriteerit Suomessa?

yleensä terveyteen, talouteen ja ikään liittyviä asioita

37. Jos tuomioistuimen adoptiopäätös purkautuu, palautuvatko biologisten vanhempien oikeudet?

adoptiopäätös purkautuu harvoin, mutta joskus on käynyt niin, että lapsella ei ole voinut jäädä adoptioperheeseen ja adoptiovanhempi on antanut suostumuksensa adoptio - jolloin toinen adoptioperhe on adoptoinut lapsen (adoption alkuvaiheessa)

- a) Kyllä
- b) Ei

38. Minkälaista perhemallia suositaan adoptioon?

	Perheessä on jo lapsia	Perheessä ei lapsia
f) Naimisissa	x	x
g) Avoliitossa		
h) Yksinhuoltaja	x	x
i) Samaa sukupuolta perhe	x	x
Muu (mikä?)_____		

39. Minkälaisia edellisessä kysymyksessä tarkoitettuja perhemalleja Suomessa lapseksiottamisasioissa suositaan?

vain naimisissa olevat saavat adoptioida yhdessä (ei avoliitossa), myös yksin voi adoptioida ja jos elää rekisteröidyssä parisuhteessa niin saa adoptioida puolisonsa lasta

40. Kuinka paljon on adoption purkamisen hakuja vuodessa?

niitä ei ole vuositasolla – Helsingin kaupungilla on ollut yhteensä yksi tapaus

41. Kuinka monta adoption purkamisen hakua vuodessa hyväksytään? -

42. Kuinka suuri osa adoptiohakemuksen tehneistä saavat adoptiolapsen?

suurin osa, mutta hylkypäätöksiä on myös n. vuodessa

43. Miten suuri osa adoptiovanhemmista muuttaa mieltään adoptiosta ja tuo lapsen takaisin?

Suomessa näin ei voi toimia, mutta tarvittaessa huostaanotto voi tulla ajankohtaiseksi (yleensä oireileva teini-ikäinen adoptiolapsi) – jolloin adoptiovanhemmuus kuitenkin säilyy

44. Kuinka monta kertaa voi muuttaa mieltään ja tuoda lapsen takaisin? ___ - ____ Kertaa

45. Perustuuko virkamiehen esitys lapseksiottamisasioissa vain lakiin vai käytetäänkö lain lisäksi muita kriteerejä (esim. henkilökohtainen kokemus)?

- esitys perustuu hakijoiden ja vanhempien välillä käytyihin keskusteluihin (adoptioeuvonta kesää n. vuoden, johon mahtuu n. 8 tapaamista + yksi kotikäynti)

– sosiaalityöntekijä selvittää hakijoiden valmiuksia adoptiovanhemmuuteen ja kirjoittaa kotiselvityksen, 6-8 sivua (perustuu lakiin ja kotiselvitysohjeisiin)

46. Onko Teidän mielestänne Suomen adoptiolaisissa ongelmia, joihin törmätään käytännössä?

a) Kyllä, minkalaisia?

mm.

- hakijoiden ikä voi olla ongelmallinen (onko liian vanha vai ei?) , ikäehtoja on laissa, mutta niistä voi poiketa

b) Ei

47. Mitä käytännössä tehdään adoptioissa eri lailla kuin laissa?

lakia noudatetaan, mutta adoptioon liittyy myös omia käytäntöjä, esim. vaaditaan yleensä, että hakijat käyvät valmennuskurssilla vaikka laki ei vaadi sitä

48. Onko kahdelle samaa sukupuolta olevalle henkilölle mahdollista adoptoida lapsi?

a) Kyllä

b) Ei

Suomen laki salli kansainvälistä adoptiota samaa sukupuolta oleville (yhdessä eivät voi adoptoida)

49. Saavatko samaa sukupuolta olevat vanhemmat Suomessa sosiaaliturvaetuuksia?

a) Kyllä

b) Ei

50. Jos saa, niin mitä etuuksia?

samat etuudet kuin muut, kyseessä rek.parisuhteessa olevat ja he voivat adoptoida toistensa biol. lapsia

51. Onko virkamiehellä lapseksiottamisasioissa yksilökohtaista harkintaa?

- a) Kyllä
- b) Poikkeustapauksissa (tarkennettava) _____
- c) Ei

periaatteessa on, eli sosiaalityöntekijä harkitsee voiko suositella perhettä vai ei – mutta adoptiolautakunta tekee lopullisen ratkaisun

52. Kuinka paljon Suomessa on viranomaisia, jotka käsittelevät adoptioasioita?

eri kunnat + Pelastakaa Lapset ry (kunta voi ostaa neuvontapalvelun heiltä) antaa adoptioneuvontaa ja palvelunantajia on sen lisäksi kolme

53. Onko adoptiota käsittelevien elimien tiedot julkisesti saatavilla?

- a) Kyllä (mistä?)

jokainen kunta kertoo palveluistaan omilla sivuillaan esim. www.vaasa.fi ja sosiaalipalvelujen alta löytyy tiedot adoptiosta. Pelastakaa lapset ry kertoo adoptioiminnastaan omilla sivullaan www.pelastakaalapset.fi

- b) Ei

54. Miten kontrolloidaan lasten kanssa työskentelevien henkilöiden taustaa ja pätevyyttä?

- a) **Kyllä, varmasti**
- b) Enimmäkseen kyllä
- c) Ei aina
- d) Ei valvota

55. Onko Suomessa mielestänne olemassa tarve avoimeen adoptioon, jossa biologinen vanhempi ylläpitää suhdetta lapseen?

uudessa laissa (1.7.2012) on säädetty yhteydenpitomahdollisuudesta

- a) **Kyllä, varmasti**
- b) Ei

56. Mitkä ovat ko. avoimen adoption ongelmat Suomessa?

vaikea arvioida, koska yhteydenpitolaki tuli vasta kesällä, tähän mennessä on tehty vasta muusta yhteydenpitosopimus

57. Kenen vastuulla on adoption jälkeinen viranomaisvalvonta?

neuvonnanantajan, palvelunantajan

58. Missä laissa on määritelty velvollisuus adoption jälkeiseen valvontaan?

adoptiolaisissa, 25§

59. Kuinka monta ihmistä Helsingin kaupungin Sosiaali- ja terveystieteiden virastossa käsittelee adoptioasioita? **8 henkilöä**

60. Mitkä ovat Suomen tärkeimmät adoptioon liittyvät sosiaaliset ongelmat?

- **psykkiset traumat, kiintymyssuhdeongelmat**

61. Kuka kärsii eniten psyykkisistä traumoista - lapsi vai adoptiovanhemmat? Miksi?

a) Lapsi, koska on **kokenut hylkäämistä, mahdollisesti kaltoinkohtelua ym.**

b) Adoptiovanhemmat, koska

62. Pullonkaulat Suomen adoptiolainsäädännössä?

63. Mitä mielestänne Suomessa pitäisi ehdottomasti muuttaa lapsen adoption lainsäädännössä?

uusi laki tuli juuri, joten tällä hetkellä muutostarvetta ei ole

64. Mitä Suomessa ehdottomasti ei tarvitse muuttaa lapsen adoption lainsäädännössä?

65. Onko Virolla jotain opittavaa lapsen adoptiosta Suomessa?

vaikea sanoa – mutta Suomessa pidetään tärkeänä, että adoptioperheet saavat tukea ja apua adoption jälkeen: Helsingissä mm. perhekerho jossa voivat tavata ja verkostoitua, on myös maakohtaisia kulttuuritapaamisia, kotimaisilla perheillä on omia ryhmätapaamisia, adoptiosta keskustellaan lapsen kanssa ja lapsen tausta on osa perheen elämää, valmennuskursseja järjestetään hakijoille...

66. Mitä Suomen adoptiokäytännöistä varmastikaan ei kannata siirtää Viron järjestelmään?

-

67. Mitä haluaisit vielä sanoa tästä teemasta?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kalmer Puusepp

(sünnikuupäev: 02.03.1972)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose LAPSENDAMISE SOTSIAALSED NING PSÜHHOLOOGILISED ASPEKTID EESTI JA SOOME VÕRDLUSES, mille juhendaja on lektor Silvia Kaugia,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 06.05.2013